

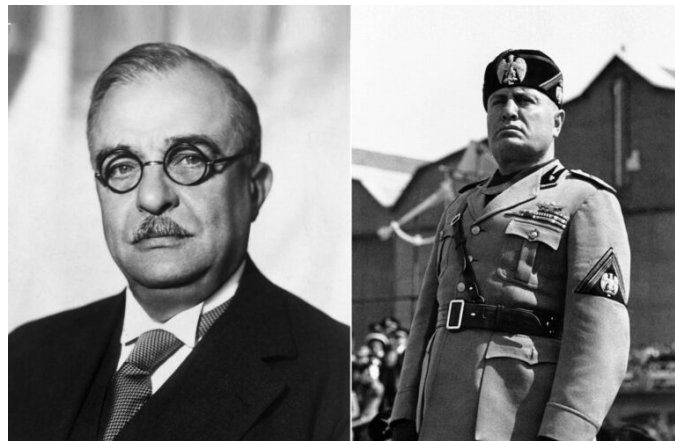

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
της Χαρίκλειας Καλαθά
(Α.Μ.:1012202103010)

Θέμα: «Ελλάδα και Ιταλία στα κρίσιμα χρόνια του Μεσοπολέμου (1922 - 1940):
Επεισόδια και Πρωταγωνιστές»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ιωάννα-Σουλτάνα Κοτσώρη

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	4
Εισαγωγή.....	6

Α΄ Κεφάλαιο

Η εξωτερική πολιτική της Ιταλίας έναντι της Ελλάδας από το 1922 έως τα πρόθυρα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου	10
1.1 Ιταλικές εδαφικές φιλοδοξίες στα Βαλκάνια και το Αιγαίο Πέλαγος.....	10
1.1.1 Η Ιταλία στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	10
1.1.2 Ο ιταλικός αλυτρωτισμός.....	11
1.1.3 Οι διαφωνίες με τις άλλες δυνάμεις	13
1.2 Η Συνθήκη των Σεβρών και η εμπλοκή της Ιταλίας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο.....	16
1.2.1 Η Συνθήκη των Σεβρών.....	16
1.2.2 Η σημασία της Συνθήκης.....	18
1.2.3 Η ανάμειξη της Ιταλίας στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο	20
1.3 Το περιστατικό της Κέρκυρας και πώς επηρέασε σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας.....	21
1.3.1 Επιπτώσεις στις σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας	22

Β΄ Κεφάλαιο

Το φασιστικό καθεστώς και ο αντίκτυπός του στις σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας από το 1922 έως το 1939	24
2.1 Η εξωτερική πολιτική του Μπ. Μουσολίνι και οι βλέψεις της Ιταλίας προς μια μεσογειακή αυτοκρατορία	24
2.1.1 Η επικράτηση του φασισμού στην Ιταλία	24
2.1.2 Η βασιλεία του Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ΄ και η σχέση του με τον Μουσολίνι	26
2.1.3 Εκφάνσεις του φασιστικού καθεστώτος	29
2.1.4 Εξωτερική πολιτική 1922 - 1939	33
2.2 Η ιταλική κατοχή της Κέρκυρας και η απάντηση της Κοινωνίας των Εθνών...35	35
2.3 Η υποστήριξη της Ιταλίας στις διεκδικήσεις της αλβανικής κυβέρνησης στα ελληνικά εδάφη	37

Γ' Κεφάλαιο

Η απάντηση της Ελλάδας στην ιταλική επιθετικότητα και η εξωτερική πολιτική απέναντι της από το 1922 έως το 1940	41
3.1 Οι προσπάθειες της Ελλάδας προς διατήρηση ουδετερότητας και η ισορροπία στις εξωτερικές της σχέσεις.....	41
3.1.1 Οι προσπάθειες για εξομάλυνση των σχέσεων με την Ιταλία	42
3.2 Η συμμαχία της Ελλάδας με τη Γαλλία και ο αντίκτυπος στις σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας.....	44
3.2.1 Οι κύριοι άξονες της συμμαχίας	44
3.2.2 Ο αντίκτυπος της συμμαχίας στις σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας.....	45
3.3 Η πολιτική κατάσταση της Ελλάδας την παραμονή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου	47
3.4 Οι προσπάθειες της Ελλάδος για στρατιωτική ενίσχυση προς αποτροπή της ιταλικής επιθετικότητας.....	50

Δ' Κεφάλαιο

Το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και η διάρρηξη των σχέσεων Ελλάδας - Ιταλίας.....	52
4.1 Η εισβολή της Ιταλίας στην Ελλάδα και ο ελληνοϊταλικός πόλεμος.....	52
4.1.1 Το σχέδιο επίθεσης της Ιταλίας	53
4.2 Η επιτυχής άμυνα της Ελλάδας κατά των ιταλικών δυνάμεων και ο αντίκτυπος της έκβασης του πολέμου στο κύρος της Ιταλίας.....	54
4.2.1 Η ιταλική επίθεση και η σθεναρή άμυνα	54
4.2.2 Η ελληνική αντεπίθεση.....	56
4.2.3 Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ' και οι ενέργειές του στα χρόνια του πολέμου	58
4.3 Η γερμανική εισβολή στην Ελλάδα και ο αντίκτυπός της στις σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας.....	61
4.3.1 Η γερμανική εισβολή.....	61
4.3.2 Ο αντίκτυπος της γερμανικής εισβολής στις σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας ...	64
Επίλογος	66
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	70
Περίληψη.....	75

Πρόλογος

Η εξωτερική πολιτική παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των αλληλεπιδράσεων ενός έθνους με τον υπόλοιπο κόσμο. Είναι ένα στρατηγικό πλαίσιο που καθοδηγεί την προσέγγιση μιας χώρας στη διπλωματία, τις διεθνείς σχέσεις και τις παγκόσμιες υποθέσεις. Η σημασία της εξωτερικής πολιτικής δεν μπορεί να υπερεκτιμηθεί, καθώς έχει εκτεταμένες επιπτώσεις στην ασφάλεια, την οικονομία και τη θέση ενός έθνους στη διεθνή κοινότητα.

Ένας από τους πρωταρχικούς στόχους της εξωτερικής πολιτικής είναι η διασφάλιση των συμφερόντων ασφάλειας ενός έθνους. Μια καλά μελετημένη εξωτερική πολιτική βοηθά στον εντοπισμό πιθανών απειλών, στη δημιουργία συμμαχιών με ομοϊδέατες έθνη και στη διασφάλιση της ασφάλειας των πολιτών της. Περιλαμβάνει μέτρα για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, την πρόληψη των συγκρούσεων και τη διατήρηση μιας ισχυρής αμυντικής στάσης.

Η εξωτερική πολιτική έχει άμεσο αντίκτυπο στην οικονομία μιας χώρας. Οι εμπορικές συμφωνίες, οι πολιτικές εξαγωγών-εισαγωγών και οι οικονομικές εταιρικές σχέσεις αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της εξωτερικής πολιτικής. Η πρόσβαση στις διεθνείς αγορές, η προώθηση των επενδύσεων και η διαπραγμάτευση ευνοϊκών εμπορικών συμφωνιών μπορούν να τονώσουν την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία ενός έθνους.

Μια ισχυρή εξωτερική πολιτική μπορεί να ενισχύσει την παγκόσμια επιρροή και τη διπλωματική ικανότητα ενός έθνους. Η αποτελεσματική διπλωματία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την προώθηση των συμφερόντων μιας χώρας, τη μεσολάβηση των συγκρούσεων και την προώθηση της ειρήνης. Παρέχει επίσης ευκαιρίες σε ένα έθνος να διεκδικήσει τις αξίες και τις αρχές του στη διεθνή σκηνή.

Η εξωτερική πολιτική μπορεί να βοηθήσει στην εξασφάλιση της πρόσβασης σε ζωτικούς πόρους όπως η ενέργεια, τα ορυκτά και η τεχνολογία. Περιλαμβάνει διαπραγματεύσεις με κράτη πλούσια σε πόρους και την ανάπτυξη στρατηγικών για τη διασφάλιση μιας σταθερής και αδιάλειπτης προμήθειας βασικών αγαθών.

Η εξωτερική πολιτική δεν αφορά αποκλειστικά το προσωπικό συμφέρον. Αντανακλά επίσης τη δέσμευση ενός έθνους σε ανθρωπιστικούς σκοπούς και ηθικές αξίες. Η συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς και η συμμετοχή σε παγκόσμιες

προσπάθειες για την καταπολέμηση ζητημάτων όπως η φτώχεια, οι ασθένειες και η κλιματική αλλαγή είναι μια ζωτική πτυχή της εξωτερικής πολιτικής.

Ένα καλά δομημένο πλαίσιο εξωτερικής πολιτικής εξοπλίζει ένα έθνος με τα εργαλεία για την αποτελεσματική διαχείριση των κρίσεων. Είτε πρόκειται για ανταπόκριση σε φυσικές καταστροφές, πανδημίες ή πολιτικές αναταραχές σε άλλες χώρες, η εξωτερική πολιτική βοηθά στο συντονισμό της ανθρωπιστικής βοήθειας και των προσπαθειών αντιμετώπισης κρίσεων.

Η εξωτερική πολιτική περιλαμβάνει τη δημιουργία και τη διατήρηση συμμαχιών και εταιρικών σχέσεων ασφάλειας. Αυτές οι συμμαχίες μπορούν να παρέχουν συλλογική ασφάλεια και να βοηθήσουν στην αποτροπή πιθανών επιτιθέμενων, συμβάλλοντας στην παγκόσμια σταθερότητα.

Η εξωτερική πολιτική εκτείνεται πέρα από τη σφαίρα της πολιτικής και της οικονομίας. Περιλαμβάνει επίσης προγράμματα πολιτιστικών ανταλλαγών και πρωτοβουλίες που προάγουν την ήπια δύναμη ενός έθνους. Αυτές οι προσπάθειες μπορούν να ενισχύσουν την κατανόηση, την καλή θέληση και τις θετικές αντιλήψεις για μια χώρα στο εξωτερικό.

Μια αποτελεσματική εξωτερική πολιτική μπορεί να διευκολύνει την επίλυση συγκρούσεων μέσω διπλωματικών διαπραγματεύσεων και προσπαθειών διατήρησης της ειρήνης. Προσπαθεί να αποτρέψει την κλιμάκωση των συγκρούσεων και αναζητά ειρηνικές λύσεις στις υπάρχουσες διαφορές.

Συμπερασματικά, η εξωτερική πολιτική είναι η πυξίδα που καθοδηγεί το ταξίδι ενός έθνους στον παγκόσμιο στίβο. Χρησιμεύει ως οδικός χάρτης για την αντιμετώπιση των προκλήσεων και την αξιοποίηση ευκαιριών σε έναν διασυνδεδεμένο κόσμο. Η σημασία της εξωτερικής πολιτικής δεν μπορεί να υπερεκτιμηθεί, καθώς επηρεάζει την ασφάλεια, την ευημερία και τον ρόλο ενός έθνους στη διαμόρφωση της πορείας των διεθνών υποθέσεων. Μια καλά σχεδιασμένη εξωτερική πολιτική είναι απαραίτητη για ένα έθνος για να περιηγηθεί στο περίπλοκο και δυναμικό τοπίο του σύγχρονου κόσμου.

Εισαγωγή

Η Ιταλία, την περίοδο 1922 – 1940, υπέστη σημαντικές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές, προερχόμενες από κοινωνικές και οικονομικές ανακατατάξεις, εκπορεύθηκαν σε μεγάλο βαθμό από την άνοδο του φασισμού, με ηγέτη τον Μπενίτο Μουσολίνι.

Η άνοδος του Φασισμού και η κυριαρχία του στην Ιταλία συντελέστηκε το 1922. Από το 1919 και την ίδρυση του Φασιστικού Κόμματος, ο Μπενίτο Μουσολίνι και οι υποστηρικτές του σπέρνουν τον φόβο και την προπαγάνδα στην τραυματισμένη από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο Ιταλία. Οι μελανοχίτωνες, το στρατιωτικό παρακλάδι του Κόμματος, τρομοκρατούν την χώρα και επιβάλλονται δια της βίας. Η Πορεία στη Ρώμη, η αρχή της διακυβέρνησης του τρόμου, πραγματοποιήθηκε στα τέλη Οκτωβρίου 1922, με επικεφαλής τον Μπενίτο Μουσολίνι και το Εθνικό Φασιστικό Κόμμα. Το αποτέλεσμα ήταν ο διορισμός του Μουσολίνι ως πρωθυπουργού από τον βασιλιά Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ΄, ο οποίος δέχτηκε τα αιτήματα των πραξικοπηματιών προς αποφυγή εμφύλιας συρράξεως. Αυτό σηματοδότησε την αρχή της φασιστικής κυριαρχίας στην Ιταλία.

Υπό την ηγεσία του Μουσολίνι, η Ιταλία έγινε κράτος προσκολλημένο στον ολοκληρωτισμό. Η φασιστική κυβέρνηση προσπάθησε να ελέγξει όλες τις πτυχές της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένης της πολιτικής, της οικονομίας, του πολιτισμού και της εκπαίδευσης. Αυτό χαρακτηριζόταν από λογοκρισία, καταστολή της πολιτικής αντιπολίτευσης και συγκεντρωτισμό της εξουσίας.

Το φασιστικό καθεστώς εφάρμοσε κορπορατιστικές πολιτικές, στις οποίες το κράτος έλεγχε και ρύθμιζε διάφορες βιομηχανίες μέσω ενός συστήματος συνδικάτων που εκπροσωπούσαν εργοδότες και εργάτες. Αυτό το σύστημα είχε ως στόχο να δημιουργήσει αρμονία και συνεργασία, καταπνίγοντας τα εργατικά συνδικάτα και τα ατομικά δικαιώματα.

Στα τέλη τη δεκαετίας του 1930, η Ιταλία εισήγαγε αντισημιτικούς νόμους που έκαναν διακρίσεις σε βάρος των Εβραίων πολιτών. Αυτοί οι νόμοι επηρεάστηκαν από τις ναζιστικές πολιτικές στη Γερμανία και σημάδεψαν μια ανησυχητική πτυχή του φασιστικού καθεστώτος της Ιταλίας.

Η χώρα, υπό την ηγεσία του Μουσολίνι, συνέχισε να καταστρατηγεί κάθε πτυχή της έννοιας Ελευθερία. Ακολουθώντας επεκτατική πολιτική έθεσε ως στόχο να ανακτήσει αυτά που θεωρούσε χαμένα εδάφη και να αναστήσει τη Ρωμαϊκή

Αυτοκρατορία. Αυτό περιλάμβανε την εισβολή στην Αιθιοπία την περίοδο 1935-1936 (Δεύτερος Ιταλο-Αιθιοπικός Πόλεμος). Η ενέργεια αυτή, από τη μία οδήγησε σε διεθνή καταδίκη αλλά από την άλλη και έφερε την Ιταλία πιο κοντά στη ναζιστική Γερμανία.

Το 1936, η Ιταλία υπέγραψε το Σύμφωνο του Άξονα Ρώμης-Βερολίνου με τη Ναζιστική Γερμανία, σχηματίζοντας τις Δυνάμεις του Άξονα. Αυτή η συμμαχία στερεοποιήθηκε καθώς η Ιταλία εμβάθυνε τη συνεργασία της με τη Γερμανία και την Ιαπωνία, οδηγώντας στην εμπλοκή της Ιταλίας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό του Άξονα.

Στα πλαίσια της ευθυγράμμισης της με τα απολυταρχικά καθεστώτα της Ευρώπης, η Ιταλία υποστήριξε τις Εθνικιστικές δυνάμεις με επικεφαλής τον Φρανσίσκο Φράνκο κατά τη διάρκεια του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου. Η ιταλική παρέμβαση σε αυτή τη σύγκρουση εδραίωσε περαιτέρω την συμμαχία της με τη ναζιστική Γερμανία και αύξησε τις εντάσεις στην Ευρώπη.

Με το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το 1939, το οποίο σηματοδοτήθηκε με την εισβολή της Ναζιστικής Γερμανίας στην Πολωνία στις 3 Σεπτεμβρίου, η Ιταλία δήλωσε αρχικά ουδετερότητα. Ωστόσο, η απόφαση αυτή ήταν εξαιρετικά βραχύβια, όπως έδειξαν τα γεγονότα που ακολούθησαν.

Συνολικά, η περίοδος από το 1922 έως το 1940 ήταν μια εποχή «σκοτεινής μεταμόρφωσης» για την Ιταλία, που σημαδεύτηκε από την άνοδο του φασισμού. Ο εκφραστής του έθεσε ως βασικούς στόχους τις εδαφικές φιλοδοξίες, τις διεθνείς συμμαχίες και την ενδεχόμενη εμπλοκή στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως βασικό μέλος των Δυνάμεων του Άξονα. Τα προβλήματα που ταλάνιζαν πραγματικά την κοινωνία έμειναν άλυτα και τα επόμενα χρόνια θα κατασπάραζαν το μόρφωμα που είχαν γεννήσει.

Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος (1919-1922), γνωστός και ως Μικρασιατική Εκστρατεία, αποτέλεσε μια σύγκρουση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας για εδαφικές διαφορές στην Ανατολία. Οι Έλληνες, με σημαία τους τη Μεγάλη Ιδέα και εύθραυστες, όπως αποδείχτηκε, εγγυήσεις από τις νικήτριες Δυνάμεις του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, επιδόθηκε σε έναν αγώνα προσάρτησης των «αλύτρωτων αδελφών» της Μικράς Ασίας. Ο πόλεμος έληξε με ήττα της Ελλάδας και υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923. Στο πλαίσιο αυτής της συνθήκης, έγινε ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, που οδήγησε σε σημαντικές δημογραφικές αλλαγές.

Η Ελλάδα γνώρισε σημαντική πολιτική αστάθεια κατά την περίοδο από το 1922 έως το 1940. Αυτή η αστάθεια, συνισταμένη ποικίλων παραγόντων,

χαρακτηρίστηκε από συχνές αλλαγές στην κυβέρνηση, απόπειρες πραξικοπήματος, ιδεολογικούς διαχωρισμούς και αγώνα για την εξουσία μεταξύ διαφόρων φατριών.

Η χώρα αντιμετώπισε τον απόηχο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος είχε βαθιές επιπτώσεις στην περιοχή. Μετά τον θρίαμβο στο Μακεδονικό Μέτωπο και την νίκη της Entente, η Ελλάδα άσκησε έντονες πιέσεις, προκειμένου να καρπωθεί τα μέγιστα δυνατά οφέλη, ως νικήτρια δύναμη. Αποτέλεσμα αυτών των πιέσεων ήταν η Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922), η οποία κατέληξε σε τραγωδία. Αυτή η τραγωδία οδήγησε σε εδαφικές απώλειες και προσφυγική κρίση, συμβάλλοντας σε κοινωνικές και οικονομικές δυσκολίες.

Η Συνθήκη της Λωζάννης το 1923, η οποία τερμάτισε τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, οδήγησε σε ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Αυτή η ανταλλαγή αφορούσε τον εκτοπισμό εκατομμυρίων ανθρώπων, δημιουργώντας μια περίπλοκη κατάσταση για την Ελλάδα, η οποία κλήθηκε να απορροφήσει τους νέους πρόσφυγες και να διαχειριστεί τις κοινωνικές αλλαγές και αναταραχές που προέκυψαν.

Το πέρασμα από τη μοναρχία στη δημοκρατία, μετά την κατάργηση της πρώτης. Πραγματοποιήθηκε το 1924. Ωστόσο, αυτή η μετάβαση δεν σταθεροποίησε αμέσως το πολιτικό σκηνικό και η δημοκρατία αντιμετώπισε προκλήσεις, προκειμένου να εγκαθιδρύσει ένα ισχυρό και αποτελεσματικό σύστημα διακυβέρνησης, προσαρμοσμένο στην ιδιαίτερη ιδιοσυγκρασία του ελληνικού λαού.

Οι αλλαγές σε αυτό το επίπεδο, όπως είναι φυσικό, δεν αφήνουν ανεπηρέαστο τον κλάδο της οικονομίας. Οι οικονομικές προκλήσεις που αντιμετώπισε η Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των επακόλουθων της ανταλλαγής πληθυσμών, των περιορισμένων πόρων και της Μεγάλης Ύφεσης, συνέβαλαν στην κοινωνική αναταραχή και την πολιτική δυσανεμία.

Η χώρα χωρίστηκε, περισσότερες από μια φορές, από ιδεολογικές γραμμές, με διάφορες πολιτικές παρατάξεις να ανταγωνίζονται για τον έλεγχο. Αυτές οι διαιρέσεις περιλάμβαναν βασιλόφρονες, ρεπουμπλικάνους, σοσιαλιστές, κομμουνιστές και στρατιωτικούς, με την κάθε ιδεολογική πλευρά να αναπτύσσει το δικό του όραμα για το μέλλον της χώρας και, σε πολλές περιπτώσεις, να προσπαθεί να το επιβάλλει στους άλλους. Οι συχνές αλλαγές στην κυβέρνηση ουκ ολίγες φορές αφορούσαν απόπειρες πραξικοπήματος από διάφορες φατρίες που επιδιώκουν να κερδίσουν ή να διατηρήσουν την εξουσία. Αυτές οι απόπειρες πραξικοπήματος αποσταθεροποίησαν περαιτέρω το πολιτικό περιβάλλον και διέκοψαν την ήδη εύθραυστη διακυβέρνηση.

Η επιρροή των ξένων δυνάμεων, ιδιαίτερα στο πλαίσιο των ευρύτερων γεωπολιτικών εξελίξεων στην Ευρώπη, έπαιξε ρόλο στη διαμόρφωση της ελληνικής πολιτικής. Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ Ελλάδας, Ιταλίας, Γερμανίας και άλλων περιφερειακών δυνάμεων πρόσθεσαν πολυπλοκότητα στην εσωτερική πολιτική σκηνή και στις διεθνείς σχέσεις.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο σκιαγραφείται η εξωτερική πολιτική της Ιταλίας απέναντι στην Ελλάδα και στις λοιπές γειτονικές χώρες. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στα γεγονότα που ακολούθησαν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και στη Συνθήκη των Σεβρών.

Στο επόμενο κεφάλαιο χαρτογραφείται το φασιστικό καθεστώς, το οποίο, με ηγέτη του τον Μπενίτο Μουσολίνι, οδήγησε την Ιταλία σε ταραγμένα διπλωματικά μονοπάτια και στα μονοπάτια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Στο τρίτο κεφάλαιο σκιαγραφείται η αντίδραση της Ελλάδας στις ενέργειες της Ιταλίας εναντίον της, καθώς και οι προσπάθειες της για διατήρηση της ουδέτερης στάσης της. Στο δεύτερο τμήμα του κεφαλαίου αναλύεται η καίριας σημασίας συμμαχία της Γαλλίας με την Ελλάδα και ο αντίκτυπος που αυτή είχε στις σχέσεις Ελλάδας - Ιταλίας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και η σύγκρουση Ελλάδας - Ιταλίας την περίοδο 1940 - 1941 και Ελλάδας - Γερμανίας το 1941. Η εργασία κλείνει με συμπεράσματα και ερευνητικές προτάσεις, οι οποίες μπορούν να φέρουν στο φως νέες λεπτομέρειες και να ανοίξουν ποικίλους δρόμους στην έρευνα.

A' Κεφάλαιο

Η εξωτερική πολιτική της Ιταλίας έναντι της Ελλάδας από το 1922 έως τα πρόθυρα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

1.1 Ιταλικές εδαφικές φιλοδοξίες στα Βαλκάνια και το Αιγαίο Πέλαγος

Τα σχέδια της Ιταλίας σχετικά με τα Βαλκάνια και το Αιγαίο μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο επηρεάστηκαν από εδαφικές φιλοδοξίες, ιστορικές διασυνδέσεις και γεωπολιτικές εκτιμήσεις. Η Ιταλία προσπάθησε να επεκτείνει την επιρροή της στην περιοχή και να εξασφαλίσει τις διεκδικήσεις της με βάση τις μυστικές συμφωνίες και υποσχέσεις που δόθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου. Ωστόσο, η εφαρμογή αυτών των σχεδίων αντιμετώπισε διάφορες προκλήσεις και συγκρούσεις με άλλες δυνάμεις.

1.1.1 Η Ιταλία στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο

Η Ιταλία εισήλθε αρχικά στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ως μέλος των Κεντρικών Δυνάμεων, στο πλευρό της Γερμανίας και της Αυστροουγγαρίας. Ωστόσο, το 1915, η Ιταλία άλλαξε πλευρά και προσχώρησε στην Αντάντ (Συμμαχικές Δυνάμεις) μέσω της Συνθήκης του Λονδίνου. Σε αντάλλαγμα για τη συμμετοχή της, υποσχέθηκαν στην Ιταλία εδαφικά κέρδη στα Βαλκάνια και στο Αιγαίο.

Η Συνθήκη του Λονδίνου, που υπογράφηκε στις 26 Απριλίου 1915, ήταν μια μυστική συμφωνία μεταξύ της Ιταλίας και των Δυνάμεων της Αντάντ (Βρετανία, Γαλλία και Ρωσία). Αυτή η συνθήκη έπαιξε κρίσιμο ρόλο στην απόφαση της Ιταλίας να αλλάξει πλευρά κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, εγκαταλείποντας τη συμμαχία της με τη Γερμανία και την Αυστροουγγαρία υπέρ της προσχώρησης στην Αντάντ. Η συμμετοχή της Ιταλίας στον πόλεμο υποκινήθηκε σε μεγάλο βαθμό από εδαφικές φιλοδοξίες και υποσχέσεις για εδαφικά κέρδη.

Οι ειδικές εδαφικές διατάξεις σχετικά με τις εδαφικές απολαβές που θα είχε η Ιταλία ως αντάλλαγμα για τη συμμετοχή της στον πόλεμο περιλάμβαναν τις ακόλουθες περιοχές:

- [1] Τα αυστριακά εδάφη του Νοτίου Τιρόλου, του Τρεντίνο και της Ίστριας
- [2] Τμήματα της Δαλματίας και των Δωδεκανήσων στην Αδριατική Θάλασσα
- [3] Το λιμάνι της Τεργέστης

[4] Μερίδιο στα λάφυρα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, συμπεριλαμβανομένων των στενών των Δαρδανελίων και ορισμένων νησιών του Αιγαίου¹

Οι διεκδικήσεις της Ιταλίας σε αυτά τα εδάφη υποκινήθηκαν από εθνικιστικά αισθήματα και την επιθυμία να ενώσει περιοχές με σημαντικό ιταλόφωνο πληθυσμό ή με ιστορικούς δεσμούς με την Ιταλία. Η έννοια του κινήματος του «αλτρωτισμού», που είχε στόχο να ενώσει όλους τους Ιταλούς κάτω από την ιταλική σημαία, επηρέασε αυτές τις εδαφικές φιλοδοξίες. Οι εδαφικές υποσχέσεις που περιγράφονται στη Συνθήκη του Λονδίνου ήταν αμφιλεγόμενες εντός της Ιταλίας. Υπήρξαν συζητήσεις και διαφωνίες στο εσωτερικό της ιταλικής κυβέρνησης σχετικά με την τήρηση της συνθήκης και την εκπλήρωση των όσων είχαν υπογραφεί. Ο διχασμός αυτός διαχύθηκε, όπως είναι φυσικό, και στα λαϊκά στρώματα.

Η είσοδος της Ιταλίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων πραγματοποιήθηκε επίσης τον Μάιο του 1915, λίγο μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου. Η απόφαση της Ιταλίας να κηρύξει τον πόλεμο στην Αυστροουγγαρία σηματοδότησε μια σημαντική αλλαγή στην ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή.

1.1.2 Ο ιταλικός αλτρωτισμός

Μετά το τέλος του πολέμου, τα πραγματικά κέρδη της Ιταλίας υπόκεινται σε διαπραγματεύσεις και διαφωνίες με άλλες Συμμαχικές Δυνάμεις, ιδιαίτερα με το νεοσύστατο Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων (αργότερα Γιουγκοσλαβία) και την Ελλάδα. Η εκπλήρωση των εδαφικών διεκδικήσεων της Ιταλίας οδήγησε σε διπλωματικές εντάσεις και συγκρούσεις στη μεταπολεμική περίοδο. Η Συνθήκη του Λονδίνου είχε βαθύ αντίκτυπο στην εμπλοκή της Ιταλίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στις επακόλουθες διπλωματικές προκλήσεις. Ενώ η Ιταλία έλαβε κάποια εδαφικά κέρδη, το πραγματικό αποτέλεσμα της συνθήκης ήταν πιο περίπλοκο λόγω της πολυπλοκότητας των μεταπολεμικών διαπραγματεύσεων και του μεταβαλλόμενου γεωπολιτικού τοπίου μετά τη σύγκρουση.²

Η έννοια των «Αλτρωτών εδαφών» (στα ιταλικά: «Terre irredente») ήταν μια σημαντική ιδέα στην Ιταλία κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα.

¹ Σιδέρης, *Η εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα 2000

² Bosworth, R. J. B. *Italy and the Approach of the First World War: A Study in the History of Diplomacy*. Palgrave Macmillan, 2002

Αναφερόταν στα εδάφη με σημαντικό ιταλόφωνο πληθυσμό ή με ιστορικούς δεσμούς με την Ιταλία που βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία ή κατοχή. Η προσήλωση στην ιδέα αυτή έπαιξε κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση της ιταλικής εθνικής ταυτότητας, των εδαφικών φιλοδοξιών και της εξωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

Η ιδέα των Αλυτρωτών Εδαφών ήταν στενά συνδεδεμένη με το ευρύτερο εθνικιστικό αίσθημα που εμφανίστηκε στην Ιταλία κατά τον 19ο αιώνα. Η Ιταλία είχε επιτύχει πολιτική ενοποίηση (*Risorgimento*) μόνο στα μέσα του 19ου αιώνα, και το εθνικιστικό κίνημα είχε στόχο να ενώσει όλους τους ιταλόφωνους ανθρώπους κάτω από ένα ενιαίο ιταλικό έθνος-κράτος.

Ο όρος «αλυτρωτισμός» χρησιμοποιήθηκε συχνά για να περιγράψει το κίνημα που προσπαθούσε να «επανενώσει» τους ιταλόφωνους πληθυσμούς που ζούσαν σε περιοχές που ελέγχονταν από γειτονικά κράτη, κυρίως την Αυστροουγγαρία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι υποστηρικτές του αλυτρωτισμού πίστευαν ότι αυτές οι περιοχές θα έπρεπε να ενσωματωθούν στην Ιταλία για να ολοκληρωθεί η διαδικασία της ενοποίησης.³

Το Τρεντίνο και Νότιο Τιρόλο αποτελούσαν μέρος της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας και είχαν σημαντικό ιταλόφωνο πληθυσμό. Η Τεργέστη και η χερσόνησος της Ίστριας, που εκτείνεται στη βόρεια Αδριατική βρίσκονταν στην Αδριατική και κατοικούνταν από μικτό πληθυσμό, συμπεριλαμβανομένων και ισχυρών ιταλόφωνων κοινοτήτων. Η πόλη Fiume, που βρίσκεται στη βόρεια ακτή της Αδριατικής, ήταν ένα άλλο κρίσιμο επίκεντρο των διεκδικήσεων της Ιταλίας. Το Fiume είχε ποικίλο πληθυσμό, συμπεριλαμβανομένων Ιταλών, Κροατών και άλλων. Η Ιταλία επιθυμούσε να αποκτήσει τον έλεγχο του Fiume λόγω της ιστορικής του σημασίας και της σημασίας του ως πόλης-λιμάνι.

Η περιοχή της Δαλματίας ήταν μια παράκτια περιοχή στην Αδριατική, η οποία διατηρούσε ιστορικούς δεσμούς με τη Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας και διέθετε σημαντικό ιταλόφωνο πληθυσμό. Η Δαλματία περιελάμβανε πολλές πόλεις και κωμοπόλεις με σημαντικούς ιταλόφωνους πληθυσμούς, όπως το Ζαντάρ (Ζάρα) και το Σπλιτ (Σπαλάτο). Η Κορσική, αν και βρισκόταν υπό γαλλική κυριαρχία, ήταν νησί με έντονες ιταλικές πολιτιστικές επιρροές. Τέλος, διάφορα νησιά στην Αδριατική και στο

³ Caravantes, P. A. *Mussolini and the Limits of Italian Diplomacy, 1922-1930*. Princeton University Press, Princeton 1981

Αιγαίο Πέλαγος, συμπεριλαμβανομένων τμημάτων της σύγχρονης Κροατίας και της Ελλάδας, διέθεταν έντονο ιταλικό στοιχείο.

Η πίστη στην ιδέα της ενσωμάτωσης των εδαφών αυτών συνέχισε να επηρεάζει την ιταλική εξωτερική πολιτική κατά τα χρόνια του Μεσοπολέμου. Οι προσπάθειες που έγιναν για την υλοποίηση αυτών των εδαφικών φιλοδοξιών οδήγησαν σε σοβαρές εντάσεις στη βαλκανική χερσόνησο και στο Αιγαίο.

Συνολικά, η έννοια των Αλύτρωτων Εδαφών αντιπροσώπευε την επιθυμία της Ιταλίας να ολοκληρώσει την εθνική της ενοποίηση με την ενσωμάτωση περιοχών με ιταλόφωνες κοινότητες ή ιστορικές διασυνδέσεις στο ιταλικό κράτος. Παρατηρώντας τη θέση αυτών των περιοχών στο χάρτη πιο προσεκτικά, γίνεται εύκολα αντιληπτό οι περιοχές αυτές, και όχι μόνο, ανήκαν στην πάλαι ποτέ κραταιά Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η ανασύσταση της οποίας αποτελούσε όνειρο του Ιταλού δικτάτορα. Αυτή η πεποίθηση είχε σημαντικό αντίκτυπο στις ενέργειες και τις σχέσεις της Ιταλίας κατά τα χρόνια πριν και μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, οι προσπάθειες της Ιταλίας να διασφαλίσει τις αξιώσεις της στην Αδριατική πυροδότησαν διεθνείς διαπραγματεύσεις, συμπεριλαμβανομένης της Συνθήκης του Ραπάλο (1920) με τη Γιουγκοσλαβία, και συζητήσεις σε πολλά διεθνή συνέδρια.⁴

1.1.3 Οι διαφωνίες με τις άλλες δυνάμεις

Οι εδαφικές διεκδικήσεις της Ιταλίας συχνά συγκρούονταν με τα συμφέροντα άλλων Συμμάχων Δυνάμεων, ιδιαίτερα εκείνων της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας. Η αρχή της αυτοδιάθεσης ερχόταν σε πλήρη σύγκρουση με τις επιθυμίες της Ιταλίας στην Αδριατική.

Ιταλία και Γιουγκοσλαβία

Μία από τις κύριες πηγές έντασης μεταξύ Ιταλίας και Γιουγκοσλαβίας ήταν το αμφισβητούμενο έδαφος της Δαλματίας και τμήματα της Ίστριας. Η Ιταλία διεκδίκησε αυτές τις περιοχές με βάση τις ιστορικές διασυνδέσεις, την παρουσία ιταλόφωνων κοινοτήτων και την έννοια των «αλύτρωτων εδαφών». Η Δαλματία, ειδικότερα, είχε αρκετές πόλεις με σημαντικό ιταλικό πληθυσμό, όπως το Ζαντάρ (Ζάρα) και το Σπλιτ (Σπαλάτο).

⁴ Kallis, A. *Fascist Ideology: Territory and Expansionism in Italy and Germany, 1922-1945*. Routledge, 2008

Η πόλη Fiume (Rijeka), που βρίσκεται στη βόρεια ακτή της Αδριατικής, έγινε κύριο σημείο διαμάχης. Το Fiume είχε ποικίλο πληθυσμό, συμπεριλαμβανομένων Ιταλών, Κροατών και άλλων, και ήταν στρατηγικά σημαντικό ως επικερδέστατο λιμάνι στην Αδριατική Θάλασσα. Η Ιταλία επιδίωξε τον έλεγχο του Fiume λόγω της ιστορικής του σημασίας και των δεσμών που την ένωναν με αυτό. Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως η αρχή της αυτοδιάθεσης, που προωθήθηκε από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ Woodrow Wilson και υποστηρίχθηκε από την Κοινωνία των Εθνών έπαιξε ρόλο στην Κρίση του Fiume. Τόσο η Ιταλία όσο και η Γιουγκοσλαβία θεώρησαν ότι το Fiume εμπίπτει στο πεδίο της αυτοδιάθεσης, αλλά το ερμήνευσαν διαφορετικά.

Η κρίση του Fiume κλιμακώθηκε όταν ο Ιταλός εθνικιστής, ποιητής και ήρωας του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου Gabriele D' Annunzio οδήγησε μια ομάδα Ιταλών να καταλάβουν το Fiume στις 12 Σεπτεμβρίου 1919. Ο D'Annunzio ανακήρυξε τη Fiume ως «Ιταλική Αντιβασιλεία του Καρνάρο» και αρνήθηκε να παραιτηθεί από τον έλεγχο. Η απόφαση αυτή οδήγησε σε αντιπαράθεση με τις γιουγκοσλαβικές δυνάμεις και πυροδότησε διεθνείς διπλωματικές προσπάθειες για την επίλυση του ζητήματος.

Η ενέργεια αυτή προσέκλυσε σημαντική διεθνή προσοχή. Πολλές παγκόσμιες δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένης της Βρετανίας, της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών, προσπάθησαν να μεσολαβήσουν και να βρουν μια ειρηνική επίλυση της διαφοράς. Η κατάσταση επιλύθηκε εν μέρει με τη Συνθήκη του Ραπάλλο, που υπογράφηκε στις 12 Νοεμβρίου 1920.

Η κρίση του Fiume ανέδειξε τις προκλήσεις του συμβιβασμού των ανταγωνιστικών εθνικών διεκδικήσεων στον απόηχο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η κατάσταση δημιούργησε προηγούμενο για τις μεταπολεμικές εδαφικές διαπραγματεύσεις και τις προκλήσεις της αυτοδιάθεσης. Συνολικά, η κρίση Fiume κατέδειξε την πολυπλοκότητα της γεωπολιτικής κατάστασης στα Βαλκάνια και την Αδριατική μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και τις ευρύτερες εντάσεις μεταξύ των εθνικών φιλοδοξιών, των ιστορικών δεσμών και της διεθνούς διπλωματίας.⁵

Η συνθήκη του Ραπάλλο

Η Συνθήκη του Ραπάλλο, που υπογράφηκε στις 12 Νοεμβρίου 1920, ήταν μια σημαντική διπλωματική συμφωνία που αντιμετώπιζε πολλές εδαφικές και πολιτικές

⁵ Caravantes, P. A. *Mussolini and the Limits of Italian Diplomacy, 1922-1930*. Princeton University Press, Princeton 1981

διαφορές στον απόηχο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η συνθήκη αφορούσε την Ιταλία, τη Γιουγκοσλαβία (τότε ονομαζόταν Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων) και, σε κάποιο βαθμό, την αναδυόμενη Σοβιετική Ρωσία. Το κύριο επίκεντρο της Συνθήκης του Rapallo ήταν η πόλη Fiume (Ριέκα) και η γύρω περιοχή, η οποία αποτέλεσε πηγή σημαντικών διαμάχων μεταξύ Ιταλίας και Γιουγκοσλαβίας.

Η συνθήκη καθιέρωσε τη Φιούμε ως ελεύθερη πόλη υπό τη διοίκηση της Κοινωνίας των Εθνών. Χάρισε στο Fiume ένα ειδικό καθεστώς, με σκοπό να σέβεται τον πολυεθνικό χαρακτήρα της πόλης και να παρέχει δωρεάν προνόμια στο λιμάνι.

Το Ελεύθερο Κράτος του Fiume ήταν βραχύβιο, καθώς υπήρξε από το 1920 έως το 1924. Τότε η Ιταλία, στα πλαίσια της Συνθήκης της Ρώμης, προσάρτησε επίσημα την πόλη ως μέρος μιας ευρύτερης εδαφικής συμφωνίας με τη Γιουγκοσλαβία. Η κρίση του Fiume και η κατοχή του D'Annunzio τροφοδότησαν εθνικιστικά αισθήματα στην Ιταλία και συνέβαλαν σε πολιτικές συζητήσεις σχετικά με τις μεταπολεμικές εδαφικές διεκδικήσεις της χώρας.

Η Συνθήκη του Ραπάλλο είχε σημαντικές πολιτικές επιπτώσεις για την Ιταλία, τη Γιουγκοσλαβία και την ευρύτερη γεωπολιτική κατάσταση στην Ευρώπη. Επέτρεψε την επίλυση μιας συγκεκριμένης εδαφικής διαφοράς και συνέβαλε στη διπλωματική ομαλοποίηση μεταξύ της Ιταλίας και του νεοσύστατου Βασιλείου των Σέρβων, των Κροατών και των Σλοβένων.

Η Συνθήκη του Ραπάλλο περιελάμβανε επίσης τη Σοβιετική Ρωσία. Η Ιταλία και η Σοβιετική Ρωσία, που αισθάνονται και οι δύο περιθωριοποιημένες από τη Συνθήκη των Βερσαλλιών, υπέγραψαν μια ξεχωριστή συμφωνία γνωστή και ως ονομάζεται επίσης Ιταλοσοβιετικό Σύμφωνο. Αυτή η συνθήκη αποκατέστησε τις διπλωματικές σχέσεις, ακύρωσε τις πολεμικές αποζημιώσεις και επέτρεψε στις δύο χώρες να συνεργαστούν σε οικονομικά και πολιτικά θέματα.

Συνολικά, η Συνθήκη του Rapallo είναι αξιοσημείωτη για το ρόλο της στην επίλυση της κρίσης Fiume, τον αντίκτυπό της στις σχέσεις Ιταλίας-Γιουγκοσλαβίας και τη συμμετοχή της Σοβιετικής Ρωσίας στην ευρωπαϊκή διπλωματία κατά την περίοδο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.⁶

⁶ Gooch, J. *Mussolini and his Generals: The Armed Forces and Fascist Foreign Policy, 1922-1940*. Cambridge University Press, Cambridge 1960

Ιταλία και Ελλάδα

Οι διεκδικήσεις της Ιταλίας επεκτάθηκαν στα Δωδεκάνησα στο νοτιοανατολικό Αιγαίο, συμπεριλαμβανομένης της Ρόδου και των γύρω νησιών. Η Ιταλία κατέλαβε αυτά τα νησιά κατά τον Ιταλοτουρκικό πόλεμο (1911-1912) και προσπάθησε να διατηρήσει τον έλεγχό τους. Τα νησιά παραχωρήθηκαν επίσημα στην Ιταλία βάσει της Συνθήκης της Λωζάνης το 1923, αλλά η Ιταλία ήρθε σε διαμάχη με την Ελλάδα για τον έλεγχό τους.⁷

Οι βλέψεις της Ιταλίας στο Αιγαίο επεκτάθηκαν και σε ορισμένα νησιά που διεκδίκησε και η Ελλάδα, οδηγώντας σε εντάσεις μεταξύ των δύο χωρών. Αυτές οι διαμάχες είχαν συχνά τις ρίζες τους σε ιστορικές διασυνδέσεις, εθνοτικές εκτιμήσεις και έλεγχο σε στρατηγικές τοποθεσίες.⁸

1.2 Η Συνθήκη των Σεβρών και η εμπλοκή της Ιταλίας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο

1.2.1 Η Συνθήκη των Σεβρών

Η Συνθήκη των Σεβρών ήταν μια σημαντική συμφωνία μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο που είχε ως στόχο την αναδιάρθρωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την κατανομή των εδαφών της μεταξύ των Συμμάχων Δυνάμεων. Η συνθήκη υπογράφηκε στις 10 Αυγούστου 1920, μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των Συμμαχικών Δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένης της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ελλάδας. Αποτελέσει ένα κομβικό σημείο στη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στην επαναχάραξη των συνόρων στην Ανατολή.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν μια από τις Κεντρικές Δυνάμεις κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ευθυγραμμισμένη με τη Γερμανία, την Αυστροουγγαρία και τις άλλες δυνάμεις. Η ήττα των Κεντρικών Δυνάμεων στον πόλεμο την άφησε ευάλωτη στην εδαφική αποσύνθεση, ιδιαίτερα λόγω της εμπλοκής της σε αρκετά θέατρα συγκρούσεων. Ακόλουθα, η Συνθήκη των Σεβρών ακολούθησε την υπογραφή της

⁷ Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)* - 22 δοκίμια ιστορίας. Δημιουργία, Αθήνα 1999

⁸ Petropoulos, J. A.. *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece, 1910-1927*. Princeton University Press. Princeton 1981

ανακωχής του Μούδρου το 1918, η οποία σήμανε το τέλος των οθωμανικών εχθροπραξιών στον πόλεμο. Τα εδάφη της αυτοκρατορίας αμφισβητούνταν από πολλαπλές δυνάμεις και η συνθήκη είχε στόχο να καθορίσει την τύχη αυτών των εδαφών. Η συνθήκη οδήγησε σε σημαντικές εδαφικές απώλειες για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Μερικές από τις βασικές διατάξεις περιλάμβαναν:

1. Τη δημιουργία ανεξάρτητων κρατών από πρώην οθωμανικά εδάφη, όπως η Αρμενία και το Κουρδιστάν.
2. Την παραχώρηση τμημάτων της Ανατολίας στην Ελλάδα, της Σμύρνης και των ευρύτερων περιοχών γύρω από αυτή.
3. Την ανάθεση της διοίκησης της Κωνσταντινούπολης και των Στενών (Βόσπορος και Δαρδανέλια) υπό τον διεθνή έλεγχο πολυεθνικής επιτροπής.
4. Την αναγνώριση του δικαιώματος των μη τουρκικών εθνοτήτων εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για αυτοδιάθεση και αυτόνομη διακυβέρνηση. Αυτή η αναγνώριση είχε ως στόχο να αντιμετωπίσει τις εθνικές φιλοδοξίες διαφόρων ομάδων του πολυεθνικού πληθυσμού της αυτοκρατορίας.
5. Την καταβολή, εκ μέρους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πολεμικών αποζημιώσεων στις Συμμαχικές Δυνάμεις για τις απώλειες που προκλήθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η συνθήκη όριζε επίσης τη διαχείριση των οθωμανικών χρεών και των οικονομικών υποχρεώσεων.
6. Τον περιορισμό του οθωμανικού στρατού σε μέγεθος και εύρος, με περιορισμούς στην ικανότητά του να διατηρεί αεροπορία και ναυτικό.⁹

Οι διατάξεις της Συνθήκης των Σεβρών αντιμετώπισαν ισχυρή αντίσταση εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα από εθνικιστές και στρατιωτικές προσωπικότητες με επικεφαλής τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Θεωρούσαν τη συνθήκη ως παραβίαση της τουρκικής κυριαρχίας και προσπάθησαν να ιδρύσουν ένα νέο τουρκικό κράτος.

Η Συνθήκη των Σεβρών δεν εφαρμόστηκε ποτέ πλήρως λόγω εσωτερικών και εξωτερικών αντιθέσεων. Οι εθνικιστικές δυνάμεις στην Ανατολία, με επικεφαλής τον Ατατούρκ, ξεκίνησαν έναν Πόλεμο Ανεξαρτησίας κατά της κατοχής των Συμμαχικών Δυνάμεων. Η Συνθήκη της Λωζάνης, που υπογράφηκε το 1923, αντικατέστησε τη

⁹ Papas J. D, The Big Treaties of Peace 1878 – 1923. Available at: https://www.academia.edu/38196309/The_Big_Treaties_of_Peace

Συνθήκη των Σεβρών και αναγνώρισε την κυριαρχία της νέας Δημοκρατίας της Τουρκίας, οδηγώντας στην κατάργηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η Συνθήκη των Σεβρών παραμένει σημαντική ως παράδειγμα των προσπαθειών μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο από τις Συμμαχικές Δυνάμεις να αναδιαμορφώσουν τον χάρτη της Ανατολής. Οι διατάξεις του και τα επακόλουθα γεγονότα είχαν βαθύ αντίκτυπο στο πολιτικό, πολιτιστικό και γεωπολιτικό τοπίο της περιοχής.¹⁰

1.2.2 Η σημασία της Συνθήκης

Η Συνθήκη των Σεβρών έχει σημαντική ιστορική σημασία λόγω του ρόλου της στην αναμόρφωση του γεωπολιτικού τοπίου της Μέσης Ανατολής μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι διατάξεις της, αν και δεν εφαρμόστηκαν ποτέ πλήρως, είχαν εκτεταμένες συνέπειες που εξακολουθούν να επηρεάζουν τη δυναμική της περιοχής.

Η συνθήκη σηματοδότησε ένα κρίσιμο σημείο στη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία ήταν μια μεγάλη δύναμη στη Μέση Ανατολή για αιώνες, αν και τα τελευταία χρόνια γινόταν, όλο και περισσότερο, ο «Μεγάλος Ασθενής». Οι διατάξεις της συνθήκης αποσκοπούσαν στον τεμαχισμό των οθωμανικών εδαφών, αναγνωρίζοντας την κυριαρχία διαφόρων εθνικών ομάδων.

Η συνθήκη αποσκοπούσε στην επαναχάραξη των συνόρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στη δημιουργία νέων κρατών με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης για διάφορες εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες. Αυτό οδήγησε στη δημιουργία της ανεξάρτητης Αρμενίας και σκιαγράφησε αυτόνομες περιοχές για τους Κούρδους.

Η συνθήκη αναγνώριζε τις εθνικές φιλοδοξίες διαφόρων εθνοτικών ομάδων εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αντανακλώντας την αρχή της αυτοδιάθεσης που υποστήριξε ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Woodrow Wilson. Αυτή η αναγνώριση είχε σκοπό να αντιμετωπίσει ιστορικά παράπονα και να προωθήσει την ανάπτυξη ανεξάρτητων εθνικών κρατών.

Οι διατάξεις της συνθήκης αντιμετώπισαν αντίσταση, ιδιαίτερα από εθνικιστικές και στρατιωτικές δυνάμεις εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με επικεφαλής τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Ο Τουρκικός Πόλεμος της Ανεξαρτησίας που προέκυψε οδήγησε στην επαναδιαπραγμάτευση των όρων της

¹⁰ Δερτιλής Γ. Β. *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830 – 1920*. Πανεπ. Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2014 σ. 953 – 960

συνθήκης και την τελική υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, η οποία αντικατέστησε τη Συνθήκη των Σεβρών. Η Συνθήκη των Σεβρών συνέβαλε στην ίδρυση της Δημοκρατίας της Τουρκίας. Οι εθνικιστικές δυνάμεις που αντιστάθηκαν στις διατάξεις της συνθήκης υπό την ηγεσία του Ατατούρκ έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης Τουρκίας και της εθνικής της ταυτότητας.¹¹

Ενώ η Συνθήκη των Σεβρών δεν εφαρμόστηκε πλήρως, οι διατάξεις της και η επακόλουθη διαδικασία επαναδιαπραγμάτευσης συνέβαλαν στην περιφερειακή αστάθεια. Τα επανασχεδιασμένα σύνορα και οι αντικρουόμενες εδαφικές διεκδικήσεις προκάλεσαν εντάσεις και συγκρούσεις που συνεχίζονται στη Μέση Ανατολή μέχρι σήμερα. Οι αποικιακοί τόνοι της συνθήκης, με τις δυτικές δυνάμεις να καθορίζουν την τύχη των εδαφών στη Μέση Ανατολή, είχαν μόνιμο αντίκτυπο στην αντίληψη της περιοχής για τη δυτική επιρροή και παρέμβαση. Αυτή η κληρονομιά έχει διαμορφώσει αντιμπεριαλιστικά αισθήματα και συνέβαλε στη συνεχιζόμενη πολιτική και κοινωνική δυναμική.

Η αποτυχία της Συνθήκης των Σεβρών να επιτύχει τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα χρησιμεύει ως μάθημα στις προκλήσεις της επιβολής εξωτερικών λύσεων σε περίπλοκα περιφερειακά ζητήματα. Η εμπειρία των διαπραγματεύσεων της Συνθήκης και η αντίσταση που αντιμετώπισε υπογραμμίζουν τη σημασία του σεβασμού των τοπικών πλαισίων και της αντιμετώπισης ιστορικών παραπόνων στη διεθνή διπλωματία.

Συνοπτικά, η Συνθήκη των Σεβρών είναι σημαντική για την προσπάθειά της να αναδιαμορφώσει τη Μέση Ανατολή μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τον ρόλο της στην εμφάνιση της σύγχρονης Τουρκίας και τον αντίκτυπό της στην περιφερειακή δυναμική και συγκρούσεις. Ενώ η ίδια η συνθήκη δεν εφαρμόστηκε πλήρως, η ιστορική της κληρονομιά συνεχίζει να διαμορφώνει το πολιτικό και πολιτιστικό τοπίο της περιοχής.¹²

¹¹ Δερτιλής Γ., *ό. π.* σ. 960 – 968

¹² Μαυρογορδάτος Γ. «Μεταξύ δύο πολέμων – Πολιτική ιστορία 1922 – 1940» σε Συλλογικό Έργο (επιμ. Παναγιωτόπουλος Β.) *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700 – 2000 – Τόμος 7ος – Ο Μεσοπόλεμος 1922 – 1940*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003 σ. 9 – 23

1.2.3 Η ανάμειξη της Ιταλίας στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο

Η εμπλοκή της Ιταλίας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922 σχετιζόταν πρωτίστως με τα δικά της εδαφικά συμφέροντα στην ανατολική Μεσόγειο και στην περιοχή του Αιγαίου. Η Ιταλία προσπάθησε να επωφεληθεί από την αποδυναμωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να προωθήσει τις εδαφικές της διεκδικήσεις σε περιοχές με ιταλόφωνους πληθυσμούς ή ιστορικούς δεσμούς.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αποδυναμωθεί σοβαρά από την εμπλοκή της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και διάφορες περιοχές της αυτοκρατορίας βρίσκονταν σε κατάσταση πολιτικής αναταραχής. Η Ιταλία, ως Συμμαχική Δύναμη, προσπάθησε να επεκτείνει την επιρροή της στη Μεσόγειο και να εξασφαλίσει εδαφικά κέρδη.

Οι εδαφικές της διεκδικήσεις εντοπίζονται στην περιοχή της Ανατολίας, ιδιαίτερα στα Νοτιοανατολικά και στο Αϊβαλί περιοχές με σημαντικό ιταλόφωνο πληθυσμό. Η Ιταλία επιδίωξε επίσης τον έλεγχο των Δωδεκανήσων στο Αιγαίο Πέλαγος, τα οποία είχε καταλάβει κατά τον Ιταλοτουρκικό πόλεμο (1911-1912).

Η Ιταλία, μαζί με άλλες Συμμαχικές Δυνάμεις, συμμετείχε στην κατάληψη διαφόρων περιοχών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η κατοχή είχε σκοπό να διατηρήσει την τάξη, να αποτρέψει περαιτέρω συγκρούσεις και να ασκήσει επιρροή στην οθωμανική κυβέρνηση.¹³

Η χώρα συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις για τη Συνθήκη των Σεβρών, που αποσκοπούσε στην αναδιάρθρωση των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τα συμφέροντα της Ιταλίας ήταν σύμφωνα με τις εδαφικές διεκδικήσεις της στην Ανατολία και το Αιγαίο. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος όμως κλιμακώθηκε και κέρδισε τη διεθνή προσοχή, αναγκάζοντας την Ιταλία να επανεστιάσει στα συμφέροντά της στη Μεσόγειο και την Αδριατική. Η εμφάνιση εθνικιστικών και στρατιωτικών προσωπικοτήτων εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, άλλαξε τη δυναμική της περιοχής.

Η εμπλοκή της Ιταλίας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο ήταν σχετικά περιορισμένη σε σύγκριση με άλλες Συμμαχικές Δυνάμεις. Ο πόλεμος έληξε με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923, η οποία αντικατέστησε την προηγούμενη Συνθήκη των Σεβρών. Η Συνθήκη της Λωζάννης αναγνώρισε την

¹³ Πιπινέλης Π. Ν., *Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδος, 1923-1941*, Αθήναι, 1948

κυριαρχία της Δημοκρατίας της Τουρκίας και καθόρισε τα σύγχρονα σύνορα της χώρας.

Συνοψίζοντας, η εμπλοκή της Ιταλίας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922 ωθήθηκε από τις εδαφικές της φιλοδοξίες στη Μεσόγειο και το Αιγαίο, καθώς και από τα ευρύτερα συμφέροντά της ως Συμμαχική Δύναμη. Ωστόσο, ο ρόλος της Ιταλίας στον πόλεμο ήταν σχετικά περιορισμένος σε σύγκριση με άλλες χώρες και η τελική Συνθήκη της Λωζάνης επαναπροσδιόρισε το γεωπολιτικό τοπίο της περιοχής.¹⁴

1.3 Το περιστατικό της Κέρκυρας και πώς επηρέασε σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας

Το περιστατικό της Κέρκυρας του 1923 ήταν μια σημαντική διπλωματική σύγκρουση που σημειώθηκε όταν οι ιταλικές δυνάμεις, ως απάντηση στη δολοφονία ενός Ιταλού στρατηγού στο ελληνικό νησί της Κέρκυρας, βομβάρδισαν και κατέλαβαν το νησί. Το περιστατικό επιδείνωσε τις σχέσεις μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας και προκάλεσε διεθνή παρέμβαση για την εξεύρεση ειρηνικής επίλυσης.

Τον Αύγουστο του 1923, ένας Ιταλός στρατηγός, ο Enrico Tellini, και η ομάδα του σκοτώθηκαν ενώ εκτελούσαν εργασίες οριοθέτησης των συνόρων στην επίμαχη περιοχή μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας. Οι ακριβείς συνθήκες του θανάτου τους δεν είναι σαφείς, αλλά το περιστατικό προκάλεσε οργή στην Ιταλία. Η Ιταλία απηύθυνε τηλεσίγραφο στην Ελλάδα, ζητώντας αποζημιώσεις και επίσημη συγγνώμη για τη δολοφονία του στρατηγού Τελίνι. Η Ελλάδα, ωστόσο, αρνήθηκε την ευθύνη και αρνήθηκε να συμμορφωθεί με όλα τα αιτήματα της Ιταλίας.

Σε απάντηση στην άρνηση της Ελλάδας να ικανοποιήσει όλες τις απαιτήσεις της Ιταλίας, οι ιταλικές δυνάμεις ξεκίνησαν ναυτικό βομβαρδισμό του ελληνικού νησιού της Κέρκυρας στις 31 Αυγούστου 1923. Ο ιταλικός βομβαρδισμός της Κέρκυρας είχε ως στόχο να αναγκάσει την ελληνική κυβέρνηση να συμμορφωθεί με την ιταλική τηλεσίγραφο. Μετά τον βομβαρδισμό, η Ιταλία αποφάσισε να καταλάβει το νησί της Κέρκυρας την 1η Σεπτεμβρίου 1923. Οι ιταλικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στο νησί και δημιούργησαν στρατιωτική παρουσία.¹⁵

Το περιστατικό της Κέρκυρας προκάλεσε διεθνή ανησυχία, ειδικά εντός της Κοινωνίας των Εθνών, η οποία είχε ως στόχο να αποτρέψει περαιτέρω κλιμάκωση και

¹⁴ Τούντα-Φρεγάδη Α., *Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1986

¹⁵ Κορδάτος Γ. *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας Νεώτερη Ε΄ Τόμος 13ος 1900 – 1924*. Εκδόσεις 20ος αιώνας, Αθήνα 1958 σ. 621 – 633

να διατηρήσει την ειρήνη στην Ευρώπη. Η Κοινωνία παρενέβη διπλωματικά για να βρει μια ειρηνική λύση στην κρίση. Υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών, ιδρύθηκε μια επιτροπή εμπειρογνομόνων για να διερευνήσει την κατάσταση και να προτείνει μια λύση. Η επιτροπή, η οποία περιλάμβανε εκπροσώπους από ουδέτερες χώρες, εξέτασε τις συνθήκες της δολοφονίας του στρατηγού Tellini.

Η επιτροπή της Κοινωνίας των Εθνών συνέστησε μια συμβιβαστική λύση. Η Ελλάδα συμφώνησε να καταβάλει αποζημιώσεις στην Ιταλία, αν και επίσημα δεν ανέλαβε την ευθύνη για τη δολοφονία. Η Ιταλία, με τη σειρά της, συμφώνησε να αποσύρει τις δυνάμεις της από την Κέρκυρα. Η Ιταλία απέσυρε τις δυνάμεις της στα τέλη Σεπτεμβρίου 1923, σύμφωνα με τις συστάσεις της Κοινωνίας των Εθνών. Η ιταλική αποχώρηση σήμανε το τέλος του επεισοδίου της Κέρκυρας.

Το περιστατικό της Κέρκυρας ανέδειξε την ικανότητα της Κοινωνίας των Εθνών να μεσολαβεί και να επιλύει συγκρούσεις, τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό, με διπλωματικά μέσα. Το περιστατικό απέδειξε τη δέσμευση της Λέγκας να αποτρέψει περαιτέρω βία και να διατηρήσει τη διεθνή σταθερότητα. Το περιστατικό της Κέρκυρας είχε σημαντικές επιπτώσεις στις σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας, στον ρόλο της Κοινωνίας των Εθνών στην επίλυση των συγκρούσεων και στις ευρύτερες διεθνείς προσπάθειες για τη διατήρηση της ειρήνης στον απόηχο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.¹⁶

1.3.1 Επιπτώσεις στις σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας

Το περιστατικό της Κέρκυρας επιδείνωσε τις ήδη τεταμένες σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας. Η χρήση στρατιωτικής δύναμης και η κατάληψη ενός ελληνικού νησιού από την Ιταλία δημιούργησε βαθιά δυσαρέσκεια και εχθρότητα μεταξύ των δύο χωρών.

Τόσο στην Ιταλία όσο και στην Ελλάδα, τα εθνικιστικά αισθήματα τροφοδοτήθηκαν από το περιστατικό. Στην Ιταλία, η κοινή γνώμη υποστήριξε τις ενέργειες της κυβέρνησης ως απάντηση σε αυτό που θεωρήθηκε ως ελληνική αμέλεια. Στην Ελλάδα, η κατάληψη της Κέρκυρας θεωρήθηκε ως αδικαιολόγητη επιθετική ενέργεια.

Το περιστατικό άφησε μια διαρκή κληρονομιά δυσπιστίας μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας. Η κατοχή της Κέρκυρας και το ευρύτερο πλαίσιο εδαφικών διαφορών

¹⁶ Συλλογικό Έργο Κ. Παπαρηγόπουλου – *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Στην κοινή Νεοελληνική Γλώσσα Συμπληρωμένη και επικαιροποιημένη μέχρι το 2004. Τόμος 25 – 1922 – 1967*. Τέσσερα Πι ΑΕ, Αθήνα 2010 σ. 8 – 43

συνέβαλαν σε συνεχιζόμενες πολιτικές εντάσεις και διπλωματικές προκλήσεις μεταξύ των δύο χωρών.

Το περιστατικό της Κέρκυρας ανέδειξε τον ρόλο της Κοινωνίας των Εθνών στην επίλυση συγκρούσεων και τη διαμεσολάβηση. Η παρέμβαση της Κοινωνίας απέτρεψε την περαιτέρω κλιμάκωση της σύγκρουσης και κατέδειξε τη σημασία της διεθνούς διπλωματίας στην επίλυση διαφορών.

Συνοψίζοντας, το περιστατικό της Κέρκυρας του 1923, που χαρακτηρίστηκε από την ιταλική κατοχή του ελληνικού νησιού της Κέρκυρας, όξυνε τις σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας και τροφοδότησε εθνικιστικά αισθήματα και στις δύο χώρες. Το περιστατικό υπογράμμισε την πολυπλοκότητα των συνοριακών διαφορών και των εδαφικών διεκδικήσεων στον απόηχο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και τόνισε τον ρόλο διεθνών οργανισμών όπως η Κοινωνία των Εθνών στη διπλωματική αντιμετώπιση των συγκρούσεων.¹⁷

¹⁷ Πιπινέλης Π. Ν., *Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδος, 1923-1941*, Αθήναι, 1948

Β' Κεφάλαιο

Το φασιστικό καθεστώς και ο αντίκτυπός του στις σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας από το 1922 έως το 1939

2.1 Η εξωτερική πολιτική του Μπ. Μουσολίνι και οι βλέψεις της Ιταλίας προς μια μεσογειακή αυτοκρατορία

2.1.1 Η επικράτηση του φασισμού στην Ιταλία

Η άνοδος του Μπενίτο Μουσολίνι στην εξουσία στην Ιταλία προωθήθηκε και ευνοήθηκε από έναν συνδυασμό μεταπολεμικής πολιτικής κρίσης, μαχόμενων εθνικιστικών κινημάτων και ενός μείγματος ριζοσπαστικών ιδεολογιών που απήχησαν σε διάφορα τμήματα της κοινωνίας. Τα χρόνια που ακολούθησαν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο παρείχαν ένα πρόσφορο έδαφος για την εμφάνιση ένθερμων, πατριωτικών ομάδων που προσπαθούσαν να επωφεληθούν από την αστάθεια της χώρας, όπως συνέβη και σε πλήθος ευρωπαϊκών κρατών. Στον απόηχο, λοιπόν, του πολέμου, η Ιταλία γνώρισε μια περίοδο πολιτικής αναταραχής, παρέχοντας την ευκαιρία σε διάφορες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων πρώην στρατιωτικών, φοιτητών και πρώην υποστηρικτών που ήταν υπέρ του πολέμου, να εκφράσουν τη δυσαρέσκειά τους. Μεταξύ αυτών των κινημάτων, ο Gabriele D'Annunzio ηγήθηκε ενός τέτοιου κινήματος στο Fiume. Ωστόσο, ήταν ο Μπενίτο Μουσολίνι, ένας πρώην σοσιαλιστής δημοσιογράφος, που κέρδισε το ενδιαφέρον ιδρύοντας το Fasci di Combattimento, γνωστό και ως Φασίστες, στο Μιλάνο τον Μάρτιο του 1919. Το αρχικό πρόγραμμα των φασιστών περιλάμβανε ένα μείγμα ριζοσπαστικών εθνικιστικών ιδεωδών, αντικληρικαλισμό και τα ρεπουμπλικανικά αισθήματα. Οι προτάσεις τους κυμαίνονταν από τη δήμευση των κερδών του πολέμου και την υπεράσπιση της οκτάωρης εργάσιμης ημέρας έως την υποστήριξη της ψήφου των γυναικών¹⁸.

Αν και το κίνημα του Μουσολίνι αρχικά αντιμετώπισε προκλήσεις, οι φασίστες άρχισαν να κερδίζουν έλξη μέσα από τη δράση τους εναντίον των αριστερών ομάδων στους δρόμους. Τον Απρίλιο του 1919 συμμετείχαν στην πυρπόληση των γραφείων της εθνικοσοσιαλιστικής εφημερίδας *L'Avanti!* στο Μιλάνο, επιδεικνύοντας την ικανότητά τους να στοχεύουν και να επιτίθενται σε θεσμούς της αντιπολίτευσης. Αυτό σηματοδότησε την πρώτη επίδειξη της ικανότητας των φασιστών να

¹⁸ Kallis, A. *Fascist Ideology: Territory and Expansionism in Italy and Germany, 1922-1945*. Routledge, 2008

αμφισβητήσουν και να διαταράξουν τη σοσιαλιστική επιρροή. Καθώς οι εντάσεις κλιμακώθηκαν, οργανωμένες πολιτοφυλακές που υποστήριζαν τους φασίστες εμφανίστηκαν σε ολόκληρη την Ιταλία σε ένα αντιπολιτιστικό κίνημα που συγκέντρωσε διάφορες κοινωνικές και πολιτικές φατρίες. Τοπικές φασιστικές ομάδες σχηματίστηκαν σε περιοχές όπως η Αιμιλία, η Τοσκάνη και η Απουλία, και συμμετείχαν στην εξάρθρωση σοσιαλιστικών, καθολικών και εργατικών οργανώσεων, συχνά με την υποστήριξη γαιοκτημόνων και βιομηχάνων. Οι φασιστικές ομάδες, αναγνωρίσιμες από τις μαύρες στολές τους, χρησιμοποίησαν συστηματική βία για να καταστείλουν την αντιπολίτευση. Αυτή η περίοδος, γνωστή ως «*biennio nero*» (1921-1922), ουσιαστικά συνέτριψε την αντίθεση στους φασίστες και άνοιξε το δρόμο για την άνοδό τους. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, οι ηγέτες των παραστρατιωτικών φασιστικών ομάδων επέκτειναν την επιρροή τους στις αγροτικές περιοχές της κεντρικής Ιταλίας. Οι περιφερειακοί ηγέτες, γνωστοί ως «*ras*», συγκέντρωσαν βάσεις ισχύος σε πόλεις όπως η Φεράρα, η Κρεμόνα και η Μπολόνια. Οι φασίστες συγκέντρωσαν υποστήριξη από την αστική μεσαία τάξη, συμπεριλαμβανομένων των φοιτητών, των καταστηματαρχών και των γραφείων, καθώς και των ιδιοκτητών γης. Αυτή η αυξανόμενη υποστήριξη μεταφράστηκε σε πολιτική επιτυχία, με 35 φασίστες βουλευτές να εκλέγονται στο κοινοβούλιο το 1921¹⁹.

Καθώς η επιρροή του Μουσολίνι μεγάλωνε, πέρασε από τον ρεπουμπλικανισμό στον σχηματισμό του Εθνικού Φασιστικού Κόμματος τον Νοέμβριο του 1921. Αυτό σηματοδότησε τη μετάβαση από ένα χαλαρό κίνημα σε μια δομημένη πολιτική οντότητα. Η εκλογική δύναμη των φασιστών αυξήθηκε με νέους εκλογικούς νόμους που ευνόησαν τα μπλοκ με το μεγαλύτερο ποσοστό ψήφων, επιτρέποντάς τους να εξασφαλίσουν κοινοβουλευτική πλειοψηφία στις εκλογές του Απριλίου 1924. Αυτή η εκλογική επιτυχία εδραίωσε την πολιτική τους δύναμη. Ωστόσο, η θέση του Μουσολίνι αντιμετώπισε μια κρίση μετά τη δολοφονία του Τζάκομο Ματεότι, ενός μεταρρυθμιστή σοσιαλιστή ηγέτη, τον Ιούνιο του 1924. Αυτό το γεγονός οδήγησε σε ευρεία δημόσια δυσπιστία και κατηγορίες για φασιστική εμπλοκή. Παρά την αναταραχή, ο Μουσολίνι διατήρησε την εξουσία του μέσω ενός συνδυασμού καταστολής και καταναγκασμού. Με τη διάλυση των συνταγματικών διασφαλίσεων και την καταστολή της αντιπολίτευσης, ο Μουσολίνι ουσιαστικά διέλυσε τους δημοκρατικούς θεσμούς και καθιέρωσε την αυταρχική εξουσία.

¹⁹ Payne, S. *A History of Fascism, 1914–1945*, Routledge, 1996, p. 212

Η εδραίωση της εξουσίας κορυφώθηκε με τον διορισμό του Μουσολίνι ως πρωθυπουργού τον Ιανουάριο του 1925. Η ομιλία του στη Βουλή των Αντιπροσώπων αποδέχθηκε την ευθύνη για τη φασιστική κυριαρχία και την καταστολή των διαφωνούντων, ενισχύοντας τον έλεγχό του. Τα επόμενα χρόνια, το καθεστώς του Μουσολίνι διέλυσε τα κόμματα της αντιπολίτευσης, κατήργησε τις εκλογές, κατέστειλε την ελευθερία του λόγου και άσκησε έλεγχο σε διάφορες πτυχές της καθημερινής ζωής. Το Φασιστικό Κόμμα κυριαρχούσε σε όλες τις πτυχές της κοινωνίας, ενώ τα αντιφασιστικά κινήματα παρέμειναν αδύναμα και διχασμένα. Ακόμη και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, μια ισχυρή δύναμη, περιορίστηκε τελικά στις δραστηριότητές της²⁰.

Συμπερασματικά, η άνοδος του Μπενίτο Μουσολίνι στην εξουσία επιτράπηκε από τη μεταπολεμική πολιτική κρίση της Ιταλίας, την άνοδο αγωνιστικών εθνικιστικών κινήματων όπως οι φασίστες και την ικανότητά του να χειραγωγεί το εξελισσόμενο πολιτικό τοπίο. Μέσω ενός συνδυασμού εξαναγκασμού, καταστολής και χειραγώγησης, ο Μουσολίνι ίδρυσε ένα αυταρχικό καθεστώς που έλεγχε ουσιαστικά τους θεσμούς και την καθημερινή ζωή της Ιταλίας.

2.1.2 Η βασιλεία του Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ΄ και η σχέση του με τον Μουσολίνι

Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ΄ κυβέρνησε το Βασίλειο της Ιταλίας από τις 29 Ιουλίου 1900 έως τις 9 Μαΐου 1946. Ήταν κατά κοινή ομολογία ένας διστακτικός και αναποφάσιτος ηγεμόνας, που εν τέλει απογοήτευσε τους Ιταλούς. Η βασιλεία του Βίκτωρ Εμμανουήλ μαστίστηκε σε όλη της τη διάρκεια σχεδόν από πολιτική βία και αστάθεια. Η αδράνειά του επέτρεψε την άνοδο του ιταλικού φασισμού και η υποστήριξή του στον Μπενίτο Μουσολίνι αμαύρωσε την εικόνα της ιταλικής μοναρχίας σε σημείο που οδήγησε στην τελική κατάργησή της.

Γεννημένος στις 11 Νοεμβρίου 1869, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ (γεννήθηκε ως Βιτόριο Εμανουέλε Φερδινάνδο Μαρία Τζενάρο ντι Σαβοΐα) ήταν το μόνο νόμιμο παιδί του Ουμβέρτου Α΄ της Ιταλίας. Ως παιδί, περνούσε τον περισσότερο χρόνο του μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας, υποφέροντας από σωματικές αναπηρίες που τον ανάγκασαν να φορά ορθοπεδικά εργαλεία που ενίσχυαν τα πόδια του. Αυτές οι αναπηρίες μπορεί να εμπόδισαν την ανάπτυξή του καθώς ο Βίκτωρ Εμμανουήλ είχε

²⁰ Pauley, B. F., *Hitler, Stalin, and Mussolini: Totalitarianism in the Twentieth Century Italy*, Wheeling: Harlan Davidson, Inc., 2003, p. 107

ύψος λίγο πάνω από ενάμισι μέτρο στην ενήλικη ζωή. Λόγω της μοναχικής παιδικής του ηλικίας, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ είχε τη φήμη του ντροπαλού και συγκρατημένου. Παρά τη συνεσταλμένη, όμως, φύση του, εξακολουθούσε να λαμβάνει την παραδοσιακή στρατιωτική ανατροφή που αναμενόταν από την οικογένειά του.

Στις 29 Ιουλίου 1900, ένας Ιταλός αναρχικός δολοφόνησε τον πατέρα του. Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ ανέλαβε τον θρόνο ως Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ΄ της Ιταλίας. Ο πατέρας του τον άφησε ως επί το πλείστον απροετοίμαστο για τη θέση και ο Βίκτωρ Εμμανουήλ είχε μια γνωστή περιφρόνηση για το άγχος της πολιτικής. Ωστόσο, το σύνταγμα του βασιλείου, το Statuto Albertino, του παρείχε σημαντική εξουσία για έναν συνταγματικό μονάρχη. Παρά αυτή τη δύναμη, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ έμεινε έξω από την πολιτική της Ιταλίας, παρεμβαίνοντας μόνο σε λίγες περιπτώσεις, καθώς το έθνος υπέφερε από περιοδική πολιτική αστάθεια.

Με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Ιταλία παρέμεινε αρχικά ουδέτερη. Το μεγαλύτερο μέρος της κυβέρνησης αντιτάχθηκε στην είσοδο στον πόλεμο, αλλά ο Βίκτωρ Εμμανουήλ αγνόησε τις διαμαρτυρίες τους. Ήλπιζε να κερδίσει εδάφη από την Αυστροουγγαρία, αλλά η διαφθορά και η αποδιοργάνωση οδήγησαν τον ιταλικό στρατό στην ήττα. Μετά τον πόλεμο, η Ιταλία υπέφερε από οικονομική ύφεση που οδήγησε σε αύξηση της πολιτικής αστάθειας και του εξτρεμισμού. Κατά τη διάρκεια αυτής της ταραχώδους περιόδου, το ταχέως αναπτυσσόμενο φασιστικό κόμμα και ο ηγέτης του Μπενίτο Μουσολίνι είδαν την ευκαιρία να καταλάβουν την εξουσία.

Στις 24 Οκτωβρίου 1922, ο Μουσολίνι ανακοίνωσε ότι οι φασίστες θα βαδίσουν στη Ρώμη με σκοπό να «πάρουν από το λαιμό τη μίζερη άρχουσα τάξη μας»²¹. Ο Πρωθυπουργός και το υπουργικό συμβούλιο φοβούνταν ότι επίκειται φασιστικό πραξικόπημα. Εκείνη την εποχή, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ έλειπε στο εξοχικό του στην Τοσκάνη, ελπίζοντας ότι η κρίση θα επιλυόταν μόνη της χωρίς τη συμμετοχή του. Μετά από περισσότερα νέα για τη φασιστική κινητοποίηση, η ιταλική κυβέρνηση έστειλε τηλεγράφημα παρακαλώντας για την επιστροφή του βασιλιά. Οκτώ ώρες μετά τη λήψη του τηλεγραφήματος, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ αναχώρησε από την Τοσκάνη και επέστρεψε στη Ρώμη στις 27 Οκτωβρίου. Η εξήγηση του βασιλιά για την καθυστέρηση του ήταν ότι κανείς δεν του εξέφρασε την επείγουσα κατάσταση της κατάστασης. Ο

²¹ Mack Smith, D., *Italy and Its Monarchy*, New Haven: Yale University Press, 1989, p. 249

Βίκτωρ Εμμανουήλ διέταξε να υπερασπιστεί τη Ρώμη με κάθε κόστος και ζήτησε από τον πρωθυπουργό να συντάξει διαταγές για την κήρυξη στρατιωτικού νόμου.

Έγινε έκτακτη συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου και με ομόφωνη συμφωνία ετοίμασαν την προκήρυξη. Το τελευταίο βήμα που χρειαζόταν ήταν η υπογραφή του Βίκτωρ Εμμανουήλ. Ωστόσο, ο πρωθυπουργός δεν έλαβε ποτέ κλήση για συνάντηση με τον βασιλιά. Σε μια άνευ προηγουμένου κίνηση, ο βασιλιάς ανέτρεψε το υπουργικό συμβούλιο και εμπόδισε την επιβολή στρατιωτικού νόμου. Ο βασιλιάς έδωσε αργότερα πολλές εξηγήσεις για την αδράνειά του, αλλά μεγάλο μέρος του συλλογισμού του ήταν λανθασμένο από αβάσιμες ή εντελώς ψευδείς πεποιθήσεις. Για να δείξει την αποδοκιμασία της απόφασης του βασιλιά, ο πρωθυπουργός και η κυβέρνησή του παραιτήθηκαν. Ισχυριζόμενος ότι προσπαθούσε να αποτρέψει έναν εμφύλιο πόλεμο, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ διόρισε τον Μπενίτο Μουσολίνι ως πρωθυπουργό²².

Ο βασιλιάς γνώρισε τον Μουσολίνι κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ήταν επίσης αναγνώστης της εφημερίδας του Μουσολίνι *Il Popolo d'Italia*. Έβλεπε τον Μουσολίνι ως μια ισχυρή προσωπικότητα που μπορούσε να επιβάλει την τάξη στην Ιταλία και να βάλει τέλος στις συνεχείς πολιτικές κρίσεις. Εν γένει αποδοκίμαζε τη βίαιη τακτική του Μουσολίνι, αλλά εκτιμούσε τον πατριωτισμό που επιδεικνύονταν από τους Μελανοχίτωνες. Παρά την εκτίμηση του βασιλιά για τον νέο του πρωθυπουργό, ο Μουσολίνι φαίνεται πως μάλλον δε συμπαθούσε ιδιαίτερα τον βασιλιά και κατά βάθος τον περιφρονούσε. Καθώς η δύναμη του Μουσολίνι μεγάλωνε, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ δεν έκανε τίποτα για να τη σταματήσει. Ακόμη και όταν οι φασίστες δολοφόνησαν πολιτικούς αντιπάλους και έκαναν όλα τα άλλα πολιτικά κόμματα παράνομα στην Ιταλία. Ο βασιλιάς παρενέβη μια φορά όταν ο Μουσολίνι προσπάθησε να προσθέσει το σύμβολο του φασισμού στη σημαία της χώρας. Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ θεώρησε την προσθήκη ως ασέβεια προς την οικογένειά του και αρνήθηκε να υπογράψει το νόμο. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Ιταλία επέκτεινε επίσης τα εδάφη της καταλαμβάνοντας την Αιθιοπία και την Αλβανία όπου ο Βίκτωρ Εμμανουήλ σφετερίστηκε τους τίτλους του Αυτοκράτορα της Αιθιοπίας και του Βασιλιά των Αλβανών²³.

²² Mack Smith, D., *Italy and Its Monarchy*, New Haven: Yale University Press, 1989, p. 250-251

²³ Pearson, O., *Albania in Occupation and War: From Fascism to Communism 1940-1945*, IB Tauris, 2006, p.153

Το 1939, ο Μουσολίνι ήταν έτοιμος να ακολουθήσει τη Γερμανία στον πόλεμο, αλλά ο Βίκτωρ Εμμανουήλ τον εμπόδισε. Ο βασιλιάς δεν πίστευε ότι η Ιταλία ήταν έτοιμη να πολεμήσει και ήθελε να περιμένει να δει ποια πλευρά ήταν ευνοϊκή για τη νίκη. Ο βασιλιάς και ο Μουσολίνι βρίσκονταν σε διαφωνίες για το θέμα μέχρι το 1940. Ο Μουσολίνι ήταν ανένδοτος ότι η Γερμανία θα κέρδιζε τον πόλεμο και ότι ήταν η κατάλληλη στιγμή για την Ιταλία να αποκτήσει κέρδη στην Ευρώπη και να γίνει η κυρίαρχη δύναμη στη Μεσόγειο. Την 1η Ιουνίου 1940, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ έδωσε στον Μουσολίνι την άδεια να μπει στον πόλεμο. Ωστόσο, πέρασαν 10 ημέρες πριν από την επίσημη κήρυξη του πολέμου της Ιταλίας, επειδή ο Βίκτωρ Εμμανουήλ αρνήθηκε να δώσει στον Μουσολίνι την ανώτατη διοίκηση του στρατού. Οι δυο τους συμβιβάστηκαν τελικά με τον Μουσολίνι να αποκτά επιχειρησιακές εξουσίες διοίκησης, αλλά με την ανώτατη διοίκηση να παραμένει στον βασιλιά²⁴.

2.1.3 Εκφάνσεις του φασιστικού καθεστώτος

Οι περισσότερες από τις ιστοριογραφικές διαμάχες για τον φασισμό επικεντρώνονται σε έντονα αντικρουόμενες ερμηνείες του φασισμού και του καθεστώτος Μουσολίνι. Οι συγγραφείς της δεκαετίας του 1920 στα αριστερά, ακολουθώντας το παράδειγμα του κομμουνιστή θεωρητικού Αντόνιο Γκράμσι (1891–1937), τόνισαν ότι ο φασισμός ήταν μια μορφή καπιταλισμού. Το φασιστικό καθεστώς ήλεγχε τη συγγραφή και τη διδασκαλία της ιστορίας μέσω του κεντρικού *Giunta Centrale per gli Studi Storici* και τον έλεγχο της πρόσβασης στα αρχεία και υποστήριξε ιστορικούς και μελετητές που ήταν ευνοϊκοί προς αυτό, όπως ο φιλόσοφος Giovanni Gentile και οι ιστορικοί Giocchino Volpe και Francesco Salata. Τον Οκτώβριο του 1932, χρηματοδότησε μια μεγάλη Έκθεση της Φασιστικής Επανάστασης, που παρουσίαζε την αγαπημένη της μοντερνιστική τέχνη και διεκδικούσε τους δικούς της ισχυρισμούς να εκφράσει το πνεύμα της ρωμαϊκής δόξας.

Μετά τον πόλεμο, η περισσότερη ιστοριογραφία ήταν έντονα εχθρική προς τον Μουσολίνι, δίνοντας έμφαση στο θέμα του φασισμού και του ολοκληρωτισμού. Εξάιρεση αποτέλεσε ο ιστορικός Renzo De Felice (1929–1996), του οποίου η βιογραφία του Μουσολίνι, τέσσερις τόμοι και 6.000 σελίδες (1965–1997) παραμένει η πιο εξαντλητική εξέταση δημόσιων και ιδιωτικών εγγράφων για τον ιταλικό φασισμό και χρησιμεύει ως βασική πηγή για όλους τους μελετητές. Ο De Felice υποστήριξε ότι ο Μουσολίνι ήταν ένας επαναστάτης εκσυγχρονιστής στα εσωτερικά ζητήματα, αλλά

²⁴ Kershaw, I., *Fateful Choices*, London: Allan Lane, 2007, p. 150-151

ένας πραγματιστής στην εξωτερική πολιτική που συνέχισε τις πολιτικές Realpolitik της φιλελεύθερης Ιταλίας (1861-1922). Στη δεκαετία του 1990 ξεκίνησε μια πολιτιστική στροφή με μελέτες που εξέταζαν το ζήτημα της λαϊκής υποδοχής και αποδοχής του φασισμού χρησιμοποιώντας τις προοπτικές της «αισθητικοποίησης της πολιτικής» και της «ιεροποίησης της πολιτικής». Μέχρι τον 21ο αιώνα, η παλιά «αντιφασιστική» μεταπολεμική συναίνεση δέχτηκε επίθεση από μια ομάδα ρεβιζιονιστών μελετητών που παρουσίασαν μια πιο ευνοϊκή και εθνικιστική αξιολόγηση του ρόλου του Μουσολίνι, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Η διαμάχη αυτή μαίνεται στην ιστοριογραφία, καθώς δεν υπάρχει συναίνεση μεταξύ των μελετητών που χρησιμοποιούν ανταγωνιστικές ερμηνείες που βασίζονται σε ρεβιζιονιστικά, αντιφασιστικά, σκοπιμοποιητικά ή πολιτιστικά μοντέλα της ιστορίας.

Υπό την ηγεσία του Μπενίτο Μουσολίνι, το φασιστικό καθεστώς στην Ιταλία (1922-1943) χρησιμοποίησε μια συνολική προσέγγιση για να εδραιώσει την εξουσία και να αναδιαμορφώσει διάφορους τομείς της κοινωνίας σύμφωνα με το ιδεολογικό του πλαίσιο. Αυτή η ανάλυση εμβαθύνει στη λειτουργία του καθεστώτος σε διάφορους τομείς, εξετάζοντας τις οικονομικές του πολιτικές, τη μεταχείριση των γυναικών, τους φυλετικούς νόμους, τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, τις πρωτοβουλίες κοινωνικής πρόνοιας και τον ρόλο της Καθολικής Εκκλησίας.

Οικονομική πολιτική²⁵:

Το φασιστικό καθεστώς είχε ως στόχο να δημιουργήσει μια κορπορατιστική οικονομική δομή που θα ευθυγραμμιζόταν με τους εθνικιστικούς και αυταρχικούς του στόχους. Το καθεστώς διέλυσε τα ανεξάρτητα εργατικά συνδικάτα και τα αντικατέστησε με κρατικά ελεγχόμενα συνδικάτα που οργανώνονταν ανάλογα με τα επαγγέλματα και τις βιομηχανίες. Αυτά τα συνδικάτα αναμενόταν να εργαστούν από κοινού για την προώθηση των εθνικών συμφερόντων. Η ιδιωτική περιουσία παρέμεινε ανέπαφη, αλλά το κράτος παρενέβη για να ελέγξει τις τιμές, τους μισθούς και την παραγωγή για να εξασφαλίσει την οικονομική σταθερότητα. Η κυβέρνηση έδωσε προτεραιότητα στις βαριές βιομηχανίες, τα έργα υποδομής και την αγροτική αυτάρκεια για να μειώσει την εξάρτηση από τις εισαγωγές.

²⁵ Pauley, B. F., *Hitler, Stalin, and Mussolini: Totalitarianism in the Twentieth Century Italy*, Wheeling: Harlan Davidson, Inc., 2003, p. 86-8

Γυναίκες:

Το φασιστικό καθεστώς αγκάλιασε τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων, δίνοντας έμφαση στο ρόλο της γυναίκας μέσα στην οικογένεια και ως υποστηρικτές του κράτους. Οι γυναίκες ενθαρρύνθηκαν να εκπληρώσουν τις ευθύνες τους ως μητέρες και νοικοκυρές. Το καθεστώς προώθησε προγεννητικές πολιτικές για να τονώσει το ποσοστό γεννήσεων και να αναδείξει τη σημασία της μητρότητας. Γυναικείες οργανώσεις, όπως η Γυναικεία Φασιστική Ένωση, ιδρύθηκαν για να κατηχήσουν τις γυναίκες με τα φασιστικά ιδανικά και να καλλιεργήσουν την πίστη στο κράτος. Αν και ορισμένες γυναίκες συμμετείχαν σε διοικητικούς και εκπαιδευτικούς ρόλους, η συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό περιοριζόταν συχνά σε τομείς που κρίθηκαν κατάλληλοι για το φύλο τους με βάση τα πρότυπα της εποχής και τον συντηρητισμό του καθεστώτος²⁶.

Νόμοι για τις μειονότητες²⁷:

Το φασιστικό καθεστώς εισήγαγε φυλετικούς νόμους που έκαναν διακρίσεις σε βάρος των Εβραίων και άλλων μειονοτικών ομάδων. Εμπνευσμένοι από τους Νόμους της Νυρεμβέργης της Ναζιστικής Γερμανίας, οι φυλετικοί νόμοι της Ιταλίας εφαρμόστηκαν το 1938. Αυτοί οι νόμοι αφαίρεσαν την υπηκοότητα από τους Ιταλούς Εβραίους και τους απαγόρευσαν να κατέχουν δημόσια αξιώματα, να παρακολουθούν κρατικά σχολεία και να παντρεύονται μη Εβραίους Ιταλούς. Οι αντισημιτικές πολιτικές του καθεστώτος ευθυγραμμίστηκαν με τις επεκτατικές του φιλοδοξίες και τη συνεργασία με τη ναζιστική Γερμανία. Η όλο και πιο στενή αυτή συμμαχία της Ιταλίας με τη ναζιστική Γερμανία του Αδόλφου Χίτλερ δημιούργησε αγανάκτηση και φόβο, ακόμη και σε πολλούς ένθερμους φασίστες. Το ίδιο ήταν και η συγκλονιστική απόφαση να επιβληθούν σαρωτικοί ναζιστικοί αντισημιτικοί νόμοι το 1938. Αυτοί οι νόμοι ακολούθησαν μια μακρά ρατσιστική εκστρατεία που οργανώθηκε από τον φασιστικό Τύπο και τα μέσα ενημέρωσης. Σύμφωνα με αυτούς τους νόμους και τα διατάγματα, που υπέγραψε ο βασιλιάς, οι Εβραίοι καταδικάστηκαν ως μη πατριώτες, αποκλείστηκαν από τις κυβερνητικές θέσεις και τον στρατό, απαγορευόταν η είσοδος στην Ιταλία και απαγορεύτηκε η φοίτηση ή η διδασκαλία σε σχολείο. Επιπλέον, όλοι οι Εβραίοι έπρεπε να εγγραφούν στις αρχές, τέθηκαν περιορισμοί στις οικονομικές τους

²⁶ De Grazia, V., *How Fascism Ruled Women: Italy, 1922–1945*, University of California Press, 1993

²⁷ Brustein, W. I., *Roots of Hate: Anti-Semitism in Europe Before the Holocaust*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 327

δραστηριότητες και τους απαγορεύτηκε να παντρευτούν «Άριους». Το 1939 όλα τα βιβλία Εβραίων συγγραφέων αφαιρέθηκαν από τα καταστήματα. Πολλοί Εβραίοι έφυγαν από την Ιταλία, ενώ άλλοι περιθωριοποιήθηκαν στην ιταλική κοινωνία. Είχε καταστεί σαφές ότι η φασιστική κυβέρνηση ήταν πιθανό να εμπλέξει την Ιταλία σε έναν καταστροφικό ευρωπαϊκό πόλεμο, όπως και έγινε το 1940.

Εκπαίδευση²⁸:

Οι φασιστικές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στόχευαν να μυήσουν τα μυαλά των νέων στην ιδεολογία του καθεστώτος. Το πρόγραμμα σπουδών ήταν εμποτισμένο με εθνικισμό, πίστη στο κράτος και σεβασμό προς τον Μουσολίνι. Οι μαθητές εκτέθηκαν σε στρατιωτική εκπαίδευση και ενθαρρύνθηκαν να συμμετάσχουν σε παραστρατιωτικές οργανώσεις, όπως το κίνημα νεολαίας *Balilla* για αγόρια και το *Piccole Italiane* για τα κορίτσια. Η ακαδημαϊκή ελευθερία ήταν περιορισμένη και οι δάσκαλοι έπρεπε να τηρούν τις αρχές του καθεστώτος. Το εκπαιδευτικό σύστημα προώθησε επίσης τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων και εστίασε στην προετοιμασία των μαθητών για τους ρόλους τους στην κοινωνία.

Κοινωνική πρόνοια:

Το φασιστικό καθεστώς καθιέρωσε προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας ως μέσο εξασφάλισης λαϊκής υποστήριξης και διατήρησης της κοινωνικής τάξης. Τα προγράμματα περιελάμβαναν συντάξεις, υγειονομική περίθαλψη και βοήθεια για οικογένειες. Ωστόσο, αυτές οι πρωτοβουλίες χαρακτηρίζονταν συχνά από κρατικό έλεγχο και πατερναλισμό. Η κυβέρνηση είχε ως στόχο να παράσχει ένα δίκτυο ασφαλείας ενισχύοντας παράλληλα την ιδέα ότι το κράτος ήταν ο απόλυτος πάροχος και προστάτης του λαού.

Ο ρόλος της Εκκλησίας:

Το φασιστικό καθεστώς προσπάθησε να ευθυγραμμιστεί με την Καθολική Εκκλησία για να κερδίσει νομιμότητα και υποστήριξη. Η Συνθήκη του Λατερανού του 1929 μεταξύ του Βατικανού και της κυβέρνησης του Μουσολίνι αναγνώρισε την Πόλη του Βατικανού ως ανεξάρτητο κράτος και παραχώρησε στην Εκκλησία ορισμένα προνόμια. Η επιρροή της Εκκλησίας επεκτάθηκε στην εκπαίδευση και η θρησκευτική

²⁸ Pauley, B. F., *Hitler, Stalin, and Mussolini: Totalitarianism in the Twentieth Century Italy*, Wheeling: Harlan Davidson, Inc., 2003, p. 117

εκπαίδευση ενσωματώθηκε στα σχολεία. Ωστόσο, κατά καιρούς προέκυψαν εντάσεις μεταξύ του αυταρχικού ελέγχου του καθεστώτος και της επιρροής της Εκκλησίας, ιδιαίτερα όταν το καθεστώς προσπάθησε να περιορίσει την Καθολική οργάνωση Καθολική Δράση, η οποία θεωρήθηκε πιθανή πηγή εναντίωσης²⁹.

Συμπερασματικά, το φασιστικό καθεστώς στην Ιταλία άσκησε ισχυρή επιρροή σε διάφορους τομείς για να εδραιώσει την εξουσία του και να εφαρμόσει την ιδεολογική του ατζέντα. Οι οικονομικές της πολιτικές είχαν ως στόχο να συγκεντρώσουν τον έλεγχο και να ευθυγραμμιστούν με τους εθνικιστικούς στόχους, ενώ οι ρόλοι των φύλων καθορίστηκαν αυστηρά για την προώθηση των παραδοσιακών αξιών. Οι φυλετικοί νόμοι στόχευαν μειονοτικές ομάδες και οι πρωτοβουλίες εκπαίδευσης και κοινωνικής πρόνοιας χρησιμοποιήθηκαν για να διαμορφώσουν την πίστη του πληθυσμού στο κράτος. Η σχέση του καθεστώτος με την Καθολική Εκκλησία, αν και μερικές φορές ήταν δυσάρεστη, συνέβαλε στην αναζήτησή του για νομιμότητα και επιρροή.

2.1.4 Εξωτερική πολιτική 1922 - 1939

Η εξωτερική πολιτική της φασιστικής Ιταλίας, υπό την ηγεσία του Μπενίτο Μουσολίνι από το 1922 έως το 1939, ορίστηκε από έναν συνδυασμό επεκτατικών φιλοδοξιών, απογοήτευσης από τα επακόλουθα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και μια διακαή επιθυμία να αποκατασταθεί η ιστορική προβολή της Ιταλίας. Αυτή η περίοδος υπήρξε μάρτυρας της επιδίωξης πολλών βασικών θεμάτων που διαμόρφωσαν τη διεθνή στάση της Ιταλίας.

Ένα σημαντικό θέμα ήταν η συνέχιση των στόχων εξωτερικής πολιτικής που κληρονόμησαν από το προηγούμενο φιλελεύθερο καθεστώς. Οι συμμαχίες της Ιταλίας με τη Γερμανία και την Αυστρία, σε συνδυασμό με φιλόδοξους εδαφικούς στόχους στα Βαλκάνια και τη Βόρεια Αφρική, έθεσαν τις βάσεις για τον επεκτατισμό του φασιστικού καθεστώτος. Οι αποικιακές προσπάθειες της Λιβύης της δεκαετίας του 1920 απεικόνισαν την αποφασιστικότητα της Ιταλίας να διεκδικήσει τον έλεγχο των αφρικανικών εδαφών. Η τιμωρητική εκστρατεία του στρατάρχη Rodolfo Graziani κατά των Αράβων εθνικιστών στην ιταλική Βόρεια Αφρική (ASI) ήταν παράδειγμα της βαρβαρότητας που χρησιμοποιήθηκε για την εγκαθίδρυση της ιταλικής αποικιακής αρχής. Οι απελάσεις του πληθυσμού Τζεμπέλ Αχντάρ και οι καταστροφικές συνέπειες

²⁹ Latourette, K.S., *Christianity In a Revolutionary Age: A History of Christianity in the 19th and 20th Century: Vol. 4 (The 20th Century In Europe)*, New York: Harper, 1961, pp. 32–35

της σύγκρουσης κατέδειξαν την αποφασιστικότητα του καθεστώτος να κυριαρχήσει στην περιοχή.

Κεντρική θέση στο όραμα του Μουσολίνι ήταν η αποκατάσταση της ιστορικής δόξας της Ιταλίας, απηχώντας το μεγαλείο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Αυτή η φιλοδοξία συμβολίστηκε με την αναφορά της φασιστικής κυβέρνησης στη Μεσόγειο Θάλασσα ως «Mare Nostrum» (Η Θάλασσα μας). Ο Μουσολίνι είχε ως στόχο να μετατρέψει την Ιταλία σε Μεγάλη Δύναμη, κυριαρχώντας στη Μεσόγειο και την Αδριατική Θάλασσα. Αυτή η φιλοδοξία εκδηλώθηκε μέσω στρατιωτικών έργων, σχεδίων για την ίδρυση μιας Ιταλικής Αυτοκρατορίας στη Βόρεια και Ανατολική Αφρική και εκστρατείες για την κατάκτηση εδαφών όπως η Δαλματία, η Αλβανία και η Ελλάδα.

Η απογοήτευση που προήλθε από τις βαριές απώλειες της Ιταλίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο έπαιξε επίσης καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής. Τα πενιχρά εδαφικά κέρδη από την Αυστροουγγαρία θεωρήθηκαν ως ανεπαρκής αποζημίωση για τις θυσίες που έγιναν κατά τη διάρκεια του πολέμου, ειδικά σε σύγκριση με άλλα έθνη. Αυτή η αίσθηση αδικίας τροφοδότησε την επιθυμία να ανακτηθεί η εθνική υπερηφάνεια και το κύρος.

Το αποκορύφωμα αυτών των παραγόντων οδήγησε στην επιθετική επέκταση της Ιταλίας στην Αιθιοπία το 1935, γνωστή ως Δεύτερος Ιταλο-Αβυσσινιακός Πόλεμος. Αυτή η εισβολή είχε ως στόχο να εκδικηθεί την προηγούμενη ήττα της Ιταλίας στη μάχη της Adwa το 1896 και να ολοκληρώσει τις αποικιακές της κατακτήσεις. Ωστόσο, η χρήση βάνουσων τακτικών, συμπεριλαμβανομένων των δηλητηριωδών αερίων, αμαύρωσε την εικόνα της Ιταλίας διεθνώς και είχε ως αποτέλεσμα την απομόνωσή της. Η κατάκτηση της Αιθιοπίας και η ανακήρυξή της σε ιταλική αποικία ανέδειξε την αφοσίωση του Μουσολίνι στην υλοποίηση των αυτοκρατορικών φιλοδοξιών της Ιταλίας.

Επιπλέον, η Ιταλία επέκτεινε τις αποικιακές της εκμεταλλεύσεις στην Αλβανία μέσω στρατιωτικής επέμβασης το 1939, ενισχύοντας την επιρροή της στην περιοχή. Η ευθυγράμμιση του Μουσολίνι με τη ναζιστική Γερμανία μέσω του «Σύμφωνου του χάλυβα» την ίδια χρονιά σηματοδότησε μια αλλαγή στη διπλωματική τροχιά της Ιταλίας. Ενώ η φιλοδοξία του Μουσολίνι για εδαφικά κέρδη

ευθυγραμμίστηκε με τις φιλοδοξίες του Χίτλερ, η Ιταλία βρέθηκε σε υποδεέστερη θέση εντός της συμμαχίας του Άξονα³⁰.

Εν κατακλείδι, η εξωτερική πολιτική της φασιστικής Ιταλίας από το 1922 έως το 1939 χαρακτηρίστηκε από την επιδίωξη της εδαφικής επέκτασης, την επιθυμία να αποκαταστήσει το ιστορικό μεγαλείο της Ιταλίας και την απογοήτευση που προέκυψε από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι επιθετικές ενέργειες του καθεστώτος στην Αφρική, ιδιαίτερα οι εισβολές στη Λιβύη και την Αιθιοπία, καθώς και η επέκτασή της στην Αλβανία και η ευθυγράμμισή της με τη ναζιστική Γερμανία, έδειξε την αποφασιστικότητά της Ιταλίας να επιδιώξει έναν ενεργό και ισχυρό ρόλο στο διεθνές πεδίο της εποχής.

2.2 Η ιταλική κατοχή της Κέρκυρας και η απάντηση της Κοινωνίας των Εθνών

Το περιστατικό της Κέρκυρας του 1923 αποτελεί μια ζωντανή απεικόνιση της πολυπλοκότητας της διεθνούς διπλωματίας, της χρήσης στρατιωτικής δύναμης για τη διεκδίκηση εδαφικών διεκδικήσεων και των περιορισμών της Κοινωνίας των Εθνών στην αντιμετώπιση συγκρούσεων στις οποίες εμπλέκονται ισχυρά έθνη. Με τις ρίζες της σε ιστορικά παράπονα και εδαφικές φιλοδοξίες, η κρίση εκτυλίχθηκε ως μια τραγική ιστορία δολοφονιών, τελεσιγράφων, βομβαρδισμών και διπλωματικών διαπραγματεύσεων.

Οι ρίζες του επεισοδίου της Κέρκυρας βρίσκονταν στις εδαφικές φιλοδοξίες της Ιταλίας μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Ιταλία είχε καταλάβει τα Δωδεκάνησα κατά τον Ιταλο-Οθωμανικό Πόλεμο του 1911-12, και το 1919 υποσχέθηκε να παραχωρήσει αυτά τα νησιά στον Ελλάδα, με εξαίρεση τη Ρόδο. Ωστόσο, η νίκη του Τουρκικού Εθνικού Κινήματος στον Τουρκικό Πόλεμο της Ανεξαρτησίας διέλυσε τις ελπίδες της Ιταλίας για περαιτέρω εδαφικά κέρδη, αφήνοντας ανεπίλυτες εντάσεις. Η κρίση πυροδοτήθηκε όταν ο Ιταλός στρατηγός Ενρίκο Τελίνι, επικεφαλής μιας επιτροπής επιφορτισμένης με την επίλυση μιας συνοριακής διαφοράς μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας, δολοφονήθηκε μαζί με δύο βοηθούς του στην ελληνική επικράτεια κοντά στα Ιωάννινα. Αυτή η βίαιη πράξη δημιούργησε το σκηνικό για μια κλιμακούμενη αντιπαράθεση μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας. Η Ιταλία κατηγορήσε την Ελλάδα για συνέργεια στη δολοφονία, ενώ άλλες πηγές ανέφεραν ως ενόχους Αλβανούς ληστές. Ως απάντηση στη δολοφονία, ο Ιταλός πρωθυπουργός Μπενίτο

³⁰ Lee, J.S, *European Dictatorships*, 1918–1945. Routledge, 2008, pp. 157–58

Μουσολίνι απηύθυνε μια σειρά από αιτήματα προς την Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων στρατιωτικών τιμών για τα σώματα των θυμάτων, σημαντική αποζημίωση και διεξοδική έρευνα για το περιστατικό. Η Ελλάδα αποδέχτηκε ορισμένους όρους ενώ απέρριψε άλλους που έκρινε ότι παραβιάζουν την κυριαρχία της. Η δυσαρέσκεια του Μουσολίνι οδήγησε στον βομβαρδισμό του ελληνικού νησιού της Κέρκυρας από το Ιταλικό Ναυτικό. Από αυτή την ενέργεια προκλήθηκαν θύματα αμάχων, συμπεριλαμβανομένων παιδιών³¹.

Η διεθνής κοινότητα αντέδρασε με σοκ και καταδίκη στη χρήση στρατιωτικής βίας από την Ιταλία. Έθνη όπως η Βρετανία, η Γαλλία και οι Ηνωμένες Πολιτείες εξέφρασαν ανησυχία για την περιφρόνηση της Ιταλίας για τα καθιερωμένα διπλωματικά πρότυπα. Η Ελλάδα στράφηκε στην Κοινωνία των Εθνών για βοήθεια, αναζητώντας λύση με διπλωματικά μέσα. Ωστόσο, η Ιταλία αφήφισε την εξουσία της ΚτΕ και επέμεινε να χειριστεί το θέμα η Διάσκεψη των Πρέσβων. Η Διάσκεψη των Πρέσβων παρενέβη για να δώσει λύση στην κλιμακούμενη κρίση. Οι όροι που έθεσε η Διάσκεψη περιελάμβαναν τον χαιρετισμό του ιταλικού στόλου, την κηδεία, την καταβολή αποζημίωσης και τη διεξαγωγή συνολικής έρευνας για τις δολοφονίες. Στις 8 Σεπτεμβρίου η Διάσκεψη των Πρέσβων ανακοίνωσε στην Ελλάδα και την Ιταλία, καθώς και στην Κοινωνία των Εθνών, τους όρους με τους οποίους έπρεπε να διευθετηθεί η διαφορά. Τόσο η Ελλάδα, στις 8 Σεπτεμβρίου, όσο και η Ιταλία, στις 10 Σεπτεμβρίου, δέχτηκαν τους συγκεκριμένους όρους, με την Ιταλία να προσθέτει τον όρο ότι δεν θα εκκενώσει την Κέρκυρα έως ότου η Ελλάδα ικανοποιήσει πλήρως τις απαιτήσεις της.

Η εκκένωση της Κέρκυρας από την Ιταλία στις 27 Σεπτεμβρίου 1923 σήμανε το τέλος της κρίσης. Το περιστατικό της Κέρκυρας ανέδειξε τη διεκδικητική εξωτερική πολιτική της Ιταλίας υπό την ηγεσία του Μουσολίνι και τον βαθμό στον οποίο οι μεγαλύτερες δυνάμεις θα μπορούσαν να αμφισβητήσουν την Κοινωνία των Εθνών χωρίς επιπτώσεις, αποκαλύπτοντας με αυτόν τον τρόπο τους περιορισμούς της Κοινωνίας των Εθνών στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων που αφορούσαν ισχυρά έθνη, και εκθέτοντας τις αδυναμίες της διεθνούς διπλωματίας εκείνης της εποχής³².

Το περιστατικό της Κέρκυρας άφησε διαρκή αντίκτυπο τόσο στην ιταλική όσο και στην ελληνική ιστορία και αποτέλεσε μία έντονη υπενθύμιση της ευθραυστότητας

³¹ Axelord, A., *Benito Mussolini*, Indianapolis: Alpha Books, 2002, p. 163

³² Todd, A., *The Modern World*. Oxford University Press, 2001, p. 55

των διεθνών θεσμών απέναντι στις ενέργειες και τις προθέσεις των μεγάλων δυνάμεων. Η κρίση υπογράμμισε τη σημασία της αποτελεσματικής διεθνούς συνεργασίας και διπλωματίας, καθώς και τις προκλήσεις της τήρησης των αρχών της κυριαρχίας και της δικαιοσύνης σε έναν όλο και πιο διασυνδεδεμένο κόσμο. Συμπερασματικά, η ιταλική κατοχή της Κέρκυρας το 1923 παρουσίασε την πολυπλοκότητα της δυναμικής της εξουσίας, των εδαφικών διαφορών και της διεθνούς διπλωματίας κατά τη διάρκεια μιας περιόδου πολιτικής και ιδεολογικής αναταραχής. Παραμένει ένα κομβικό γεγονός που ρίχνει φως στις δυνάμεις και τις ελλείψεις της Κοινωνίας των Εθνών, παρέχοντας πολύτιμες γνώσεις σχετικά με τις προκλήσεις της διατήρησης της ειρήνης και της σταθερότητας στην παγκόσμια σκηνή.

2.3 Η υποστήριξη της Ιταλίας στις διεκδικήσεις της αλβανικής κυβέρνησης στα ελληνικά εδάφη

Η περίοδος μεταξύ 1922 και 1939 σηματοδότησε μια ταραχώδη φάση στα Βαλκάνια, που χαρακτηρίστηκε από εδαφικές διεκδικήσεις και μεταβαλλόμενες συμμαχίες, ιδιαίτερα μεταξύ Αλβανίας και Ελλάδας. Η Ιταλία, υπό την ηγεσία του Μπενίτο Μουσολίνι, αναδείχθηκε ως σημαντικός παίκτης στην υποστήριξη των εδαφικών φιλοδοξιών της Αλβανίας, συχνά εις βάρος των σχέσεών της με την Ελλάδα. Αυτοί οι ισχυρισμοί είχαν τις ρίζες τους σε ιστορικούς, εθνοτικούς και γεωπολιτικούς παράγοντες.

Εδαφικές διεκδικήσεις της Αλβανίας:

1. Τσαμουριά: Η περιοχή Τσαμουριά/Chameria, που βρίσκεται κατά μήκος των νότιων συνόρων της Αλβανίας και της Ελλάδας, έγινε επίκεντρο της διαμάχης. Οι Αλβανοί εθνικιστές υποστήριζαν ότι η Τσαμουριά ήταν ουσιαστικό μέρος της Αλβανίας λόγω του αλβανόφωνου πληθυσμού και των πολιτιστικών δεσμών της. Για αυτούς, η περιοχή αυτή αντιπροσώπευε μια ιστορική αλβανική επικράτεια που άδικα περιλαμβανόταν εντός των ελληνικών συνόρων. Αντίθετα, η Ελλάδα υποστήριξε ότι η περιοχή ήταν αναπόσπαστο τμήμα της επικράτειάς της, επικαλούμενη ιστορικές διασυνδέσεις και την παρουσία ελληνικής μειονότητας.
2. Βόρεια Ήπειρος (Αργυρόκαστρο και Άγιοι Σαράντα): Η Βόρεια Ήπειρος, η έδρα μιας ελληνικής μειονότητας, ήταν μια άλλη αμφισβητούμενη περιοχή. Οι

αλβανικές αρχές στόχευαν να ενισχύσουν την κυριαρχία τους σε αυτήν την περιοχή, ενώ οι Έλληνες κάτοικοι προσπάθησαν να ενταχθούν στην Ελλάδα, οδηγούμενοι από ιστορικές σχέσεις και κοινή πολιτιστική κληρονομιά³³.

Υποστήριξη της Ιταλίας στην Αλβανία:

Η συμμετοχή της Ιταλίας στην υποστήριξη των εδαφικών διεκδικήσεων της Αλβανίας υποκινήθηκε από τους πρωταρχικούς γεωπολιτικούς της στόχους. Η φασιστική κυβέρνηση του Μουσολίνι προσπάθησε να καθιερώσει την Ιταλία ως κυρίαρχη δύναμη στα Βαλκάνια, τοποθετώντας τον εαυτό της στρατηγικά ως περιφερειακή δύναμη. Υποστηρίζοντας τις αλβανικές διεκδικήσεις, η Ιταλία είχε ως στόχο να καλλιεργήσει σχέσεις με την Αλβανία ως σύμμαχο για να αντισταθμίσει την ελληνική και γιουγκοσλαβική επιρροή στην περιοχή. Η Ιταλία χρησιμοποιούσε συχνά την επιρροή της στις συνοριακές επιτροπές και στις διπλωματικές διαπραγματεύσεις για να υποστηρίξει ευνοϊκά αποτελέσματα για την Αλβανία. Με την ευθυγράμμιση με τα αλβανικά συμφέροντα, η Ιταλία θα μπορούσε να ασκήσει διπλωματική μόχλευση και έτσι να διεκδικήσει την επιρροή της στα Βαλκάνια. Το περιστατικό της Κέρκυρας του 1923, που αναφέρθηκε και ανωτέρω, ήταν παράδειγμα της υποστήριξης της Ιταλίας προς την Αλβανία. Όταν ένας Ιταλός στρατηγός δολοφονήθηκε κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα, ο Μουσολίνι χρησιμοποίησε αυτό το γεγονός για να δικαιολογήσει την κατάληψη του ελληνικού νησιού της Κέρκυρας. Η κατοχή έδειξε την προθυμία της Ιταλίας να υποστηρίξει τις αλβανικές θέσεις ακόμη και στρατιωτικά, υπογραμμίζοντας τη δέσμευσή της να προωθήσει τα συμφέροντά της στην περιοχή.

Σημαντικές σε αυτά τα πλαίσια είναι και οι Συνθήκες των Τιράνων (1920, 1926, 1927): Οι Συνθήκες των Τιράνων αναφέρονται σε τρεις σημαντικές συμφωνίες που υπογράφηκαν μεταξύ Ιταλίας και Αλβανίας κατά την περίοδο 1922-1939, οι οποίες διαμόρφωσαν τις διπλωματικές και πολιτικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Αυτές οι συνθήκες υπογράφηκαν όταν η Αλβανία βρισκόταν υπό την κυριαρχία του βασιλιά Ζογκ Α' και αντικατοπτρίζουν την εξελισσόμενη δυναμική της επιρροής της Ιταλίας στην Αλβανία και στην περιοχή των Βαλκανίων³⁴.

³³ European Parliament, *Territorial claims by Albania in respect of Greece*, διαθέσιμο στο: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-002014_EN.html.

³⁴ Pearson, O., *Albania in Occupation and War: From Fascism to Communism 1940–1945*, IB Tauris, 2006, p. 444-5

1. Συνθήκη των Τιράνων του 1920:

Αυτή η συνθήκη υπογράφηκε στις 2 Αυγούστου 1920, μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο και πριν από την άνοδο του Μπενίτο Μουσολίνι στην εξουσία στην Ιταλία. Η Ιταλία αναγνώρισε την ανεξαρτησία της Αλβανίας και εγκατέλειψε την πόλη του Αυλώνα διατηρώντας παράλληλα τη νησίδα Saseno. Αυτό σηματοδότησε την αναγνώριση και υπεράσπιση από την Ιταλία της αυτονομίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Αλβανίας.

2. Συνθήκη των Τιράνων του 1926 (*Pakti i Parë i Tiranës* - Συνθήκη Ειρήνης και Ασφάλειας):

Η συνθήκη αυτή που υπογράφηκε στις 27 Νοεμβρίου 1926 είχε πενταετή διάρκεια. Απαιτούσε από την Αλβανία να δεχτεί Ιταλούς αξιωματικούς και μέλη κατάταξης στο στρατό και την αστυνομία τους, ουσιαστικά εγκαθιστώντας την ιταλική επιρροή στις στρατιωτικές υποθέσεις της Αλβανίας. Η συνθήκη ανακήρυξε την Ιταλία ως «εγγυητή» της Αλβανίας και σκιαγράφησε την αμοιβαία στρατιωτική και οικονομική υποστήριξη. Η συνθήκη στόχευε να ενισχύσει την επικράτηση της Ιταλίας στην Αλβανία και να εξασφαλίσει τα στρατηγικά της συμφέροντα στην περιοχή.

3. Συνθήκη των Τιράνων του 1927 (*Pakti i Dytë i Tiranës* - Συνθήκη Αμυντικής Συμμαχίας):

Η συνθήκη αυτή, που υπογράφηκε στις 22 Νοεμβρίου 1927, είχε διάρκεια είκοσι ετών. Δημιούργησε μια αμυντική συμμαχία, με την Ιταλία να προστατεύει το έδαφος της Αλβανίας από πιθανές επιθέσεις. Η Αλβανία παρείχε στην Ιταλία πρόσβαση στο στρατιωτικό της οπλοστάσιο. Η συνθήκη ενίσχυσε τον δεσμό μεταξύ των δύο χωρών και επέτρεψε στην Ιταλία να ασκήσει περισσότερο έλεγχο στις στρατιωτικές και αμυντικές στρατηγικές της Αλβανίας. Η υποστήριξη της Ιταλίας στις αλβανικές εδαφικές διεκδικήσεις επιδείνωσε τις σχέσεις της με την Ελλάδα. Οι εντάσεις αυτές ήταν ιδιαίτερα έντονες κατά το επεισόδιο της Κέρκυρας και τις διαπραγματεύσεις που αφορούσαν αμφισβητούμενες περιοχές.

Το 1937, ο Γκαλεάτσο Τσιάνο, γαμπρός του Μουσολίνι και υπουργός Εξωτερικών της Ιταλίας, έπαιξε μεσολαβητικό ρόλο στην εξασφάλιση επιπλέον 60 εκατομμυρίων χρυσών φράγκων για την Αλβανία. Αυτή η κίνηση υποκινήθηκε από την αντίληψή του για την Αλβανία ως πύλη προς τα Βαλκάνια, που ήταν ασφαλώς ευθυγραμμισμένη με την επιθυμία του να επεκτείνει την επιρροή της Ιταλίας. Πολλοί

παράγοντες συνέβαλαν σε αυτή την εξέλιξη. Καθώς ο χρόνος προχωρούσε, η υπομονή της Ιταλίας με την Αλβανία μειώθηκε λόγω των οικονομικών και κοινωνικοπολιτικών προκλήσεων του έθνους. Στο ταχέως μεταβαλλόμενο τοπίο της Ευρώπης του 1936-1937, η Ιταλία ανησυχούσε ολοένα και περισσότερο για τις διεθνείς πολιτικές πολυπλοκότητες, ιδιαίτερα αυτές που απορρέουν από την εξελισσόμενη πολιτική κατάσταση της Γερμανίας. Στη συνέχεια, ο βασιλιάς Ζογκ τράπηκε σε φυγή λόγω της ιταλικής κατοχής της Αλβανίας στις 7 Απριλίου 1939. Το αλβανικό κοινοβούλιο απένειμε αργότερα το στέμμα της χώρας στον βασιλιά Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ' της Ιταλίας στις 12 Απριλίου, υποδηλώνοντας ότι η Αλβανία θα μπορούσε ενδεχομένως να συρθεί σε συγκρούσεις εναντίον της Ιταλίας. Υπό την ιταλική επιρροή, η διοίκηση της Αλβανίας μετατράπηκε σε φασιστική κυβέρνηση, με τον πρωθυπουργό Shefqet Verlaci να ηγείται του έθνους. Ο αλβανικός στρατός ενσωματώθηκε τότε πλήρως στις ιταλικές ένοπλες δυνάμεις. Ο Μουσολίνι ίδρυσε επίσημα ένα ιταλικό προτεκτοράτο πάνω από την Αλβανία στις 28 Οκτωβρίου 1940. Αυτή η στρατηγική κίνηση κορυφώθηκε με μια ιταλική επίθεση στην Ελλάδα χρησιμοποιώντας την Αλβανία ως σημείο εκκίνησης των εξορμήσεων. Στην επίθεση συμμετείχαν αλβανικές στρατιωτικές μονάδες υπό την ηγεσία των Ιταλών. Η ζέση του ελληνικού εθνικισμού μείωσε τον ενθουσιασμό των Αλβανών που πολεμούσαν για λογαριασμό των Ιταλών. Τον Μάιο του 1941, με την υποστήριξη των Δυνάμεων του Άξονα, η Αλβανία απέκτησε τον έλεγχο του Κοσσυφοπεδίου. Στη συνέχεια, τον Νοέμβριο του 1941, η «Μεγάλη Αλβανία» κήρυξε τον πόλεμο στη Σοβιετική Ένωση, σηματοδοτώντας την εδαφική της επέκταση³⁵.

Η πολιτική της Ιταλίας να ευνοεί τις αλβανικές θέσεις μέχρι ενός χρονικού σημείου, συνέβαλε σε μια τεταμένη σχέση με την Ελλάδα, δημιουργώντας κλίμα καχυποψίας και δυσπιστίας μεταξύ των δύο εθνών. Καθώς το γεωπολιτικό τοπίο των Βαλκανίων συνέχιζε να μεταβάλλεται, αυτές οι εδαφικές διαμάχες και η εμπλοκή της Ιταλίας τόνισαν την περίπλοκη αλληλεπίδραση ιστορικών, εθνοτικών και στρατηγικών παραγόντων στη διαμόρφωση της δυναμικής της περιοχής. Η κληρονομιά αυτών των διαφορών και των πολιτικών της Ιταλίας αντηχεί στη σύγχρονη πολιτική των Βαλκανίων, υπενθυμίζοντας την περίπλοκη φύση των συνόρων, των εθνικών ταυτοτήτων και των περιφερειακών συμμαχιών.

³⁵ Zabecki, D.T., *World War II in Europe: an encyclopedia*. New York: Garland Pub, 1999, p. 1353

Γ' Κεφάλαιο

Η απάντηση της Ελλάδας στην ιταλική επιθετικότητα και η εξωτερική πολιτική απέναντι της από το 1922 έως το 1940

3.1 Οι προσπάθειες της Ελλάδας προς διατήρηση ουδετερότητας και η ισορροπία στις εξωτερικές της σχέσεις

Μεταξύ 1922 και 1940, η Ελλάδα αντιμετώπισε σημαντικές προκλήσεις για τη διατήρηση της σταθερότητας στις εξωτερικές της σχέσεις λόγω ενός συνδυασμού εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων. Αυτή η περίοδος χαρακτηρίστηκε από πολιτικές αναταραχές, οικονομικές δυσκολίες και περιφερειακές εντάσεις. Οι προσπάθειες της Ελλάδας να διατηρήσει σταθερότητα στις εξωτερικές της σχέσεις διαμορφώθηκαν από τη στρατηγική της θέση στα Βαλκάνια και την επιθυμία της να εξισορροπήσει τα συμφέροντά της με εκείνα των γειτονικών χωρών και μεγάλων δυνάμεων.

Η Συνθήκη της Λωζάννης σήμανε το τέλος του ελληνοτουρκικού πολέμου (1919-1922) και καθόρισε τα σύγχρονα σύνορα της Τουρκίας. Η Ελλάδα έπρεπε να παραχωρήσει εδάφη στην Ανατολία και την περιοχή της Θράκης στην Τουρκία. Η συνθήκη στόχευε στη σταθεροποίηση των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, αλλά οι εδαφικές απώλειες και η μετακίνηση πληθυσμών πρόσθεσαν πολυπλοκότητα στις ελληνικές εξωτερικές σχέσεις.

Η Ελλάδα αντιμετώπισε οικονομικές προκλήσεις κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, συμπεριλαμβανομένων των υψηλών επιπέδων χρέους και του πληθωρισμού. Η οικονομική αστάθεια θα μπορούσε να επηρεάσει την ικανότητά του να διαχειρίζεται αποτελεσματικά τις εξωτερικές σχέσεις. Εκτός της οικονομικής αστάθειας, γνώρισε εσωτερική πολιτική αστάθεια, συμπεριλαμβανομένων αλλαγών στην κυβέρνηση και εντάσεων μεταξύ μοναρχικών και δημοκρατικών. Αυτές οι εσωτερικές προκλήσεις θα μπορούσαν να επηρεάσουν τη συνέπεια της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Λόγω της δύσκολης κατάστασης στην οποία βρισκόταν, η χώρα επιδίωξε να διατηρήσει τη σταθερότητα και τη συνεργασία με γειτονικές βαλκανικές χώρες, όπως η Βουλγαρία

και η Γιουγκοσλαβία. Καταβλήθηκαν προσπάθειες για την πρόληψη πιθανών συγκρούσεων και την προώθηση της περιφερειακής ασφάλειας.³⁶

Η χώρα είχε στόχο να ενισχύσει τις συμμαχίες της με μεγάλες δυνάμεις όπως η Βρετανία και η Γαλλία. Αυτές οι συμμαχίες θεωρήθηκαν ως ένας τρόπος ενίσχυσης της ασφάλειας και της διπλωματικής επιρροής της. Το 1934, η Ελλάδα, η Γιουγκοσλαβία, η Τουρκία και η Ρουμανία υπέγραψαν το Βαλκανικό Σύμφωνο, μια συμφωνία με στόχο την προώθηση της περιφερειακής σταθερότητας και ασφάλειας. Το σύμφωνο αποσκοπούσε στην εξουδετέρωση πιθανών επιθέσεων στην περιοχή. Οι επεκτατικές πολιτικές της Ιταλίας στα Βαλκάνια, ιδιαίτερα στην Αλβανία, προκάλεσαν ανησυχίες για την Ελλάδα. Η ιταλική εισβολή στην Αλβανία το 1939 ανέδειξε την πιθανή απειλή που θέτει η Ιταλία.

Συνοπτικά, οι προσπάθειες της Ελλάδας να διατηρήσει σταθερότητα στις εξωτερικές της σχέσεις μεταξύ 1922 και 1940 επηρεάστηκαν από ένα σύνθετο μείγμα εσωτερικών προκλήσεων, περιφερειακής δυναμικής και πολιτικών μεγάλων δυνάμεων. Η χώρα είχε στόχο να εξισορροπήσει τα συμφέροντά της με τα γειτονικά κράτη και τις μεγάλες δυνάμεις, ενώ αντιμετώπιζε οικονομικές δυσκολίες και εσωτερικές πολιτικές αλλαγές. Το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και η επακόλουθη κατοχή από τις δυνάμεις του Άξονα έθεσαν τέλος στις προσπάθειες της Ελλάδας να διατηρήσει τη σταθερότητα αυτή την περίοδο.³⁷

3.1.1 Οι προσπάθειες για εξομάλυνση των σχέσεων με την Ιταλία

Οι προσπάθειες της Ελλάδας να εξισορροπήσει τις σχέσεις της με την Ιταλία μεταξύ 1922 και 1939 επηρεάστηκαν από έναν συνδυασμό διπλωματικών στρατηγικών, περιφερειακής δυναμικής και του εξελισσόμενου διεθνούς πλαισίου. Η Ελλάδα είχε στόχο να διατηρήσει τη σταθερότητα, να αποτρέψει τις συγκρούσεις και να προστατεύσει τα εθνικά της συμφέροντα, ενώ περιηγείτο σε ένα περίπλοκο γεωπολιτικό τοπίο.

Η Ελλάδα συμμετείχε σε διπλωματικούς διαλόγους με την Ιταλία για να αντιμετωπίσει τις αμοιβαίες ανησυχίες, να διευκρινίσει τις προθέσεις και να αποτρέψει

³⁶ Κολιόπουλος Ι. Σ. (2001) *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789 – 1945 – Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο*. (8η εκδ.) Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001 σ. 326 – 373

³⁷ Σβολόπουλος Κ., *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, Εστία, Αθήνα 1992

παρεξηγήσεις. Οι διπλωματικοί διάλογοι χρησιμοποιήθηκαν για να γνωστοποιηθεί η δέσμευση της Ελλάδας για ειρηνική συνύπαρξη.

Οι οικονομικοί δεσμοί καλλιεργήθηκαν για την ενίσχυση των θετικών σχέσεων. Οι εμπορικές συμφωνίες και η οικονομική συνεργασία αποσκοπούσαν στην ενίσχυση των διμερών σχέσεων και στην παροχή αμοιβαίων οφελών. Η Ελλάδα συμμετείχε σε περιφερειακές πρωτοβουλίες που αποσκοπούσαν στην προώθηση της σταθερότητας και της ασφάλειας, όπως το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934. Οι πρωτοβουλίες αυτές επιδίωκαν να ενισχύσουν τη συνεργασία μεταξύ των βαλκανικών χωρών, επηρεάζοντας έμμεσα τις σχέσεις της Ελλάδας με την Ιταλία.

Η Ελλάδα προσπάθησε να αντιμετωπίσει τις εκκρεμείς εδαφικές διαφορές και συγκρούσεις μέσω διπλωματικών διαπραγματεύσεων. Η Συνθήκη του Ραπάλλο (1920) και άλλες συμφωνίες επηρέασαν έμμεσα τις σχέσεις της Ελλάδας με την Ιταλία βοηθώντας στην επίλυση των περιφερειακών εντάσεων.³⁸

Στόχος ήταν η αποφυγή της ευθυγράμμισης, σε μεγάλο βαθμό, με οποιαδήποτε μεγάλη δύναμη. Διατηρώντας έναν βαθμό ουδετερότητας και εξισορροπώντας τις σχέσεις της με διάφορα έθνη, η Ελλάδα είχε στόχο να διατηρήσει την κυριαρχία της και να αποτρέψει την αθέμιτη επιρροή.

Η στενή παρακολούθηση του επεκτατισμού της Ιταλίας στα Βαλκάνια και τη Μεσόγειο ήταν απαραίτητη. Η επίγυσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Ο Τουρκικός Πόλεμος της Ανεξαρτησίας που προέκυψε οδήγησε στην επαναδιαπραγμάτευση των όρων της συνθήκης και την τελική υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, η οποία αντικατέστησε τη Συνθήκη των Σεβρών. Η Συνθήκη των Σεβρών συνέβαλε στην φιλοδοξιών της Ιταλίας επέτρεψε στην Ελλάδα να διαμορφώσει στρατηγικές για την αντιμετώπιση πιθανών προκλήσεων για την εδαφική της ακεραιότητα. Καθώς οι γεωπολιτικές συμμαχίες της Ιταλίας μετατοπίστηκαν, η Ελλάδα προσάρμοσε την προσέγγισή της για να διατηρήσει την ισορροπία στις σχέσεις της. Η απάντηση της Ελλάδας στην ευθυγράμμιση της Ιταλίας με τη ναζιστική Γερμανία υπό τις δυνάμεις του Άξονα, για παράδειγμα, αντανάκλασε τη δέσμευσή της για σταθερότητα.

Η Ελλάδα έλαβε υπόψη το ευρύτερο ευρωπαϊκό γεωπολιτικό πλαίσιο, συμπεριλαμβανομένων των εντάσεων που οδήγησαν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η πλοήγηση σε αυτό το πλαίσιο απαιτούσε προσεκτική διπλωματία και στρατηγική λήψη

³⁸ Σιδέρης, *Η εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα 2000

αποφάσεων. Συνοπτικά, οι προσπάθειες της Ελλάδας να εξισορροπήσει τις σχέσεις της με την Ιταλία μεταξύ 1922 και 1939 περιλάμβαναν έναν συνδυασμό διπλωματίας, οικονομικής συνεργασίας, περιφερειακής δέσμευσης, επίλυσης συγκρούσεων και προσαρμογής σε μεταβαλλόμενες συμμαχίες. Η Ελλάδα είχε στόχο να διατηρήσει τη σταθερότητα, να προστατεύσει τα εθνικά της συμφέροντα και να αποτρέψει τις συγκρούσεις διατηρώντας μια ισορροπημένη προσέγγιση στις σχέσεις της με την Ιταλία και άλλες μεγάλες δυνάμεις στην περιοχή.³⁹

3.2 Η συμμαχία της Ελλάδας με τη Γαλλία και ο αντίκτυπος στις σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας

3.2.1 Οι κύριοι άξονες της συμμαχίας

Ελλάδα και Γαλλία συνήψαν συμμαχία κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, συγκεκριμένα στο πλαίσιο του βαλκανικού μετώπου και της ευρύτερης ευρωπαϊκής σύγκρουσης. Αυτή η συμμαχία σφυρηλατήθηκε κυρίως μέσω αμοιβαίων συμφερόντων και μιας κοινής επιθυμίας για αντιμετώπιση των Κεντρικών Δυνάμεων, της Γερμανίας, της Αυστροουγγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η συμμαχία μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας κατά την περίοδο αυτή βασίστηκε στη στρατιωτική συνεργασία και στον διπλωματικό συντονισμό για την αντιμετώπιση κοινών απειλών.

Η συμμαχία μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας ήταν μέρος των ευρύτερων Δυνάμεων της Αντάντ, που περιλάμβαναν χώρες όπως η Βρετανία, η Ρωσία και η Ιταλία. Οι δύο χώρες είχαν κίνητρα να ενώσουν τις δυνάμεις τους λόγω ανησυχιών για την εμπλοκή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον πόλεμο και την πιθανή επέκταση της επιρροής των Κεντρικών Δυνάμεων στα Βαλκάνια.

Η ελληνογαλλική συμμαχία επισημοποιήθηκε με συμφωνίες και διπλωματική συνεννόηση μεταξύ των δύο χωρών. Η Γαλλία παρείχε στρατιωτική βοήθεια και υποστήριξη στην Ελλάδα και οι δύο χώρες συντόνισαν τις προσπάθειές τους κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς επίσης και κατά των βουλγαρικών δυνάμεων.

Τόσο η Ελλάδα όσο και η Γαλλία είχαν στόχο να αντιμετωπίσουν τις στρατιωτικές δραστηριότητες των Κεντρικών Δυνάμεων στα Βαλκάνια και την ανατολική Μεσόγειο. Η Γαλλία, ως μία από τις μεγάλες δυνάμεις της Αντάντ,

³⁹ Σβολόπουλος Κ., *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, Εστία, Αθήνα 1992

προσπάθησε να αποτρέψει την οθωμανική επέκταση στην περιοχή και να εξασφαλίσει την υποστήριξη της Ελλάδας για την επίτευξη αυτού του στόχου. Η Ελλάδα συμμετείχε σε διάφορες στρατιωτικές επιχειρήσεις στο πλευρό των γαλλικών δυνάμεων στο βαλκανικό μέτωπο, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου τα συμφέροντά τους αλληλεπικαλύπτονταν.⁴⁰

Η ελληνογαλλική συμμαχία κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν μέρος των ευρύτερων προσπαθειών των Δυνάμεων της Αντάντ να συγκρατήσουν και να εξουδετερώσουν τις προόδους των Κεντρικών Δυνάμεων. Η συμμαχία είχε επιπτώσεις στη γεωπολιτική δυναμική των Βαλκανίων και της Μεσογείου, διαμορφώνοντας τις μεταπολεμικές διαπραγματεύσεις και τις εδαφικές αλλαγές.

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι μετά την ολοκλήρωση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το γεωπολιτικό τοπίο άλλαξε και οι συμμαχίες αναδιαμορφώθηκαν. Οι εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδας εξελίχθηκαν ως απάντηση στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, συμπεριλαμβανομένης της Συνθήκης των Σεβρών και της Συνθήκης της Λωζάννης, που αναμόρφωσαν τα όρια και τις σχέσεις της περιοχής.

Συνοψίζοντας, η Ελλάδα και η Γαλλία σχημάτισαν μια συμμαχία κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου για να αντιμετωπίσουν κοινές απειλές και στρατιωτικές προκλήσεις, ιδιαίτερα αυτές αφορούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Βουλγαρία. Αυτή η συμμαχία ήταν μέρος των προσπαθειών των ευρύτερων Δυνάμεων της Αντάντ για τη διατήρηση της περιφερειακής σταθερότητας και την αντιμετώπιση των επεκτατικών στόχων των Κεντρικών Δυνάμεων κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης.

3.2.2 Ο αντίκτυπος της συμμαχίας στις σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας

Η συμμαχία μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο είχε πολύπλοκο αντίκτυπο στις σχέσεις της Ελλάδας με την Ιταλία. Ενώ ο πρωταρχικός στόχος της συμμαχίας ήταν η αντιμετώπιση κοινών απειλών από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις Κεντρικές Δυνάμεις, η θέση και τα συμφέροντα της Ιταλίας στην περιοχή έπαιξαν επίσης ρόλο στη διαμόρφωση της δυναμικής αυτών των σχέσεων.

Πρωταρχικός στόχος της ελληνογαλλικής συμμαχίας ήταν το οθωμανικό μέτωπο στα Βαλκάνια και την ανατολική Μεσόγειο. Η συμμαχία είχε στόχο να

⁴⁰ Σιδέρης, *Η εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα 2000

αντιμετωπίσει την οθωμανική επέκταση και να εξασφαλίσει τα συμφέροντα τόσο της Ελλάδας όσο και της Γαλλίας στην περιοχή. Η Ιταλία είχε επίσης εδαφικά συμφέροντα στην ανατολική Μεσόγειο και στο Αιγαίο, συμπεριλαμβανομένων διεκδικήσεων για ορισμένα εδάφη που η Ελλάδα θεωρούσε δικά της. Αυτό δημιούργησε μια πιθανή περιοχή αντιπαλότητας μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας.

Η Ιταλία είχε εδαφικές φιλοδοξίες στα Δωδεκάνησα, τα οποία ήταν υπό Οθωμανικό έλεγχο στην αρχή του πολέμου. Αυτές οι φιλοδοξίες αλληλεπικαλύπτονταν με τα ελληνικά συμφέροντα στην περιοχή, ιδιαίτερα δεδομένων των ιστορικών και πολιτιστικών συνδέσεων που είχε η Ελλάδα με τα νησιά. Η ελληνογαλλική συμμαχία επικεντρώθηκε κυρίως στο οθωμανικό μέτωπο και δεν αφορούσε άμεσα την Ιταλία. Ωστόσο, η παρουσία πολλαπλών μεγάλων δυνάμεων στην περιοχή, η καθμία με τα δικά της συμφέροντα, δημιούργησε ένα περίπλοκο διπλωματικό περιβάλλον.⁴¹

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το γεωπολιτικό τοπίο της Μεσογείου και των Βαλκανίων υπέστη σημαντικές αλλαγές. Η Συνθήκη των Σεβρών και η επακόλουθη Συνθήκη της Λωζάννης επηρέασαν την εδαφική κατανομή και την κυριαρχία των εθνών στην περιοχή. Η θέση και οι συμμαχίες της Ιταλίας εξελίχθηκαν μετά την ολοκλήρωση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η Ιταλία είχε εδαφικές βλέψεις και συμμετείχε στις δικές της διπλωματικές διαπραγματεύσεις, συμπεριλαμβανομένων των συζητήσεων με την Ελλάδα. Το ευρύτερο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων και οι αλληλεπιδράσεις της Ιταλίας με άλλες δυνάμεις, όπως η Βρετανία και η Γαλλία, επηρέασαν την προσέγγισή της στη Μεσόγειο και τα Βαλκάνια.

Συνοψίζοντας, ενώ η ελληνογαλλική συμμαχία κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο είχε στόχο να αντιμετωπίσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις Κεντρικές Δυνάμεις, οι εδαφικές φιλοδοξίες της Ιταλίας στην περιοχή, συμπεριλαμβανομένου του Αιγαίου, δημιούργησαν μια μελλοντική περιοχή έντασης και αντιπαλότητας με την Ελλάδα. Η πολυπλοκότητα των αλληλοεπικαλυπτόμενων συμφερόντων και οι μεταβαλλόμενες συμμαχίες στη Μεσόγειο και τα Βαλκάνια συνέβαλαν στο ευρύτερο διπλωματικό τοπίο κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.⁴²

⁴¹ Σιδέρης, *Η εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα 2000

⁴² Τσιρπανλής Ζ. Ν., «Μορφωτική παρουσία και προπαγάνδα της Ιταλίας στη Θεσσαλονίκη (Μεσοπόλεμος-Κατοχή, 1928-1943)», *Δωδώνη* 16 (1987), σ. 1-120

3.3 Η πολιτική κατάσταση της Ελλάδας την παραμονή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Το 1922, μια στρατιωτική χούντα κατέλαβε την εξουσία καθώς παραιτήθηκε ο βασιλιάς Κωνσταντίνος. Στη συνέχεια, πέντε βασιλόφρονες πολιτικοί και ο διοικητής των δυνάμεων της Μικράς Ασίας αντιμετώπισαν δίκη και εκτέλεση με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Περιέργως, δεν υπήρχαν στοιχεία για εσκεμμένη προδοσία. Αυτό το περιστατικό, γνωστό ως «Δίκη των Έξι», εμφύσησε την πολιτική του Μεσοπολέμου με τοξικότητα, επιδεινώνοντας την ήδη σκληρή κόντρα μεταξύ των υποστηρικτών του Βενιζέλου και εκείνων της μοναρχίας.

Κατά τη διάρκεια μιας ειρηνευτικής διάσκεψης που πραγματοποιήθηκε στη Λοζάνη, η Ελλάδα και η νεοσύστατη Τουρκική Δημοκρατία συμφώνησαν σε ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των δύο εθνών. Το κριτήριο αυτής της ανταλλαγής ήταν η θρησκεία, που οδήγησε στην ανταλλαγή χιλιάδων τουρκόφωνων ορθόδοξων χριστιανών με ελληνόφωνους μουσουλμάνους. Το οικουμενικό πατριαρχείο επετράπη να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη, μαζί με τους Έλληνες κατοίκους της Κωνσταντινούπολης και δύο νησιών, την Ίμβρο (τώρα Gökçe) και την Τένεδο (τουρκικά: Bozcaada), στρατηγικά τοποθετημένα στην είσοδο των Δαρδανελίων. Σε αντάλλαγμα, επετράπη να μείνουν Έλληνες μουσουλμάνοι που κατοικούσαν στην ελληνική Θράκη.

Η εισροή περίπου 1,3 εκατομμυρίων προσφύγων, συμπεριλαμβανομένων σημαντικών αριθμών από τη Ρωσία και τη Βουλγαρία, δοκίμασε σοβαρά μια χώρα που είχε ήδη εξουθενωθεί από περίπου μια δεκαετία διαλείποντα πολέμου. Παρά τις προκαταλήψεις από τον αυτόχθονα πληθυσμό, η διαδικασία ένταξης αυτών των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία αποδείχθηκε εξαιρετικά επιτυχημένη. Οι επιχειρηματικές δεξιότητες των προσφύγων διευκόλυναν έναν αξιοσημείωτο βαθμό εκβιομηχάνισης κατά την εποχή του Μεσοπολέμου. Τα μεγάλα κτήματα χωρίστηκαν για να δημιουργηθούν μικρότερα αγροτεμάχια για τους νεοφερμένους, μετατρέποντας την Ελλάδα σε κοινωνία αγροτών μικροϊδιοκτητών, δίνοντας προτεραιότητα στην κοινωνική σταθερότητα έναντι της οικονομικής αποτελεσματικότητας.⁴³

⁴³ Μαυρογορδάτος Γ. «Μεταξύ δύο πολέμων – Πολιτική ιστορία 1922 – 1940» σε Συλλογικό Έργο (επιμ. Παναγιωτόπουλος Β.) *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700 – 2000 – Τόμος 7ος – Ο Μεσοπόλεμος 1922 – 1940*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003 σ. 9 – 23

Η πλειοψηφία των προσφύγων εγκαταστάθηκε στην περιοχή της «Νέας Ελλάδας», ενισχύοντας ουσιαστικά την «ελληνικότητα» της περιοχής. Ενώ οι πρόσφυγες είχαν μια δυσανάλογα σημαντική παρουσία στην ηγεσία του νεοσύστατου Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ), η πίστη τους παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό στον Βενιζέλο. Οι ψήφοι τους έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην επίσημη ίδρυση μιας δημοκρατίας το 1923, λίγο μετά την αναχώρηση του Βασιλιά Γεωργίου Β' από τον θρόνο μετά την παραίτηση του πατέρα του το 1922. Καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, οι πρόσφυγες και ο στρατός διαδραμάτισαν κομβικούς ρόλους ως διαιτητές της πολιτικής ζωής.

Το 1928, ο Βενιζέλος γνώρισε μια πολιτική αναζωπύρωση, που σημειώθηκε δύο χρόνια μετά την πτώση της βραχύβιας στρατιωτικής δικτατορίας υπό τον στρατηγό Θεόδωρο Πάγκαλο το 1925-26. Ο Βενιζέλος ξεκίνησε μια πολιτική καλής γειτονίας με την Ιταλία και τους Βαλκάνιους γείτονες της Ελλάδας, προωθώντας παράλληλα τη συμφιλίωση με την Τουρκία. Ωστόσο, η κυβέρνησή του αντιμετώπισε τις επιπτώσεις του κραχ του χρηματιστηρίου της Wall Street το 1929, το οποίο επηρέασε σημαντικά την Ελλάδα λόγω της εξάρτησής της από τις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων όπως το ελαιόλαδο και ο καπνός, καθώς και τα εμβάσματα μεταναστών. Η οικονομία επλήγη σκληρά από την πτώση του παγκόσμιου εμπορίου.

Μετά από μια σχετικά σταθερή περίοδο για τέσσερα χρόνια, το πολιτικό τοπίο επανήλθε στις ταραχώδεις συνθήκες των αρχών της δεκαετίας του 1920. Οι εκλογές του 1933 είδαν τους αντιβενιζελιστές να βγαίνουν νικητές, ωθώντας τον συνταγματάρχη Νικόλαο Πλαστήρα, ένθερμο υποστηρικτή του Βενιζέλου και τον εγκέφαλο πίσω από το πραξικόπημα του 1922, να προσπαθήσει να επαναφέρει τον Βενιζέλο στην εξουσία μέσω βίας. Δυστυχώς, το πραξικόπημα του απέτυχε και ακολούθησε απόπειρα δολοφονίας κατά του Βενιζέλου. Αυτό χώρισε για άλλη μια φορά την πολιτική αρένα μεταξύ των υποστηρικτών του Βενιζέλου και των υποστηρικτών της μοναρχίας. Οι ανησυχίες για μια βασιλική παλινόρθωση πυροδότησε μια άλλη απόπειρα πραξικοπήματος από βενιζελικούς αξιωματικούς τον Μάρτιο του 1935. Ο Βενιζέλος, που εμπλέκεται σε αυτό το γεγονός, αναγκάστηκε να εξοριστεί στη Γαλλία, όπου πέθανε αμέσως μετά. Ωστόσο, πριν από τον θάνατό του, ενθάρρυνε τους υποστηρικτές του να συμφιλιωθούν με τον βασιλιά.⁴⁴

⁴⁴ Richter H. *Δύο επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις στην Ελλάδα – Τόμος Α'.* Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975, σ. 58 – 117

Το αποτυχημένο πραξικόπημα του 1935 ωφέλησε σημαντικά τους βασιλόφρονες, οδηγώντας στην επιστροφή του Βασιλιά Γεωργίου Β΄ στο θρόνο μετά από ένα επίμαχο δημοψήφισμα. Όπως ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατά την εξορία του, έτσι και ο βασιλιάς όταν επέστρεψε υιοθέτησε μια συμφιλιοτική στάση. Ωστόσο, οι εκλογές με βάση την αναλογική εκπροσώπηση τον Ιανουάριο του 1936 οδήγησαν σε αδιέξοδο μεταξύ των δύο πρωτοβάθμιων κοινοβουλευτικών μπλοκ - των βενιζελικών και των βασιλοφρόνων. Και οι δύο ομάδες διαπραγματεύτηκαν με τους κομμουνιστές, οι οποίοι, παρόλο που ήταν σχετικά ασήμαντοι μέχρι εκείνο το σημείο, κέρδισαν αρκετές έδρες (15 στις 300) για να διατηρήσουν την ισορροπία δυνάμεων.

Μέσα σε ένα σκηνικό αδυσώπητης πολιτικής διαφθοράς που είχε ενταθεί ταχέως τα προηγούμενα χρόνια, η δημόσια απογοήτευση έφτασε σε νέο επίπεδο. Αυτή η απογοήτευση επιδεινώθηκε περαιτέρω από τις αποκαλύψεις ότι οι πρωταρχικές πολιτικές φατρίες συμμετείχαν λαθραία σε διαπραγματεύσεις με τους κομμουνιστές. Ο θάνατος ενός μη πολιτικού προσώπου που ηγήθηκε μιας υπηρεσιακής κυβέρνησης επιφορτισμένης με την επίβλεψη των εκλογών σηματοδότησε μια καμπή. Στην πρωθυπουργία τον διαδέχθηκε ο στρατηγός Ιωάννης Μεταξάς, δεξιός και σχετικά γνωστός. Σε μια στρατηγική κίνηση, ο Μεταξάς κεφαλαιοποίησε την εργατική αναταραχή και μια επικείμενη γενική απεργία, πείθοντας τον βασιλιά τον Αύγουστο του 1936 να θεσπίσει την αναστολή των κρίσιμων άρθρων του συντάγματος. Παρά τον επιδιωκόμενο προσωρινό χαρακτήρα αυτής της αναστολής, το κοινοβούλιο παρέμεινε ανενεργό για μια ολόκληρη δεκαετία.

Με την υποστήριξη του στρατού και την ανοχή του βασιλιά, η δικτατορία του Μεταξά άντεξε για περισσότερα από τέσσερα χρόνια. Ο δικτάτορας, υιοθετώντας τίτλους όπως «Εθνικός Πατέρας», «Πρώτος Αγρότης» και «Πρώτος Εργάτης», αντανάκλούσε ένα πατερναλιστικό ύφος. Ενώ μοιραζόταν μια περιφρόνηση για την κοινοβουλευτική δημοκρατία, τον φιλελευθερισμό και τον κομμουνισμό παρόμοια με τις ιδεολογίες του γερμανικού ναζισμού και του ιταλικού φασισμού, το «καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου 1936» δεν είχε τον ίδιο δυναμισμό. Σε αντίθεση με τους Ευρωπαίους ομολόγους της, η υπό την ηγεσία του Μεταξά κυβέρνηση απέφυγε να επιδιώξει συμμαχίες με δικτατορίες. Αντίθετα, με βασιλική υποστήριξη, ο Μεταξάς επιδίωξε τη διατήρηση της παραδοσιακής ευθυγράμμισης της Ελλάδας προς τη Βρετανία.

Παρόλα αυτά, ο δικτάτορας άρχισε να αναδιαμορφώνει τον ελληνικό χαρακτήρα σε μια πιο πειθαρχημένη μορφή, επικαλούμενος τα ιδανικά της αρχαίας Ελλάδας, ιδιαίτερα εκείνα των Σπαρτιατών. Στόχευε επίσης να συγχωνεύσει αυτές τις

αρχές με τις αξίες της μεσαιωνικής χριστιανικής βυζαντινής αυτοκρατορίας, με αποκορύφωμα τη δημιουργία αυτού που ονόμασε μεγαλοπρεπώς «Τρίτος Ελληνικός Πολιτισμός».

Καθώς ξέσπασε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ο Μεταξάς είχε στόχο να διατηρήσει μια ουδέτερη στάση. Ωστόσο, η Ελλάδα αντιμετώπιζε όλο και περισσότερες πιέσεις από την Ιταλία. Ο Μπενίτο Μουσολίνι, ο δικτάτορας της Ιταλίας, επεδίωξε μια αβίαστη στρατιωτική κατάκτηση για να ανταγωνιστεί αυτές που πέτυχε ο σύμμαχός του, Αδόλφος Χίτλερ. Μια σειρά από προκλήσεις οδήγησαν τελικά στην παράδοση ενός εξευτελιστικού τελεσίγραφου στις 28 Οκτωβρίου 1940.⁴⁵

3.4 Οι προσπάθειες της Ελλάδος για στρατιωτική ενίσχυση προς αποτροπή της ιταλικής επιθετικότητας

Εν αναμονή μιας πιθανής ιταλικής επίθεσης το 1940, η Ελλάδα ανέλαβε μια σειρά πολεμικών προετοιμασιών για να ενισχύσει την άμυνα και την ετοιμότητά της. Οι εντάσεις είχαν κλιμακωθεί μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας λόγω των εδαφικών διαφορών και των επεκτατικών φιλοδοξιών της Ιταλίας στα Βαλκάνια. 1. Ενίσχυση της άμυνας των συνόρων:

Η Ελλάδα επικεντρώθηκε στην οχύρωση των συνόρων της, ιδιαίτερα κατά μήκος των βόρειων συνόρων με την Αλβανία, όπου η ιταλική εισβολή θεωρήθηκε πιο πιθανή. Οι υπάρχουσες αμυντικές δομές ενισχύθηκαν και νέες αμυντικές θέσεις κατασκευάστηκαν για να εμποδίσουν την πρόοδο των δυνάμεων εισβολής.

Ο ελληνικός στρατός υποβλήθηκε σε κινητοποίηση, με στρατεύματα να αναπτύσσονται σε βασικές αμυντικές θέσεις κατά μήκος των συνόρων. Κλήθηκαν εφεδρείες και οι μονάδες τέθηκαν σε κατάσταση συναγερμού για να ανταποκριθούν γρήγορα σε οποιαδήποτε πιθανή απειλή. Πρόβλεψη έγινε και για πιθανή ναυτική εισβολή κατά μήκος της ακτογραμμής. Η παράκτια άμυνα ενισχύθηκε με την εγκατάσταση οχυρών θέσεων και τοποθετήσεων πυροβολικού. Το ναυτικό ήταν έτοιμο να αμυνθεί από αμφίβιες επιθέσεις και να διασφαλίσει τη θαλάσσια ασφάλεια.

Η Ελλάδα συμμετείχε ενεργά σε διπλωματικές προσπάθειες για να αναζητήσει διεθνή υποστήριξη και βοήθεια σε περίπτωση ιταλικής επίθεσης. Έλληνες διπλωμάτες προσέγγισαν διάφορες χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Βρετανίας και της Γαλλίας,

⁴⁵ Rainero R., «Το πραξικόπημα Μεταξά και η απήχηση στη φασιστική Ιταλία», *Η Ελλάδα 1936-44, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας*, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σ. 33-49

αναζητώντας εγγυήσεις υποστήριξης σε περίπτωση επίθεσης. Η ελληνική Πολεμική Αεροπορία υποβλήθηκε σε προετοιμασίες για άμυνα έναντι πιθανών ιταλικών αεροπορικών επιθέσεων. Τα αεροδρόμια οχυρώθηκαν και τα αεροσκάφη τοποθετήθηκαν στρατηγικά για γρήγορη απόκριση.⁴⁶

Εν αναμονή πιθανών αεροπορικών επιδρομών και επιθέσεων σε πολιτικά κέντρα, εφαρμόστηκαν μέτρα πολιτικής άμυνας για την προστασία του πληθυσμού και των υποδομών ζωτικής σημασίας. Επίσης, δημιουργήθηκαν καταφύγια και σχέδια εκκένωσης για να διασφαλιστεί η ασφάλεια των αμάχων. Η Ελλάδα συγκέντρωσε πληροφορίες σχετικά με τις κινήσεις και τις προθέσεις του ιταλικού στρατού, ιδιαίτερα κατά μήκος των αλβανικών συνόρων. Διεξήχθησαν αποστολές αναγνώρισης για την παρακολούθηση των ιταλικών δραστηριοτήτων και την αξιολόγηση της πιθανής απειλής.

Η Ελλάδα δημιούργησε μια στρατηγική εφεδρεία δυνάμεων που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν γρήγορα για να αντιμετωπίσουν τις ιταλικές προελεύσεις. Αυτή η εφεδρεία περιλάμβανε καλά εκπαιδευμένες και εξοπλισμένες μονάδες έτοιμες για ταχεία ανάπτυξη. Η ελληνική κυβέρνηση και ο στρατός εργάστηκαν για να καλλιεργήσουν το αίσθημα της εθνικής ενότητας και την υποστήριξη της πολεμικής προσπάθειας μεταξύ του πληθυσμού. Διεξήχθησαν εκστρατείες για να συσπειρώσουν το δημόσιο αίσθημα και να ενθαρρύνουν την ανθεκτικότητα.

Η ελληνική στρατιωτική ηγεσία ανέπτυξε σχέδια έκτακτης ανάγκης και στρατηγικές για να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την ιταλική επιθετικότητα. Στρατιωτικοί διοικητές τοποθετήθηκαν υπεύθυνοι διαφορετικών τομέων και μετώπων για να συντονίσουν τις αμυντικές προσπάθειες.

Παρά τις προσπάθειες της Ελλάδας να προετοιμαστεί για μια ιταλική επίθεση, όταν η Ιταλία εισέβαλε στην Ελλάδα στις 28 Οκτωβρίου 1940, ο ελληνικός στρατός ήταν αρχικά υποδεέστερος σε εξοπλισμό και πόρους. Ωστόσο, η αποφασιστικότητα των ελληνικών δυνάμεων και το δύσκολο έδαφος συνέβαλαν σε μια δυναμική άμυνα που τελικά οδήγησε στο θρίαμβο της ελληνικής άμυνας. Ο πόλεμος είχε σημαντικές επιπτώσεις τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Ιταλία και σηματοδότησε την αρχή της εμπλοκής της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.⁴⁷

⁴⁶ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον – Αίτια και Αφορμαί Ελληνο – Ιταλικού Πολέμου 1940 – 1941*. Εκδόσεις ΔΙΣ, Αθήνα 1959 σ. 101 – 110

⁴⁷ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *ό. π.* σ. 123 – 136

Δ' Κεφάλαιο

Το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και η διάρρηξη των σχέσεων Ελλάδας - Ιταλίας

4.1 Η εισβολή της Ιταλίας στην Ελλάδα και ο ελληνοϊταλικός πόλεμος

Η εισβολή της Ιταλίας στην Αλβανία οδήγησε τις ιταλοελληνικές σχέσεις στο έσχατο σημείο, αν και ήταν τεταμένες ήδη από το τέλος του Μεγάλου Πολέμου. Οι άτονες συνθήκες είχαν αφήσει αμφοτέρως τις χώρες με συνεχείς εχθρότητες σχετικά με ανεκπλήρωτες υποσχέσεις και ανταγωνιστικές φιλοδοξίες στη Μεσόγειο. Τώρα, με τον νέο πόλεμο, η ιταλική εχθρότητα προς την Ελλάδα εντάθηκε ραγδαία. Τα ιταλικά στρατεύματα ήταν ήδη συγκεντρωμένα στα ελληνοαλβανικά σύνορα, ενώ ακόμη και ένα ελληνικό καταδρομικό, η «Έλλη», είχε torpilιστεί και βυθιστεί ενώ ήταν αγκυροβολημένο στο λιμάνι. Ο torpilισμός του ελληνικού ελαφρού καταδρομικού «Έλλη», στις 15 Αυγούστου 1940 θεωρείται ουσιαστικά ως η πρώτη ενέργεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου κατά της Ελλάδας. Η Έλλη αγοράστηκε από το ελληνικό δημόσιο το 1914, αμέσως μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Η Έλλη έδρασε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και στη Μικρασιατική Εκστρατεία. Το 1920, μαζί με το ελληνικό πολεμικό πλοίο Αβέρωφ, οδηγήθηκε για ανακατασκευή στη Γαλλία και απέκτησε σύγχρονη τεχνολογία.

Αν και το καταδρομικό Έλλη είχε τόσες νίκες στον πόλεμο, βυθίστηκε σε περιόδους ειρήνης. Στις 15 Αυγούστου 1940, η Έλλη είχε αγκυροβολήσει στο λιμάνι της Τήνου για να συμμετάσχει στους εορτασμούς για τη μεγαλύτερη θρησκευτική εορτή του νησιού, την Κοίμηση της Θεοτόκου. Καθώς η εκκλησία της Τήνου θεωρείται προστάτης όλης της Ελλάδας, αυτή ήταν πολύ σημαντική για το έθνος.⁴⁸

Στις 08:25 και ενώ 10.000 προσκυνητές ήταν συγκεντρωμένοι στην εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, κοντά στο λιμάνι, torπίλη χτύπησε τον λέβητα λειτουργίας της «Έλλης» και προκάλεσε φωτιά. Αυτό αναστάτωσε τους προσκυνητές και το πλήρωμα του πλοίου, που ετοιμαζόταν να κατέβει από το σκάφος και να συμμετάσχει στους εορτασμούς. Εννέα αξιωματικοί και ναύτες σκοτώθηκαν και 24 τραυματίστηκαν. Άλλες torπίλες προσπάθησαν να χτυπήσουν τα δύο επιβατηγά πλοία

⁴⁸ Συλλογικό Έργο, *Η Ελλάδα στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο – Διπλωματία, Προπαγάνδα, Πόλεμος*. Ελευθεροτυπία, Αθήνα 2007

που είχαν επίσης αγκυροβολήσει στο λιμάνι, αλλά ευτυχώς χωρίς αποτέλεσμα. Η Έλλη βυθίστηκε στο λιμάνι της Τήνου μετά από περίπου 2 ώρες.

Αν και η έρευνα που έγινε την επόμενη μέρα στο σκάφος έδειξε ότι η τορπίλη προερχόταν από ιταλικό πολεμικό πλοίο, η ελληνική κυβέρνηση δεν την αποκάλυψε αρχικά στον λαό, ώστε να συνεχιστεί η ουδετερότητα έναντι του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, που είχε ξεκινήσει από τον Σεπτέμβριο του 1939. Επομένως, ο τορπιλισμός της Έλλης σε καιρό ειρήνης ήταν μια προκλητική ενέργεια του ιταλικού στρατού προκειμένου να κάνει την Ελλάδα να μπει στον πόλεμο. Μάλιστα, η τορπίλη εκτοξεύτηκε από το ιταλικό υποβρύχιο *Delfino* που είχε βάση τη Λέρο, καθώς τα Δωδεκάνησα ήταν υπό ιταλική κατοχή εκείνη την περίοδο. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ιταλία αποζημίωσε την Ελλάδα για τη βύθιση της Έλλης, δωρίζοντας στη χώρα το καταδρομικό *Eugenio di Savoia*. Το πλοίο αυτό μετονομάστηκε σε Έλλη και υπηρέτησε τον Ελληνικό Βασιλικό Στρατό μέχρι το 1973. Για να τιμήσουν τον τορπιλισμό αυτού του ένδοξου σκάφους, οι ντόπιοι κατασκεύασαν μνημείο στο λιμάνι της Τήνου. Αντιπροσωπεύει την μπροστινή πλευρά του πολεμικού πλοίου και το όνομα Έλλη είναι γραμμένο με ελληνικά γράμματα.

Ως επικεφαλής του ιταλικού στρατού, ο Μουσολίνι άρχισε να σχεδιάζει την επερχόμενη επίθεσή του κατά της Ελλάδας. Στο μυαλό του, ο ιταλικός στρατός θα έμπαινε μέσα και ο Χίτλερ μαζί με τον υπόλοιπο κόσμο θα μάθαιναν για τους θριάμβους του από τον Τύπο.⁴⁹

4.1.1 Το σχέδιο επίθεσης της Ιταλίας

Στις 15 Οκτωβρίου, ο Μουσολίνι αποκάλυψε τα σχέδιά του στους στρατηγούς του. Η ιταλική επίθεση σχεδίαζε να ξεπεράσει τις ελληνικές άμυνες στη βορειοδυτική Ελλάδα και στη συνέχεια να επιτεθεί προς την Ήπειρο, τη Θεσσαλονίκη και τα Επτάνησα. Οι Ιταλοί στρατηγοί αιφνιδιάστηκαν από το υπερβολικά φιλόδοξο σχέδιο, και ακόμη περισσότερο όταν συνειδητοποίησαν ότι δεν είχαν ούτε δύο εβδομάδες για να προετοιμαστούν για αυτό.

Στις 28 Οκτωβρίου στις τρεις τα ξημερώματα, ένα τηλεγράφημα έφτασε στον Ιταλό πρόεδρο στην Ελλάδα, Εμανουέλε Γκράτσι. Ήταν ένα τελεσίγραφο: οι Έλληνες έπρεπε να επιτρέψουν την κατάληψη ορισμένων στρατηγικών σημείων στη χώρα από την Ιταλία, διαφορετικά θα γινόταν πόλεμος. Είχαν τρεις ώρες για να συμμορφωθούν.

⁴⁹ «28 October 1940 – Start of the Greco – Italian War» Available at Sabaton.net: <https://www.sabaton.net/historical-facts/start-of-the-greco-italian-war/>

Ο Γκράτσι συναντήθηκε αμέσως με τον Έλληνα πρωθυπουργό Ιωάννη Μεταξά και δεν μπορούσε να κρύψει ότι αυτό το «τελεσίγραφο» σχεδιάστηκε σκόπιμα για να είναι απαράδεκτο. Η προθεσμία του ήταν πολύ σύντομη για διαπραγματεύσεις. Ο Γκράτσι δεν μπόρεσε καν να απαντήσει στην ερώτηση του Μεταξά για το ποια «στρατηγικά σημεία» ήθελαν να καταλάβουν οι Ιταλοί, αφού δεν γνώριζε. Ο Μεταξάς συμφώνησε απρόθυμα ότι ναι, αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει μόνο σε πόλεμο. Ο Γκράτσι απάντησε ότι ο πόλεμος μπορούσε ακόμα να αποφευχθεί, αλλά ο Μεταξάς αναφώνησε «Όχι!». Παρόλο που η Ελλάδα δεν ήθελε να πάει σε πόλεμο και γνώριζε πολύ καλά μπορεί να χάσει, δεν θα εγκατέλειπε την τιμή της.⁵⁰

4.2 Η επιτυχής άμυνα της Ελλάδας κατά των ιταλικών δυνάμεων και ο αντίκτυπος της έκβασης του πολέμου στο κύρος της Ιταλίας

4.2.1 Η ιταλική επίθεση και η σθεναρή άμυνα

Ο Μεταξάς είχε κάνει ό,τι μπορούσε για να μην προκληθεί πόλεμος με τις δυνάμεις του Άξονα μέχρι τώρα. Το περιστατικό με το «Έλλη» είχε περάσει χωρίς να λάβει τη δέουσα έκταση, ενώ η παραμονή του βασιλιά της Αλβανίας, Zog, ο οποίος ζήτησε άσυλο στη χώρα μας μετά την εισβολή της Ιταλίας, έμεινε για περιορισμένο διάστημα. Αλλά αυτό ήταν πάρα πολύ. Η Ελλάδα είχε μακρά ιστορία ως ένα αρκετά διχασμένο έθνος, πάντα κοντά σε εμφύλιες αναταραχές, αλλά το «Όχι» του Μεταξά ένωσε τη χώρα εν μία νυκτί.

Αναγνωρισμένος πλέον εθνικός ήρωας, ο Μεταξάς κάλεσε τον Βασιλιά και κατευθύνθηκε για έκτακτη συνάντηση με το υπουργικό συμβούλιο και τη βρετανική πρεσβεία. Ο ελληνικός στρατός δεν ήταν καθόλου σύγχρονος και κυρίως εξοπλισμένος από ξένους κατασκευαστές. Είχε αδύναμη αεροπορία και υποδομές. Θα μπορούσε να σταματήσει τον αυτοαποκαλούμενο «αήττητος στρατός» του Μουσολίνι;

Καθώς τα βομβαρδιστικά τους έκαναν κύκλους πάνω από τις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας, η ιταλική επίθεση στο έδαφος παρεμποδίστηκε από την αρχή από γνωστά προβλήματα. Για άλλη μια φορά, δεν είχε επαρκή προγραμματισμό και προετοιμασία. Μεγάλο μέρος των απαραίτητων πυρομαχικών και προμηθειών εξακολουθούσε να

⁵⁰ Sadkovich J. J. «The Italo-Greek War in Context: Italian priorities and Axis Diplomacy» in *Journal of Contemporary History*, Vol. 28, No. 3 (Jul., 1993), pp. 439-464. Available at: <https://www.jstor.org/stable/260641>

βρίσκεται στην Ιταλία, ακόμη και όταν τα στρατεύματα έκαναν το δρόμο τους από την Αλβανία προς το μέτωπο. Εκτός από τα εκπαιδευμένα τμήματα Bersaglieri, Alpini και Blackshirt, μεγάλο μέρος του ανθρώπινου δυναμικού της Ιταλίας αποτελούνταν από άπειρους και ανεπαρκώς εξοπλισμένους στρατεύσιμους, που δεν ήταν εξοικειωμένοι με τις πρακτικές συνδυασμένων όπλων και τους νέους αξιωματικούς τους. Επιπλέον, οι βροχοπτώσεις ήταν τρομερές καθώς ήταν μέσα φθινοπώρου στα Βαλκάνια και ο καιρός χειρότερουε μέρα με τη μέρα.⁵¹

Μαστιζόμενο από καταρρακτώδεις βροχές, το ιταλικό σώμα ήταν πίσω από το πρόγραμμα από την αρχή. Στη δεξιά πλευρά στον τομέα της Ηπείρου, οι Bersaglieri, υποστηριζόμενοι από την τεθωρακισμένη Μεραρχία Centauro, κατευθύνθηκαν προς τον φουσκωμένο ποταμό Καλαμά. Στην αρχή συνάντησαν μόνο ελαφριά αντίσταση, καθώς οι Έλληνες προσπαθούσαν να τους καθυστερήσουν με μικρές ασυμμάχιες. Η Ήπειρος ήταν η πύλη εισόδου στην Ελλάδα για τους εισβολείς από τα αρχαία χρόνια, και για άλλη μια φορά η ελληνική κύρια δύναμη αποσύρθηκε σε καλά προετοιμασμένες αμυντικές θέσεις. Ο στρατηγός Αλέξανδρος Παπάγος, επικεφαλής των ελληνικών δυνάμεων, είχε περάσει τους τελευταίους μήνες προετοιμάζοντας τον στρατό του για πόλεμο. Υποστήριξε μια ελαστική άμυνα, που σημαίνει ότι θα παραχωρούσε έδαφος για να αντιμετωπίσει τον ιταλικό στρατό με μια συνεκτική αμυντική γραμμή. Αυτή θα αποδεικνυόταν τελικά η σωστή απόφαση.

Πιο βόρεια στα βουνά της Πίνδου, οι μουσκεμένοι και εξουθενωμένοι Ιταλοί της Μεραρχίας Τζούλια άνοιγαν δρόμο μέσα από πάγο και χιόνι. Εκτός από τους Alpini και τους Αλβανούς βοηθούς, πολλοί είχαν έρθει κατευθείαν από τη Λιβύη και δεν είχαν χρόνο να εγκλιματιστούν. Τα βουνά της Ηπείρου είναι μερικά από τα πιο τραχιά εδάφη της Ευρώπης, με ύψος συχνά πάνω από 1.500 μέτρα. Από ελληνικής πλευράς, πολλοί από τους αμυνόμενους είχαν μεγαλώσει εκεί. Κάθε ιταλική επίθεση αντιμετωπιζόταν με καλά καμουφλαρισμένα φορητά όπλα και πυρά πυροβολικού. Κάθε λόφος που καταλάμβαναν οι Ιταλοί ανακαταλαμβάνονταν αμέσως με άγριες επιθέσεις με ξιφολόγχες. Σιγά σιγά, οι Ιταλοί θα προχωρούσαν περίπου 30 χλμ προς το Καλπάκι, όπου οι Έλληνες θα έκαναν στάση. Με ενισχύσεις που έφεραν από τα βουλγαρικά σύνορα κατέστρεψαν τους επιτιθέμενους. Μόλις ξέφυγε από την περικύκλωση, η Μεραρχία Τζούλια υποχώρησε με βαριές απώλειες.

⁵¹ Gooch, J. *Mussolini and his Generals: The Armed Forces and Fascist Foreign Policy, 1922-1940*. Cambridge University Press, Cambridge 1960

Το μέτωπο της Ηπείρου τα πήγε λίγο καλύτερα. Χωρίς οχλήσεις από το ιταλικό πυροβολικό, οι καλά οχυρωμένοι Έλληνες μπορούσαν να πλήξουν τους επιτιθέμενους με πολυβόλα και πυρά όλμων. Τα άρματα μάχης της Fiat εξαφανίστηκαν από καλά προετοιμασμένες ζώνες πυροβολικού και παγίδες αρμάτων μάχης. Ο Μουσολίνι παρότρυνε τα στρατεύματά του προς τα εμπρός, αλλά οι υπερασπιστές κράτησαν το πάνω χέρι και ενισχύονταν σταθερά. Ο ελληνικός Τύπος και το ραδιόφωνο κάλεσαν τις εφεδρείες χρησιμοποιώντας προκαθορισμένους μυστικούς κωδικούς και η κινητοποίηση έγινε γρήγορα. Η Ελλάδα είχε επίσης μικρές εσωτερικές γραμμές όσον αφορά τις προμήθειες και την επικοινωνία, και δεν χρειαζόταν να στείλει πράγματα πέρα από τη θάλασσα.⁵²

4.2.2 Η ελληνική αντεπίθεση

Τα βήματα της ελληνικής αντεπίθεσης παρατίθενται, με τη γλαφυρότητα της περιόδου, από τα πρωτοσέλιδα της Εφημερίδας «Καθημερινή», όπως παρατίθενται στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού.

«Τρίτη 29 Οκτωβρίου 1940: Το έθνος της Ελλάδας μπήκε από χθες σε πόλεμο με την Ιταλία. Ενωμένοι με τις παραδόσεις μας, ας σταθούμε μαζί στις επάλξεις! Οι ήρωες του Caroretto, με τον τυπικό τους προδοτικό τρόπο, εξαπέλυσαν επίθεση λίγο πριν τη λήξη του τελεσίγραφου. Οι εμπνευσμένες διακηρύξεις του Βασιλιά και του Κυβερνήτη καλούν τον ελληνικό λαό να εκπληρώσει το καθήκον του. Ο εθνικός στρατός, επιδεικνύοντας επικό θάρρος, υπερασπίζεται γενναία την πατρίδα κατά μήκος των ελληνοαλβανικών συνόρων. Αεροπορικές επιδρομές έπληξαν την Πάτρα, με θύματα, καθώς και την Κόρινθο, την Ελευσίνα και το Τατόι.

Τετάρτη 30 Οκτωβρίου 1940: Η δεύτερη μέρα του ελληνοϊταλικού πολέμου. Την προσοχή του κόσμου τραβάει η ηρωική στάση της Ελλάδας.

Παρασκευή, 1 Νοεμβρίου 1940: Η Μάχη της Ελλάδος αιχμαλωτίζει το επίκεντρο του κόσμου. Ένα μόνο σύνθημα αντηχεί σε όλο το έθνος, τον στρατό και τον λαό: «ΝΙΚΗ!» Αξιοσημείωτες επιτυχίες σημειώνουν οι ελληνικές δυνάμεις. Η αεροπορία μας βομβαρδίζει και βάλει κατά των εχθρικών μονάδων από χαμηλά υψόμετρα. Δύο ιταλικά

⁵² Pearson, O., *Albania in Occupation and War: From Fascism to Communism 1940–1945*, IB Tauris, 2006, p. 142

αεροπλάνα καταρρίφθηκαν σε εναέρια μάχη, ενώ οι ναυτικές μας δυνάμεις βομβαρδίζουν τις αλβανικές ακτές.

Κυριακή 3 Νοεμβρίου 1940: Μετά από έξι μέρες ελληνοϊταλικού πολέμου... Εύζωνες προχωρούν στο αλβανικό έδαφος κωνηγώντας τον εχθρό με τις ξιφολόγχες. Όλα τα ορεινά περάσματα είναι ασφαλισμένα, κρίσιμες θέσεις στο- εχθρικό έδαφος καταλαμβάνονται.

Τρίτη 5 Νοεμβρίου 1940: Ξεκινά σημαντική ελληνική αντεπίθεση. Η υποχώρηση του ιταλικού στρατού μετατρέπεται σε ερημιά. Μια ιταλική φάλαγγα παραδίδεται με τον εξοπλισμό της ενώ χάνεται στα βουνά της Πίνδου. Το ελληνικό πυροβολικό υποβάλλει την Κορυτσά σε ισχυρά, συνεχή πυρά.

Δευτέρα 11 Νοεμβρίου 1940: Ο ελληνικός στρατός γνωρίζει μεγάλους θριάμβους. Μετά από αποφασιστική αντεπίθεση, η 3η Μεραρχία Αλπινιστών, ενισχυμένη από ιππικό, Μπερσαλιέρι και τη φασιστική Πολιτοφυλακή, συναντά τον αφανισμό. Αυτή η διαδρομή φέρει και ενισχύσεις από τον Αυλώνα. Πολυάριθμοι κρατούμενοι και ποικίλος εξοπλισμός πέφτουν στα ελληνικά χέρια.

Σάββατο 23 Νοεμβρίου 1940: Μεγαλειώδης νίκη του ελληνικού στρατού. Η Κορυτσά καταλαμβάνεται από τις προελαύνουσες ελληνικές δυνάμεις, υποδεχόμενη με ενθουσιασμό από τους κατοίκους της πόλης.

Δευτέρα 25 Νοεμβρίου 1940: Γενική προέλαση γίνεται στο Μέτωπο. Καταλαμβάνεται η Μοσχόπολη. Η Κορυτσά δίνει 1.500 αιχμαλώτους και σημαντικό εξοπλισμό.

Κυριακή 1 Δεκεμβρίου 1940: Ελληνικά στρατεύματα εισέρχονται στο Πόγραδετς. Οι ιταλικές δυνάμεις υποχωρούν προς το Ελμπασάν.

Πέμπτη 5 Δεκεμβρίου 1940: Η Πρεμετή καταλαμβάνεται από τον ελληνικό στρατό μετά από έντονες μάχες. Οι ιταλικές δυνάμεις υποχωρούν σε όλη τη γραμμή του Μετώπου.

Σάββατο 7 Δεκεμβρίου 1940: Τα στρατεύματά μας καταλαμβάνουν την πόλη του Αγ. Σαράντα, προχωρώντας προς τα βόρεια, κάμπτοντας την ιταλική αντίσταση. Στο λιμάνι των Αγ. Σαράντα ένα ιταλικό αντιτορπιλικό, που βομβαρδίστηκε από την Ελληνική αεροπορία, βρέθηκε μερικώς βυθισμένο. Κατασχέθηκαν τεράστιες ποσότητες λαφύρων. Το Αργυρόκαστρο και το Δέλβινο εγκαταλείπονται από τον ιταλικό στρατό.

Δευτέρα 9 Δεκεμβρίου 1940: Μετά από νικηφόρες μάχες, τα ελληνικά στρατεύματα εισέρχονται στο Αργυρόκαστρο.

Τρίτη 24 Δεκεμβρίου 1940: Ελληνικά στρατεύματα καταλαμβάνουν τη Χειμάρα.

Κυριακή 28 Δεκεμβρίου 1940: Ηρωικός άθλος του ναυτικού μας: Το ελληνικό υποβρύχιο «Παπανικολής» επιτίθεται σε ιταλική νηοπομπή στην Αδριατική, βυθίζοντας τρία πολεμικά πλοία.

Σάββατο 11 Ιανουαρίου 1941: Τα ελληνικά στρατεύματα καταλαμβάνουν την Κλεισούρα, σημαντική επιτυχία που συμβάλλει στην πρόοδο των επιχειρήσεων. Συλλαμβάνονται 600 αιχμάλωτοι και αποκτώνται τεθωρακισμένα.

Κυριακή 2 Φεβρουαρίου 1941: Το Βασιλικό Ναυτικό πετυχαίνει ένα άλλο ένδοξο κατόρθωμα: Το ελληνικό υποβρύχιο «Παπανικολής» торπιλίζει φορτωμένο μεταγωγικό πλοίο στα εχθρικά ύδατα.

Δευτέρα 7 Απριλίου 1941: Μια νέα εποχή αφάνταστου ηρωισμού ζετυλίγεται στα βουνά της Μακεδονίας. Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία βρίσκονται σε πόλεμο με τη Γερμανία από χθες το πρωί, απαντώντας σε απρόκλητη επίθεση. Η Ιταλία κηρύσσει επίσης τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία. Τα στρατεύματά μας υπερασπίζονται σταθερά τις θέσεις τους.

Σάββατο 12 Απριλίου 1941: Με σταθερή αποφασιστικότητα και ακλόνητη πίστη στην τελική τους νίκη, ο ηρωικός ελληνικός στρατός, υποστηριζόμενος από θαρραλέους Άγγλους συμμάχους, αντιμετωπίζει τον νέο εισβολέα.

Δευτέρα 28 Απριλίου 1941: Στις 08:25 χτες, ο γερμανικός στρατός εισέρχεται στην Αθήνα. Οι γερμανικές αρχές αναλαμβάνουν τον έλεγχο της Αθήνας και του Πειραιά. Όλες οι αρχές υπάγονται στον δήμαρχο Αθηναίων.»⁵³

4.2.3 Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ΄ και οι ενέργειές του στα χρόνια του πολέμου

Η κακή διοίκηση του Μουσολίνι εμπόδισε σε πολλά επίπεδα την πρόοδο της Ιταλίας στο πολεμικό μέτωπο. Η ιταλική εισβολή στη Γαλλία απέτυχε και οι στρατοί

⁵³ -«The progress of the Battle of Greece through the front page titles of the newspaper of the time, KATHIMERINI» Available at Foundation of the Hellenic World, available at: http://www.fhw.gr/chronos/14/en/1940_1945/war/pigi03.html

στη Βόρεια Αφρική και την Ελλάδα γνώρισαν τρομερές απώλειες. Με τις αποτυχίες να συσσωρεύονται, η δημοτικότητα του φασιστικού καθεστώτος μειώθηκε. Ακόμη, όμως, και με τις αυξανόμενες αμφιβολίες για την ικανότητα του Μουσολίνι και τις πολυάριθμες εκκλήσεις για την απόλυσή του, ο βασιλιάς συνέχισε να υποστηρίζει τον Μουσολίνι. Μετά την εισβολή στη Σικελία και τον πρώτο βομβαρδισμό της Ρώμης από τους συμμάχους, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ και άλλοι φασίστες ηγέτες γνώριζαν ότι ήταν καιρός να απαλλαγούν από τον Μουσολίνι.

Στις 25 Ιουλίου 1943, το Μεγάλο Συμβούλιο του Φασισμού ψήφισε να επιστρέψει τις πλήρεις συνταγματικές εξουσίες του Βίκτωρα Εμμανουήλ. Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ συναντήθηκε με τον Μουσολίνι για μια τελευταία φορά κατά την οποία απέλυσε τον Μουσολίνι από τη θέση του και τον συνέλαβε καθώς έβγαινε από τη βασιλική κατοικία. Ο βασιλιάς αποφάσισε να συνεχίσει τον πόλεμο ως μέρος των δυνάμεων του Άξονα, αλλά ξεκίνησε κρυφά διαπραγματεύσεις με τους συμμάχους χρησιμοποιώντας το Βατικανό ως ενδιάμεσο.

Μετά την αποστολή πολυάριθμων μηνυμάτων, ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις με τους Συμμάχους στη Λισαβόνα της Πορτογαλίας. Πολλές από τις απαιτήσεις του βασιλιά δεν ήταν ρεαλιστικές. Ήθελε να διατηρήσει τη μοναρχία, να αποκαταστήσει την αποικιακή αυτοκρατορία του και να υποσχεθούν οι σύμμαχοι ότι δεν θα εισβάλουν στην Ιταλία. Αυτή η τελευταία απαίτηση ήρθε σε αντίθεση με το σχέδιο πολέμου των Συμμάχων να προσελκύσουν όσο το δυνατόν περισσότερους Γερμανούς στην Ιταλία για να μετακινήσουν στρατεύματα από τη Ρωσία και τη Νορμανδία. Οι Σύμμαχοι ήταν πρόθυμοι να αφήσουν τον Βίκτωρα Εμμανουήλ να διατηρήσει τη μοναρχία του, αλλά απέρριψαν όλα τα άλλα αιτήματά του.

Στις 8 Σεπτεμβρίου 1943, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ ανακοίνωσε την ανακωχή με τους Συμμάχους. Τα γερμανικά στρατεύματα που βρίσκονταν στην Ιταλία γρήγορα μετατράπηκαν σε κατοχική δύναμη. Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ έφυγε από τη Ρώμη, φοβούμενος μια γερμανική προέλαση. Στις 23 Σεπτεμβρίου, οι γερμανικές δυνάμεις απελευθέρωσαν τον Μουσολίνι και δημιούργησαν ένα γερμανικό κράτος-μαριονέτα που ονομάζεται Ιταλική Κοινωνική Δημοκρατία στην κατεχόμενη πλέον βόρεια Ιταλία. Με την Ιταλία χωρισμένη στα δύο, οι Σύμμαχοι ζήτησαν από τον βασιλιά να κηρύξει επίσημα τον πόλεμο στη Γερμανία. Για κάποιο διάστημα, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ αρνήθηκε, αναφέροντας ότι το ιταλικό κοινοβούλιο έπρεπε να εγκρίνει μια τέτοια

δήλωση, παρόλο που δεν ζήτησε από το κοινοβούλιο να εγκρίνει καμία από τις προηγούμενες πολεμικές του δηλώσεις. Ωστόσο, μετά από πολλές πιέσεις, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ κήρυξε τον πόλεμο στη Γερμανία στις 8 Οκτωβρίου 1943.⁵⁴

Οι συμμαχικές δυνάμεις ήταν απρόθυμες να συνεργαστούν με τον Βίκτωρα Εμμανουήλ και την κυβέρνησή του. Τόσο ο Winston Churchill όσο και ο Franklin D. Roosevelt συμφώνησαν ότι ο Victor Emmanuel ήταν προβληματικός, αλλά κανένας από τους δύο δεν έβλεπε μια εναλλακτική φιγούρα για να συσπειρωθεί ο ιταλικός λαός. Πίστευαν ότι με τον καιρό ο Βίκτωρ Εμμανουέλ μπορεί να πρέπει να φύγει, αλλά θα ήταν καλύτερο για τον ιταλικό λαό να πάρει αυτή την απόφαση. Η κοινή γνώμη για τον βασιλιά συνέχισε να εξασθενεί. Η πολυετής υποστήριξη του στον Μουσολίνι αμαύρωσε την εικόνα του. Μερικοί μοναρχικοί ήλιζαν ότι ο Βίκτωρ Εμμανουήλ θα παραιτηθεί για να επαναφέρει κάποια αξιοπιστία στη μοναρχία, αλλά αυτός αρνήθηκε και αντ' αυτού προσέφεραν συμβιβασμό.

Με αυτόν τον τρόπο, στις 10 Απριλίου 1944, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ μεταβίβασε τις περισσότερες εξουσίες του στον γιο του και διάδοχο του ιταλικού θρόνου, πρίγκιπα Ουμβέρτο. Μετά την απελευθέρωση της Ρώμης, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ μεταβίβασε τις υπόλοιπες εξουσίες του στον Ουμβέρτο, αλλά δεν εγκατέλειψε τον τίτλο του βασιλιά. Αντίθετα, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ ονόμασε τον γιο του Αντιστράτηγο του Βασιλείου. Για το υπόλοιπο του πολέμου, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ' έζησε στην εξοχική Villa Maria Pia στο Posillipo. Έμεινε μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας και, σύμφωνα με το ημερολόγιό του, τον επισκέφτηκε ο γιος του μόνο τρεις φορές.

Μετά τη νίκη των Συμμάχων και την απελευθέρωση της βόρειας Ιταλίας, η ιταλική κυβέρνηση άρχισε να συντάσσεται ξανά. Ωστόσο, το αντιμοναρχικό αίσθημα συνέχισε να αυξάνεται. Πολλοί κατηγορήσαν τη βασιλική οικογένεια για τα χρόνια της πολιτικής αστάθειας, που επέτρεψε την άνοδο του φασισμού και τους τρόμους που αντιμετώπιζει η χώρα. Το 1946, η ιταλική κυβέρνηση αποφάσισε να διεξαγάγει δημοψήφισμα για να καθορίσει εάν η Ιταλία θα γίνει αβασίλευτη δημοκρατία. Στις 9 Μαΐου 1946, τρεις εβδομάδες πριν από το δημοψήφισμα, ο Βίκτωρ Εμμανουήλ παραιτήθηκε από τον θρόνο του με την ελπίδα να ενισχύσει την υποστήριξη των μοναρχικών και να επιτρέψει στη δυναστεία του να παραμείνει στην εξουσία. Ο

⁵⁴ Kallis, A. *Fascist Ideology: Territory and Expansionism in Italy and Germany, 1922-1945*. Routledge, 2008

Ουμβέρτος ανέβηκε στο θρόνο ως βασιλιάς Ουμβέρτος Β' της Ιταλίας. Το δημοψήφισμα της 2ας Ιουνίου είχε ως αποτέλεσμα το 52 τοις εκατό της χώρας να τάσσεται υπέρ μιας αβασίλευτης δημοκρατίας. Μερικές μέρες αργότερα η δημοκρατία ανακηρύχθηκε και η 34ήμερη βασιλεία του Ουμβέρτου Β' έλαβε τέλος.

Στο πλαίσιο του δημοψηφίσματος, όλοι οι άνδρες μέλη του Οίκου της Σαβοΐας εξορίστηκαν από την Ιταλία. Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ κατέφυγε στην Αίγυπτο, όπου θα πέθαινε από πνευμονική συμφόρηση λίγο περισσότερο από ενάμιση χρόνο αργότερα στις 28 Δεκεμβρίου 1947. Ενταφιάστηκε στον καθεδρικό ναό της Αγίας Αικατερίνης στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου έως ότου τα λείψανά του επαναπατρίστηκαν στο Ιερό του Vicoforte στη Βόρεια Ιταλία στις 17 Δεκεμβρίου 2017.⁵⁵

4.3 Η γερμανική εισβολή στην Ελλάδα και ο αντίκτυπός της στις σχέσεις Ιταλίας-Ελλάδας

4.3.1 Η γερμανική εισβολή

Τον Απρίλιο του 1941, ο Αδόλφος Χίτλερ πήρε μια κρίσιμη απόφαση να παράσχει βοήθεια στον σύμμαχό του Μουσολίνι, ενώ ταυτόχρονα στόχευε να εξασφαλίσει τα βαλκανικά του μετόπισθεν ενόψει της επικείμενης επίθεσής του στη Σοβιετική Ένωση. Αυτή η στρατηγική κίνηση ήταν συνυφασμένη με τις συνθήκες γύρω από τη νέα ελληνική κυβέρνηση, η οποία είχε διαδεχτεί το καθεστώς Μεταξά μετά τον θάνατο του τελευταίου τον Ιανουάριο του 1941. Αυτή η αλλαγή ηγεσίας συνέβη ταυτόχρονα με την προσφορά της Βρετανίας για στρατιωτική βοήθεια, την οποία αποδέχθηκαν οι Έλληνες. Ωστόσο, ο Μεταξάς, στην επιφυλακτική προσέγγισή του να μην προκαλέσει γερμανική επέμβαση, είχε επιδείξει απροθυμία να δεχθεί αγγλικές δυνάμεις, φοβούμενος την ανεπάρκειά τους να δημιουργήσουν μια αξιόλογη άμυνα. Σε αυτό το πλαίσιο οι Γερμανοί βρήκαν το πρόσχημα να επέμβουν.

Προχωρώντας μέσα από τη Γιουγκοσλαβία, όπου είχαν καταπνίξει την αντίσταση της Γιουγκοσλαβίας, και τη Βουλγαρία, σύμμαχο του Άξονα, οι γερμανικές δυνάμεις ξεκίνησαν την εισβολή τους στην Ελλάδα στις 6 Απριλίου 1941. Γρήγορα περικύκλωσαν τις ελληνικές δυνάμεις που υπερασπιζόνταν τα μακεδονικά φρούρια κατά μήκος των συνόρων, δίπλα σε ένα μέτριο Βρετανικό Σώμα Εκστρατείας αποτελούμενο από Αυστραλούς και Νεοζηλανδούς στρατιώτες. Η στρατιωτική ηγεσία

⁵⁵ *The Fascist King: Victor Emmanuel III of Italy*, διαθέσιμο στο: <https://www.nationalww2museum.org/war/articles/fascist-king-victor-emmanuel-iii-italy>.

παραδόθηκε στις 23 Απριλίου. Καθώς προχωρούσε η γερμανική προέλαση, τόσο ο βασιλιάς όσο και η κυβέρνηση, συνοδευόμενοι από τις βρετανικές δυνάμεις που πολεμούσαν μαζί με τους Έλληνες, εγκαταστάθηκαν στο ακόμα ελεύθερο νησί της Κρήτης, όπου διαδραματίστηκε η τελική πράξη της σύγκρουσης.⁵⁶

Στις 20 Μαΐου 1941 άρχισε η γερμανική επίθεση στην Κρήτη και συνάντησε σθεναρή αντίσταση, παρά την ανεπαρκή αμυντική προετοιμασία του νησιού. Οι υπερασπιστές, έχοντας επίγνωση της στρατηγικής σημασίας του νησιού και ενισχυμένοι από τη γνώση ότι η κατάληψη του θα μπορούσε να διευκολύνει τις επιχειρήσεις του Άξονα στη Βόρεια Αφρική, προέβαλαν σθεναρή αντίσταση. Ο αγώνας που ακολούθησε έφερε στο προσκήνιο την πολυπλοκότητα του αμφίβιου πολέμου και τη γενναιότητα των στρατευμάτων που συμμετείχαν σε έναν αγώνα για την υπεροχή.

Σε μια τολμηρή επίθεση, Γερμανοί αλεξιπτωτιστές έπεσαν στο απόκρημνο έδαφος της Κρήτης, σηματοδοτώντας μια από τις πρώτες μεγάλες επιχειρήσεις αερομεταφορές στην ιστορία. Οι αμυνόμενοι, ωστόσο, είχαν προβλέψει μια τέτοια επίθεση και ήταν αποφασισμένοι να την αποκρούσουν. Οι δυνάμεις της Ελλάδας, της Βρετανίας, της Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας συμμετείχαν στη μάχη, με τον άμαχο πληθυσμό να παίζει επίσης ρόλο στην αντίσταση στον εισβολέα. Οι υπερασπιστές αξιοποίησαν τις γνώσεις τους για το έδαφος, στήνοντας ενέδρες και αξιοποιώντας την τοπική τους τεχνογνωσία για να εμποδίσουν την προέλαση των Γερμανών.

Ελληνικά, Βρετανικά, Αυστραλιανά και Νεοζηλανδικά στρατεύματα, μαζί με ένοπλους πολίτες, έστησαν γραμμές άμυνας στις αναμενόμενες θέσεις απόβασης, προκαλώντας σημαντικές ζημιές στις αρχικές προσπάθειες προσγείωσης του εχθρού. Μόλις την επόμενη μέρα οι Γερμανοί κατάφεραν, έστω και με δυσκολία, να εδραιωθούν στο νησί. Καθοριστικής σημασίας για την τύχη του νησιού αποδείχτηκε η κατάληψη του αεροδρομίου του Μάλεμε. Στη συνέχεια, ακολούθησε μια σειρά από επίπονες μάχες, με τους υπερασπιστές να υποχωρούν σταδιακά προβάλλοντας ηρωική και αποφασιστική αντίσταση. Ωστόσο, η συντριπτική υπεροχή του εχθρού από άποψη όπλων και αριθμών οδήγησε τελικά στον θρίαμβό τους.

Με την κατάληψη της Κρήτης προς τα τέλη Μαΐου, η Ελλάδα έπεσε εξ ολοκλήρου στον γερμανικό έλεγχο. Εν τω μεταξύ, ο Βασιλιάς και η κυβέρνηση

⁵⁶ Sadkovich J. J. «The Italo-Greek War in Context: Italian priorities and Axis Diplomacy» in *Journal of Contemporary History*, Vol. 28, No. 3 (Jul., 1993), pp. 439-464. Available at: <https://www.jstor.org/stable/260641>

τράπηκαν σε φυγή, αναζητώντας καταφύγιο στο Κάιρο της Αιγύπτου, μαζί με τα υπολείμματα των ελληνικών δυνάμεων. Η Κρήτη έφερε βαρύ φορτίο αντιποίνων, ιδιαίτερα λόγω των σημαντικών απωλειών που προκλήθηκαν σε επίλεκτους Γερμανούς αλεξιπτωτιστές κατά τη διάρκεια της επιχείρησης. Αξίζει να σημειωθεί ότι το δεκαήμερο εγχείρημα είχε ως αποτέλεσμα περισσότερα θύματα για τους Γερμανούς από όσα είχαν υποστεί σε όλη την εκστρατεία τους κατά της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας. Αυτό το ιστορικό επεισόδιο υπογράμμισε την πολύπλευρη φύση της γερμανικής εισβολής, τις στρατηγικές της επιπτώσεις και την ανθεκτικότητα τόσο των ελληνικών όσο και των συμμαχικών δυνάμεων.⁵⁷

Η Μάχη της Κρήτης, η οποία εκτυλίχθηκε την άνοιξη του 1941, αποτελεί ένα κομβικό επεισόδιο στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το οποίο ανέδειξε την ανθεκτικότητα και την αποφασιστικότητα των δυνάμεων του Άξονα. Η αποφασιστικότητα των Συμμάχων σκόνταψε, στο επεισόδιο αυτό, στην απουσία συντονισμού και αποτελεσματικής οργάνωσης. Κατέχοντας στρατηγική θέση στη Μεσόγειο, η Κρήτη αναδείχθηκε σε κρίσιμο πεδίο μάχης όπου οι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές συγκρούστηκαν με ένα μείγμα Ελλήνων, Βρετανών, Αυστραλών και Νεοζηλανδών υπερασπιστών. Οι μεγάλες απώλειες των Γερμανών σε αλεξιπτωτιστές ματαίωσαν όποια μελλοντικά σχέδια για αποβάσεις από αέρος.

Η μάχη εξελίχθηκε σε μια σειρά από σκληρές εμπλοκές που χαρακτηρίζονται από έντονες μάχες και στρατηγικούς ελιγμούς. Οι αμυνόμενοι, παρά το γεγονός ότι αντιμετώπισαν συντριπτικές πιθανότητες και γερμανική αεροπορική υπεροχή, επέδειξαν ακλόνητη αποφασιστικότητα. Οι Γερμανοί, αν και αντιμετώπισαν σημαντικές προκλήσεις, κατάφεραν να εδραιώσουν και σταδιακά απώθησαν τους αμυντικούς. Η μάχη περιλάμβανε έναν συνδυασμό συμβατικού πολέμου και τακτικών ανταρτών, επιδεικνύοντας την προσαρμοστικότητα και την επινοητικότητα και των δύο πλευρών.

Εν τέλει, η Μάχη της Κρήτης ολοκληρώθηκε με νίκη των Γερμανών, καθώς κατάφεραν να εξασφαλίσουν το νησί μετά από σκληρές μάχες. Η αντίσταση των υπερασπιστών, ωστόσο, είχε βαρύνει τις γερμανικές δυνάμεις. Η μάχη αποκάλυψε την

⁵⁷ Mazower, M. *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation, 1941-44*. Yale University Press, Yale 1993 σ. 35 – 65

τρομερή φύση των αερομεταφερόμενων επιχειρήσεων αλλά υπογράμμισε επίσης την ευπάθεια τέτοιων επιχειρήσεων σε αποφασιστική αντίσταση.⁵⁸

4.3.2 Ο αντίκτυπος της γερμανικής εισβολής στις σχέσεις Ελλάδας – Ιταλίας

Η γερμανική κατοχή της Ελλάδας κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχε βαθύ αντίκτυπο στις σχέσεις της χώρας με την Ιταλία. Πριν από την κατοχή, η Ιταλία και η Ελλάδα είχαν μια περίπλοκη σχέση που χαρακτηρίζεται από ιστορικές εντάσεις, εδαφικές διαφορές και αντικρουόμενα συμφέροντα στα Βαλκάνια. Η Ιταλία του Μουσολίνι είχε ξεκινήσει τον ελληνοϊταλικό πόλεμο το 1940, ο οποίος οδήγησε σε ελληνική αντεπίθεση και τεταμένες σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Ωστόσο, η γερμανική κατοχή θα άλλαζε σημαντικά τη δυναμική μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας με διάφορους τρόπους:

Με τη γερμανική κατοχή, η επιρροή της Ιταλίας στην Ελλάδα μειώθηκε. Η Γερμανία έγινε η κυρίαρχη κατοχική δύναμη, ελέγχοντας ουσιαστικά την ελληνική κυβέρνηση, την οικονομία και τους πόρους. Οι φιλοδοξίες της Ιταλίας στην περιοχή πέρασαν πίσω από τους ευρύτερους στρατηγικούς στόχους της Γερμανίας. Η Ιταλία, υπό τον Μουσολίνι, ήταν μέρος των Δυνάμεων του Άξονα με τη Γερμανία. Ενώ ο Μουσολίνι είχε εδαφικές φιλοδοξίες στην Ελλάδα, η γερμανική κατοχή σήμαινε ότι η Ιταλία έπρεπε να συνεργαστεί με τους Γερμανούς στη διαχείριση των κατεχόμενων εδαφών. Αυτό οδήγησε σε κάποιο βαθμό συνεργασίας μεταξύ των ιταλικών και γερμανικών δυνάμεων.⁵⁹

Η προσοχή της Ιταλίας στράφηκε σε άλλα μέτωπα καθώς η Γερμανία άσκησε μεγαλύτερο έλεγχο στην Ελλάδα. Η εστίαση του Μουσολίνι στη Βόρεια Αφρική και τα Βαλκάνια σήμαινε ότι οι φιλοδοξίες της Ιταλίας στην Ελλάδα έγιναν δευτερεύουσες. Αυτή η αλλαγή επέτρεψε στην Ιταλία να επαναξιολογήσει τη στάση της στην περιοχή. Παρά τη συνολική συνεργασία του Άξονα, οι εντάσεις και ο ανταγωνισμός μεταξύ των ιταλικών και γερμανικών δυνάμεων παρέμειναν. Προέκυψαν διαφωνίες σχετικά με τη

⁵⁸ M. Mazower, *ό. π.* σ. 66 – 87

⁵⁹ Χρήστου Θ. *Ο ρόλος των νέων στο μέτωπο, την κατοχή και την αντίσταση (1940-1944) – Τα διπλωματικά τεκμήρια*, Αθήνα 2017

διαχείριση των κατεχόμενων περιοχών, την κατανομή των πόρων και τις στρατηγικές αποφάσεις. Αυτές οι τριβές συχνά εμπόδιζαν την αποτελεσματική συνεργασία.⁶⁰

Καθώς ο πόλεμος προχωρούσε και η Ιταλία αντιμετώπιζε δυσκολίες που την κρατούσαν πίσω, όπως η ήττα στη Βόρεια Αφρική, το καθεστώς του Μουσολίνι έπεσε τον Ιούλιο του 1943. Με την παράδοση της Ιταλίας, ο γερμανικός στρατός κατέλαβε τις ελεγχόμενες από την Ιταλία περιοχές στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των Δωδεκανήσων. Αυτό αποδυνάμωσε περαιτέρω την παρουσία και την επιρροή της Ιταλίας στην περιοχή.

Το ελληνικό κίνημα αντίστασης, αποτελούμενο από πολλές αντιστασιακές ομάδες, αποτέλεσε μια σημαντική δύναμη που εναντιώθηκε τόσο στους Γερμανούς όσο και στους Ιταλούς κατακτητές. Παρά την αποχώρηση της Ιταλίας και την αλλαγή κυβέρνησης, στόχος της αντίστασης ήταν η απελευθέρωση της Ελλάδας από όλες τις δυνάμεις κατοχής, συμπεριλαμβανομένων των Γερμανών και των Βουλγάρων, οι οποίοι λυμαίνονταν την περιοχή της Μακεδονίας. Η γερμανική κατοχή και ο μεταβαλλόμενος ρόλος της Ιταλίας στην περιοχή διαμόρφωσαν τις μεταπολεμικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ελλάδα και η Ιταλία προσπάθησαν να βελτιώσουν τις σχέσεις τους, αντιμετωπίζοντας τις ιστορικές εντάσεις και εργάζονταν προς τη διπλωματική συνεργασία.

Συνοψίζοντας, η γερμανική κατοχή της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου μετατόπισε τη δυναμική ισχύος στην περιοχή, κάτι που είχε επιπτώσεις στις σχέσεις της Ιταλίας με την Ελλάδα. Οι φιλοδοξίες και η επιρροή της Ιταλίας επισκιάστηκαν από την κυρίαρχη γερμανική παρουσία. Ενώ η συνεργασία μεταξύ των δυνάμεων του Άξονα ήταν έντονη, οι εντάσεις και ο ανταγωνισμός παρέμειναν. Η τελική αποχώρηση της Ιταλίας και ο αντίκτυπος της ελληνικής αντίστασης διαμόρφωσαν περαιτέρω τη δυναμική μεταξύ των δύο χωρών κατά τη διάρκεια και μετά τον πόλεμο.⁶¹

⁶⁰ Sadkovich J. J. «The Italo-Greek War in Context: Italian priorities and Axis Diplomacy» in *Journal of Contemporary History*, Vol. 28, No. 3 (Jul., 1993), pp. 439-464. Available at: <https://www.jstor.org/stable/260641>

⁶¹ Raccagni, M. *Fascist Foreign Policy: The Philosophy and Practice of Expansionism*. Routledge, 2012, σ. 78 – 124

Επίλογος

Η περίοδος του μεσοπολέμου που κάλυπτε το διάστημα μεταξύ των δύο Παγκοσμίων Πολέμων ήταν μια ταραχώδης εποχή που γνώρισε σημαντικές γεωπολιτικές αλλαγές, ιδεολογικούς αγώνες και περίπλοκους διπλωματικούς ελιγμούς. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η σχέση Ελλάδας-Ιταλίας αναδείχθηκε ως μια δυναμική αλληλεπίδραση ιστορικών παραπόνων, εδαφικών φιλοδοξιών και μεταβαλλόμενων συμμαχιών. Η εξέταση των περιστατικών και των ηγετικών προσωπικοτήτων που διαμόρφωσαν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ αυτών των δύο εθνών παρέχει πολύτιμες γνώσεις για την ευρύτερη αφήγηση της ιστορίας του μεσοπολέμου της Ευρώπης.

Οι ιστορικές αλληλεπιδράσεις Ελλάδας και Ιταλίας χαρακτηρίζονταν συχνά από εντάσεις που προέκυπταν από ανεπίλυτες εδαφικές διαφορές και ανταγωνιστικές εθνικιστικές φιλοδοξίες. Η έννοια των «αλύτρωτων εδαφών» στην Ιταλία τροφοδότησε εδαφικές διεκδικήσεις στα Βαλκάνια και το Αιγαίο, οδηγώντας σε συγκρούσεις με την Ελλάδα. Η ιταλική πίστη στην ανάκτηση αυτών των εδαφών και η εμφάνιση του φασιστικού καθεστώτος του Μουσολίνι αύξησαν τα διακυβεύματα, δημιουργώντας ένα σκηνικό λανθάνουσας αντιπαλότητας.

Η άνοδος του φασισμού υπό τον Μπενίτο Μουσολίνι επηρέασε σημαντικά την εξωτερική πολιτική της Ιταλίας και τις σχέσεις της με τις γειτονικές χώρες. Οι επεκτατικές φιλοδοξίες του Μουσολίνι ευθυγραμμίστηκαν με την επιδίωξη της Ιταλίας για περιφερειακή κυριαρχία, αμφισβητώντας την κυριαρχία και την ασφάλεια της Ελλάδας. Η επιθετική στάση του φασιστικού κράτους επιδείνωσε τις εντάσεις στα Βαλκάνια, ωθώντας την Ελλάδα να αναζητήσει διπλωματική ισορροπία για τη διασφάλιση των συμφερόντων της.

Η Ελλάδα αντιμετώπισε εσωτερικές προκλήσεις που ήταν συνυφασμένες με τις εξωτερικές της σχέσεις. Η πολιτική αστάθεια, που προήλθε από αλλαγές μεταξύ ρεπουμπλικανισμού και μοναρχίας, διαμόρφωσε τις αντιδράσεις της χώρας στις εξωτερικές πιέσεις. Η άνοδος του καθεστώτος Μεταξά παρείχε μια σύντομη περίοδο αυταρχικής σταθερότητας, ωστόσο η Ελλάδα συνέχισε να εμπλέκεται σε περιφερειακές διαμάχες και αγώνες εξουσίας.

Βασικά περιστατικά σημείωσαν τις αλληλεπιδράσεις Ελλάδας και Ιταλίας κατά τη διάρκεια αυτής της εποχής. Το περιστατικό της Κέρκυρας του 1923 ανέδειξε τη διεκδικητική προσέγγιση της Ιταλίας και τις προσπάθειες της Ελλάδας να προσανατολιστεί στη διεθνή διπλωματία. Η κρίση του Fiume υπογράμμισε την

επεκτατική ατζέντα της Ιταλίας και την πολυπλοκότητα των ανταγωνιστικών εθνικιστικών ιδεολογιών. Αυτά τα περιστατικά φώτισαν τις προκλήσεις που θέτει η αλληλεπίδραση εδαφικών διεκδικήσεων, εθνικής υπερηφάνειας και διπλωματικών διαπραγματεύσεων.

Η περίοδος του Μεσοπολέμου ανέδειξε τους ρόλους προσωπικοτήτων με επιρροή στη διαμόρφωση της τροχιάς των σχέσεων Ελλάδας-Ιταλίας. Ο Βενιζέλος, με την οξυδερκή διπλωματία του, στόχευε να εξισορροπήσει τα συμφέροντα της Ελλάδας διατηρώντας παράλληλα τη σταθερότητα σε μια ασταθή περιοχή. Η αυταρχική διακυβέρνηση του Μουσολίνι και οι αλυτρωτικές φιλοδοξίες διαμόρφωσαν την εξωτερική πολιτική της Ιταλίας, επηρεάζοντας τελικά την πορεία των αλληλεπιδράσεων με την Ελλάδα.

Το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου άλλαξε περαιτέρω τη δυναμική μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας. Η γερμανική εισβολή στην Ελλάδα και η συνεργασία της Ιταλίας με τη Γερμανία άλλαξαν τις προτεραιότητες και οδήγησαν στη γερμανική κατοχή της Ελλάδας. Οι συνέπειες του πολέμου και οι μεταβαλλόμενες τύχες της Ιταλίας άλλαξαν την τροχιά των σχέσεών τους, καθώς και οι δύο χώρες αντιμετώπισαν τη μεταπολεμική ανοικοδόμηση και τον επαναπροσδιορισμό των ρόλων τους σε ένα νέο γεωπολιτικό τοπίο.

Συμπερασματικά, η περίοδος του Μεσοπολέμου έγινε μάρτυρας της Ελλάδας και της Ιταλίας να περιηγούνται σε ένα περίπλοκο δίκτυο ιστορικών εντάσεων, εδαφικών διαφορών και μεταβαλλόμενων συμμαχιών. Τα περιστατικά που σημάδεψαν τις αλληλεπιδράσεις τους υπογράμμισαν τις προκλήσεις της εξισορρόπησης των εθνικών φιλοδοξιών με τις διπλωματικές διαπραγματεύσεις. Η άνοδος του φασισμού στην Ιταλία και οι περιφερειακές φιλοδοξίες της περιέπλεξαν ακόμη περισσότερο τη σχέση. Σε όλη αυτή την εποχή, εξέχουσες προσωπικότητες και πολιτικές αποφάσεις έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της πορείας των σχέσεων. Το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδότησε ένα σημείο καμπής, ενισχύοντας τον αντίκτυπο των εξωτερικών δυνάμεων στις αλληλεπιδράσεις τους. Η ιστορία της Ελλάδας και της Ιταλίας μεταξύ των παγκοσμίων πολέμων χρησιμεύει ως μικρογραφία των ευρύτερων αγώνων και πολυπλοκοτήτων που καθόρισαν την περίοδο του Μεσοπολέμου της Ευρώπης.

Η έρευνα για το πώς η εμφάνιση της φασιστικής ιδεολογίας υπό τον Μουσολίνι επηρέασε σημαντικά τις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής της Ιταλίας

μπορεί να δώσει πληροφορίες για τις ευρύτερες επιπτώσεις αυτής της ιδεολογίας στην ευρωπαϊκή γεωπολιτική. Ενδιαφέρον είναι ο τρόπος που οι επεκτατικές φιλοδοξίες του Μουσολίνι ευθυγραμμίστηκαν με τις αρχές του φασισμού και πώς αυτές οι φιλοδοξίες επηρέασαν τις αλληλεπιδράσεις της Ιταλίας όχι μόνο με την Ελλάδα αλλά και με άλλες γειτονικές χώρες.

1. Η ανάλυση των ιδεολογικών ερεισμάτων που δικαιολογούσαν τις εδαφικές διεκδικήσεις και η αξιολόγηση του βαθμού στον οποίο η φασιστική ιδεολογία διαπέρασε τις διπλωματικές στρατηγικές της Ιταλίας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου αποτελεί ένα ενδιαφέρον πεδίο. Επιπλέον, μπορεί να εξεταστεί το πώς αυτός ο αντίκτυπος επεκτάθηκε πέρα από τις διμερείς σχέσεις και συνέβαλε στον περίπλοκο ιστό συμμαχιών και αντιπαλοτήτων στην περιοχή.
2. Ο ερευνητής μπορεί να προχωρήσει στη λεπτομερή εξέταση του ρόλου που έπαιξαν οι διπλωματικές διαπραγματεύσεις στη διαμόρφωση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Ένας ενδιαφέρων τρόπος προσέγγισης είναι η επιλογή συγκεκριμένων περιστατικών, όπως το περιστατικό της Κέρκυρας ή διαπραγματεύσεις που οδηγούν σε συνθήκες, ώστε ο ερευνητής να αναλύσει τις στρατηγικές, τις τακτικές και τις παραχωρήσεις που εφαρμόζουν και τα δύο έθνη. Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας αυτών των διπλωματικών προσπαθειών για την αντιμετώπιση ιστορικών εντάσεων, εδαφικών διαφορών και τη διατήρηση της περιφερειακής σταθερότητας μπορεί να αποφέρει ποικίλα συμπεράσματα. Η διερεύνηση της συμμετοχής τρίτων μεσολαβητών και της επιρροής μεγάλων δυνάμεων στη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων αυτών των διαπραγματεύσεων θα δώσει φως σε πολλές άγνωστες πτυχές. Φως θα δώσει επίσης η διερεύνηση των διπλωματικών επιτυχιών ή αποτυχιών και πώς αυτές επηρέασαν την ευρύτερη τροχιά της ιστορίας της Ευρώπης του Μεσοπολέμου.
3. Θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον να διερευνηθεί η διαφοροποιημένη επιρροή μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, όπως η Βρετανία και η Γαλλία, στη διαμεσολάβηση ή στην επιδείνωση των εντάσεων μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας. Ο ερευνητής μπορεί να εξετάσει πώς αυτές οι δυνάμεις επιδίωξαν τα δικά τους συμφέροντα και τις ατζέντες τους στα Βαλκάνια και πώς οι παρεμβάσεις τους επηρέασαν τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και των δύο εθνών, αναλύοντας συγκεκριμένες περιπτώσεις διπλωματικών επεμβάσεων, συμμαχιών ή

συμφωνιών που αφορούσαν μεγάλες δυνάμεις και αξιολογήστε πώς οι ενέργειές τους διαμόρφωσαν την περιφερειακή δυναμική. Στο πλαίσιο αυτό θα εξεταστούν τα κίνητρα πίσω από αυτές τις παρεμβάσεις, τα αποτελέσματα που στόχευαν να επιτύχουν και τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις τους στη σχέση μεταξύ Ελλάδας, Ιταλίας και του ευρύτερου ευρωπαϊκού πλαισίου.

4. Εμβάθυνση στην ανάλυση του εθνικισμού και των εδαφικών διεκδικήσεων που χαρακτήριζαν τις αλληλεπιδράσεις Ελλάδας-Ιταλίας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Ο ερευνητής θα μπορούσε να επεκτείνει αυτό το πεδίο για να συμπεριλάβει μια συγκριτική μελέτη παρόμοιων κινήματων σε άλλες περιοχές της Ευρώπης. Διερευνώντας τις ιστορικές ρίζες και την εξέλιξη των αλυτρωτικών ιδεολογιών και στις δύο χώρες, μπορεί κανείς να εξετάσει τους παράγοντες που τροφοδότησαν εδαφικές φιλοδοξίες και εθνικιστικό αίσθημα. Ο ερευνητής καλείται να αξιολογήσει τον αντίκτυπο αυτών των ιδεολογιών στην εσωτερική πολιτική, τις αποφάσεις εξωτερικής πολιτικής και τις αντιλήψεις του κοινού, αλλά και να συγκρίνει τις εμπειρίες της Ελλάδας και της Ιταλίας με αυτές άλλων εθνών που επιδίωξαν εδαφικές διεκδικήσεις, με στόχο να αναλυθεί το πώς ιστορικοί, πολιτιστικοί και γεωπολιτικοί παράγοντες συνέβαλαν στην επικράτηση του αλυτρωτισμού σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Εμβαθύνοντας περαιτέρω σε αυτά τα ερευνητικά θέματα, μπορεί να παραχθεί μια ολοκληρωμένη κατανόηση των πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, ρίχνοντας φως στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο και τις επιπτώσεις της σχέσης τους στο εξελισσόμενο ευρωπαϊκό τοπίο.

Πηγές και Βιβλιογραφία

Α. Πηγές

Εφημερίδες

-«The progress of the Battle of Greece through the front page titles of the newspaper of the time, KATHIMERINI» Available at Foundation of the Hellenic World, available at: http://www.fhw.gr/chronos/14/en/1940_1945/war/pigi03.html

Περιοδικά

Κόρπη Π., «Ράδιο Μπάρνι: προπαγάνδα προς την Ελλάδα», Καθημερινή/Επτά Ημέρες, 26-10-2003, σ. 14-15

Τσιρπανλής Ζ. Ν., «Μορφωτική παρουσία και προπαγάνδα της Ιταλίας στη Θεσσαλονίκη (Μεσοπόλεμος-Κατοχή, 1928-1943)», Δωδώνη 16 (1987), σ. 1-120

Εγκυκλοπαίδειες

Rodogno D. «Το «Spazio Vitale» του Φασισμού και η είσοδος της Ιταλίας στον πόλεμο» στο Συλλογικό Έργο (2007) *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα – Τόμος Γ' Μέρος 1ο – Β' Παγκόσμιος Πόλεμος Κατοχή – Αντίσταση 1940 – 1945*. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007 σ. 49 – 54

Κορδάτος Γ. *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας Νεότερη Ε' Τόμος 13ος 1900 – 1924*. Εκδόσεις 20ος αιώνας, Αθήνα 1958 σ. 621 – 633

Μαυρογορδάτος Γ. «Μεταξύ δύο πολέμων – Πολιτική ιστορία 1922 – 1940» σε Συλλογικό Έργο (επιμ. Παναγιωτόπουλος Β.) *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700 – 2000 – Τόμος 7ος – Ο Μεσοπόλεμος 1922 – 1940*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003 σ. 9 – 23

Συλλογικό Έργο Κ. Παπαρηγόπουλου – *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Στην κοινή Νεοελληνική Γλώσσα Συμπληρωμένη και επικαιροποιημένη μέχρι το 2004*. Τόμος 25 – 1922 – 1967. Τέσσερα Πι ΑΕ, Αθήνα 2010 σ. 8 – 43

Διαδικτυακές Πηγές

-«28 October 1940 – Start of the Greco – Italian War» Available at Sabaton.net:

<https://www.sabaton.net/historical-facts/start-of-the-greco-italian-war/>

B. Βιβλιογραφία

-«Μηχανισμοί της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης, 1923-1928», Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του (επιμ. Βερέμης Θ. Δημητρακόπουλος Οδ.), Φιλιππότης, Αθήνα 1980, σ. 391-403

Axelord, A, *Benito Mussolini*, Indianapolis: Alpha Books, 2002

Bosworth, R. J. B. *Italy and the Approach of the First World War: A Study in the History of Diplomacy*. Palgrave Macmillan, 2002

Brustein, W. I., *Roots of Hate: Anti-Semitism in Europe Before the Holocaust*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003

Caravantes, P. A. *Mussolini and the Limits of Italian Diplomacy, 1922-1930*. Princeton University Press, Princeton 1981

Clogg, R. *A Concise History of Greece*. Cambridge University Press. Cambridge 1987

De Grazia, V., *How Fascism Ruled Women: Italy, 1922–1945*, University of California Press, 1993

Diamandouros, N. P. *The Greek Dictatorship: Problems and Perspectives*. Westview Press, 1985

European Parliament, *Territorial claims by Albania in respect of Greece*, διαθέσιμο στο: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-002014_EN.html

Gooch, J. *Mussolini and his Generals: The Armed Forces and Fascist Foreign Policy, 1922-1940*. Cambridge University Press, Cambridge 1960

Kallis, A. *Fascist Ideology: Territory and Expansionism in Italy and Germany, 1922-1945*. Routledge, 2008

Kershaw, I., *Fateful Choices*, London: Allan Lane, 2007

Latourette, K.S., *Christianity In a Revolutionary Age: A History of Christianity in the 19th and 20th Century: Vol. 4 (The 20th Century In Europe)*, New York: Harper, 1961

Lee, J.S., *European Dictatorships, 1918–1945*. Routledge, 2008

Mack Smith, D., *Italy and Its Monarchy*, New Haven: Yale University Press, 1989

Mazower, M. *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation, 1941-44*. Yale University Press, Yale 1993

Pauley, Bruce F., *Hitler, Stalin, and Mussolini: Totalitarianism in the Twentieth Century Italy*, Wheeling: Harlan Davidson, Inc., 2003

Payne, S.G., *A History of Fascism, 1914–1945*, Routledge, 1996

Pearson, O., *Albania in Occupation and War: From Fascism to Communism 1940–1945*, IB Tauris, 2006

Petropoulos, J. A.. *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece, 1910-1927*. Princeton University Press. Princeton 1981

Raccagni, M. *Fascist Foreign Policy: The Philosophy and Practice of Expansionism*. Routledge, 2012

Rainero R., «Το πραξικόπημα Μεταξά και η απήχηση στη φασιστική Ιταλία», Η Ελλάδα 1936-44, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σ. 33-49

Richter H. *Δύο επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις στην Ελλάδα – Τόμος Α΄*. Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1975. σ. 58 – 117

Sadkovich J. J. «The Italo-Greek War in Context: Italian priorities and Axis Diplomacy» in *Journal of Contemporary History*, Vol. 28, No. 3 (Jul., 1993), pp. 439-464. Available at: <https://www.jstor.org/stable/260641>

The Fascist King: Victor Emmanuel III of Italy, διαθέσιμο στο: <https://www.nationalww2museum.org/war/articles/fascist-king-victor-emmanuel-iii-italy>.

Todd, A., *The Modern World*. Oxford University Press, 2001

Vassilopoulos, P. *The Balkan Wars: Prelude to the First World War*. Ashgate, 1985

Zabecki, D.T., *World War II in Europe: an encyclopedia*. New York: Garland Pub, 1999

Κολιόπουλος Ι. Σ. (2001) Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789 – 1945 – Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. (8η εκδ.) Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001 σ. 326 – 373

Κούκουνας Δημ., *Η γερμανική και η ιταλική προπαγάνδα πριν και κατά την κατοχή*, Μέτρον, Πάτρα, 1981

Πιπινέλης Π. Ν., *Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδος, 1923-1941*, Αθήναι, 1948

Σβολόπουλος Κ., *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, Εστία, Αθήνα 1992

Σιδέρης, *Η εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα 2000

Συλλογικό Έργο, *Η Ελλάδα στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο – Διπλωματία, Προπαγάνδα, Πόλεμος*. Ελευθεροτυπία, Αθήνα 2007

Τούντα-Φρεγάδη Α., *Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1986

Τσαρδανίδης Χ. «Η ελληνική εξωτερική πολιτική κατά τον 20ο αιώνα» σε Συλλογικό έργο *Η Ελλάδα στον 19ο και 20 αιώνα – Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία*, Α. Μουσίδης, Σ. Σακελλαρόπουλος Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα 2010

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947) - 22 δοκίμια ιστορίας*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Ο ρόλος των Νέων στο Μέτωπο, την Κατοχή και την Αντίσταση (1940-1944) – Τα διπλωματικά τεκμήρια*, Αθήνα 2017

Χρήστου Θ., *Πέτρος Σωκράτους Κόκκαλης (1896-1962). Ο αστός επαναστάτης ιατρός από τον αντιβενιζελισμό στο λενινισμό*, Αθήνα 2019

Περίληψη

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ιταλία κέρδισε εδάφη, συμπεριλαμβανομένων των Δωδεκανήσων. Αν και οι σχέσεις των δύο κρατών ήταν αρχικά ειρηνικές, αυτές άλλαξαν καθώς η φασιστική κυβέρνηση του Μουσολίνι ακολούθησε μια επιθετική εξωτερική πολιτική, επιδιώκοντας να επεκτείνει την επιρροή της Ιταλίας στη Μεσόγειο. Οι ενέργειες της Ιταλίας, όπως η κατάληψη της Κέρκυρας το 1925 και η διεκδίκηση της Κρήτης το 1929, προκάλεσαν τεταμένες σχέσεις. Το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου επιδείνωσε περαιτέρω τις σχέσεις, οδηγώντας στην αποτυχημένη εισβολή της Ιταλίας στην Ελλάδα το 1940. Αυτό το ιστορικό πλαίσιο απεικονίζει μια σύνθετη σχέση, μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας.